

S. Wale del.

C. Brignion sculp.

PUBLII VIRGILII
MARONIS
BUCOLICA,
GEORGICA,
ET
ÆNEIS.

BIRMINGHAMIÆ;
Typis JOHANNIS BASKERVILLE.
M DCC LXVI.

166 619

WEST VIRGINIA

DECEMBER 1861

WHEELING

WHEELING

WHEELING

WHEELING

WHEELING

WHEELING

WHEELING

PUBLII
VIRGILII MARONIS
BUCOLICA.

ECLOGA I.

TITYRUS.

MELIBŒUS, TITYRUS.

MEL. **T**ITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriæ fines, et dulcia linquimus arva;

Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

5

TIT. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

10

MEL. Non equidem invideo, miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris. En ipse capellas
Protinus ager ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! filice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cælo tactas memini prædicere quercus.

15

[Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.]

B

Sed

Sed tamen, iste Deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TIT. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi 20

Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus

Pastores ovium teneros depellere fœtus.

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos

Noram: sic parvis componere magna solebam.

Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes, 25

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

MEL. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?

TIT. Libertas: quæ sera tamen respexit inertem,

Candidior postquam tondenti barba cadebat:

Respexit tamen, et longo post tempore venit, 30

Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.

Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,

Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.

Quamvis multa meis exiret victima septis,

Pinguis et ingrata premeretur caseus urbi; 35

Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

MEL. Mirabar, quid mœsta Deos, Amarylli, vocares:

Cui pendere sua patereris in arbore poma.

Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,

Ipsi te fontes, ipsa hæc arbuscula vocabant. 40

TIT. Quid facerem? Neque servitio me exire licebat,

Nec tam præsentem alibi cognoscere Divos.

Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis

Bis senos cui nostra dies altaria fumant.

Hic mihi responsum primus dedit ille petenti: 45

Pascite, ut ante, boves, pueri: submitte tauros.

MEL. Fortunate senex! Ergo tua rura manebunt;

Et tibi magna fatis: quamvis lapis omnia nudus

Limosoque palus obducat pascua junco.

Non insueta graves tentabunt pabula fœtas: 50

Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

Fortunate senex! Hic inter flumina nota,

Et

Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
 Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
 Hyblæis apibus florem depasta salicli, 55
 Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
 Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.
 Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
 Nec genere aëria cessabit turtur ab ulmo.
 TIT. Ante leves ergo pascuntur in æthere cervi, 60
 Et freta destituent nudos in litore pisces:
 Ante, pererratis amborum finibus, exul
 Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
 Quam nostro illius labatur pectore vultus.
 MEL. At nos hinc alii sitientes ibimus Afros: 65
 Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxen,
 Et penitus toto divisos orbe Britannos.
 En inquam patrios longo post tempore fines,
 Pauperis ac tuguri congestum cespitem culmen,
 Post aliquot mea regna videns mirabor aristas? 70
 Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
 Barbarus has segetes? En quo discordia cives
 Perduxit miseros! En queis consecimus agros!
 Inferè nunc, Melibæe, puros: pone ordine vites.
 Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ. 75
 Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
 Dumosa pendere procul de rupe videbo.
 Carmina nulla canam. Non, me pascente, capellæ,
 Florentem cytisum et salices carpetis amaras.
 TIT. Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem 80
 Fronde super viridi. Sunt nobis mitia poma,
 Castaneæ molles, et pressi copia lactis.
 Et jam fumina procul villarum culmina fumant,
 Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

E C L O G A II.

A L E X I S.

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexin,
 Delicias domini: nec, quid speraret, habebat.
 Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
 Assidue veniebat. Ibi hæc incondita solus
 Montibus et silvis studio jactabat inani:
 O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
 Nil nostri miserere? mori me denique coges?
 Nunc etiam pecudes umbras ac frigora captant:
 Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
 Thestylis et rapido fessis messoribus æstu
 Allia serpyllumque herbas contundit olentes.
 At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
 Sole sub ardenti resonant arbuta cicadis.
 Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras
 Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan?
 Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
 O formose puer, nimium ne crede colori.
 Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 Despectus tibi sum, nec qui sim quæris, Alexi;
 Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
 Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
 Lac mihi non æstate novum, non frigore desit.
 Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
 Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
 Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,
 Cum placidum ventis staret mare. Non ego Daphnim,
 Judice te, metuam, si nunquam fallat imago.
 O tantum libeat mecum tibi sordida rura
 Atque humiles habitare casas, et figere cervos,
 Hædorumque gregem viridi compellere hibisco!

5

10

15

20

25

30

Mecum

Mecum una in filvis imitabere Pana canendo.
 Pan primus calamos cera conjungere plures
 Instituit: Pan curat oves, oviumque magistros.
 Nec te pœniteat calamo trivisse labellum.
 Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas? 35
 Est mihi disparibus septem compacta cicutis
 Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
 Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.
 Dixit Damœtas: invidit stultus Amyntas.
 Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti 40
 Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
 Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
 Jam pridem a me illos abducere Thestylis orat:
 Et faciet: quoniam fordent tibi munera nostra.
 Huc ades, O formose puer. Tibi lilia plenis 45
 Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais,
 Pallentes violas et summa papavera carpens,
 Narcissum et florem jungit bene olentis anethi.
 Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
 Mollia luteola pingit vaccinia caltha. 50
 Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
 Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
 Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo.
 Et vos, O lauri, carpam, et te, proxima myrte:
 Sic positæ, quoniam suaves miscetis odores. 55
 Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
 Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
 Eheu! quid volui misero mihi? Floribus Austrum
 Perditus, et liquidis immisi fontibus apros.
 Quem fugis, ah demens! Habitarunt Di quoque silvas, 60
 Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
 Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.
 Torva læna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
 Florentem cytisum sequitur lasciva capella:

Te Corydon, O Alexi. Trahit sua quemque voluptas. 65
 Aspice, aratra jugo referunt suspenſa juvenci,
 Et Sol crescentes decedens duplicat umbras:
 Me tamen urit amor. Quis enim modus adſit amor?
 Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
 Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo eſt. 70
 Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget uſus,
 Viminibus mollique paras detexere junco?
 Invenies alium, ſi te hic ſaſtidit, Alexin.

E C L O G A III.

PALÆMON.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

MEN. **D** I C mihi, Damœta, cujum pecus? An Melibæi?
 DAM. Non: verum Ægonis. Nuper mihi tradidit Ægon.
 MEN. Infelix O ſemper oves pecus! Ipſe Neæram
 Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur;
 Hic alienus oves cuſtos bis mulget in hora: 5
 Et fuceus pecori, et lac ſubducitur agnis.
 DAM. Parcius iſta viris tamen objicienda memento.
 Novimus et qui te, tranſverſa tuentibus hircis,
 Et quo, ſed faciles, Nymphæ riſere ſacello.
 MEN. Tum, credo, cum me arbuſtum videre Myconis, 10
 Atque mala vites incidere falce novellas.
 DAM. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
 Fregiſti et calamos: quæ tu, perverſe Menalca,
 Et cum vididi puero donata, dolebas;
 Et, ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes. 15
 MEN. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
 Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum
 Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſca?
 Et cum clamarem: Quo nunc ſe proripit ille?

Tityre,

Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas. 20

DAM. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?

Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur: sed reddere posse negabat.

MEN. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera 25
Juncta fuit? Non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

DAM. Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? Ego hanc vitulam (ne forte recuses;
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere foetus) 30

Depono: tu dic, inecum quo pignore certes.

MEN. De grege non ausim quidquam deponere tecum.

Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:

Bilque die numerant ambo pecus, alter et haedos.

Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus, 35

Insanire libet quoniam tibi, pocula ponam

Fagina, calatum divini opus Alcimedontis;

Lenta quibus torno facili superaddita vitis

Diffusos edera vestit pallente corymbos.

In medio duo signa, Conon: et quis fuit alter, 40

Descripsit radio totum qui gentibus orbem,

Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

DAM. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,

Et molli circum est ansas amplexus acantho; 45

Orpheaque in medio posuit, silvasque sequentes.

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

Si ad vitulam spectas, nihil est quod pocula laudes.

MEN. Nunquam hodie effugies: veniam quocunque vocaris.

Audiat hæc tantum vel qui venit: ecce, Palæmon. 50

Efficiam posthac ne quemquam voce taceffas.

DAM. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,

Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palæmon,

Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas.

PAL. Dicite: quandoquidem in molli confedimus herba. 55

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:

Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.

Incipe, Damœta: tu deinde sequere, Menalca.

Alternis dicetis: amant alterna Camenæ.

DAM. Ab Jove principium, Musæ: Jovis omnia plena: 60

Ille colit terras, illi mea carmina curæ.

MEN. Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me

Munera sunt, lauri et suave rubens hyacinthus.

DAM. Malo me Galatea petit lasciva puella;

Et fugit ad salices, et se cupit ante videri. 65

MEN. At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas;

Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

DAM. Parta meæ Veneri sunt munera: namque notavi

Ipsæ locum, aeris quo congersere palumbes.

MEN. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta 70

Aurea mala decem misi: cras altera mittam.

DAM. O quoties, et quæ nobis Galatea locuta est!

Partem aliquam, venti, Divum referatis ad aures.

MEN. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta;

Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? 75

DAM. Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iola.

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

MEN. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit;

Et, Longum formosæ vale, vale, inquit, Iola.

DAM. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80

Arboribus venti: nobis Amaryllidis iræ.

MEN. Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,

Lenta salix fæto pecori: mihi solus Amyntas.

DAM. Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam.

Pierides, vitulam lectori pascite vestro. 85

MEN. Pollio et ipse facit nova carmina. Pascite taurum,

Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

DAM.

DAM. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluunt illi, ferat et rubus asper amomum.

MEN. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi: 90
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.

DAM. Qui legitis flores, et humi nascentia fraga,
Frigidus, O pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

MEN. Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera ficcet. 95

DAM. Tityre, pascentes a flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.

MEN. Cogite oves, pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

DAM. Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in arvo! 100
Idem amor exitium pecori est, pecorisque magistro.

MEN. His certe neque amor causa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

DAM. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cæli spatium non amplius ulnas. 105

MEN. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores: et Phyllida solus habeto.

PAL. Non nostrum inter vos tantas componere lites:
Et vitula tu dignus, et hic; et quisquis amores

Aut metuet dulces, aut experietur amaros. 110
Claudite jam rivos, pueri: sat prata biberunt.

E C L O G A IV.

POLLIO.

SICELIDES Mufæ, paulo majora canamus.
Non omnes arbuta juvant, humilesque myricæ.

Si canimus silvas, silvæ sint Consule dignæ.

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.

Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna:
 Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
 Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
 Casta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
 Teque adeo decus hoc ævi, te Consule, inibit,
 Pollio; et incipient magni procedere menses.
 Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
 Irrita perpetua solvent formidine terras.
 Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit
 Permissos heroas, et ipse videbitur illis;
 Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
 At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
 Errantes ederas passim cum baccare tellus
 Missaque ridenti colocasia fundet acantho.
 Ipsæ lacte domum referent dislenta capellæ
 Ubra: nec magnos metuent armenta leones.
 Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 Occidet et serpens, et fallax herba veneni
 Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum.
 At simul heroum laudes et facta parentis
 Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus;
 Molli paulatim flavescent campus arista,
 Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
 Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
 Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis;
 Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
 Oppida, quæ jubeant telluri infindere fulcos.
 Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo
 Delectos heroas: erunt etiam altera bella;
 Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
 Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
 Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
 Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.

10

15

20

25

30

35

Non

BUCOLICA. ECL. V.

11

Non rastros patietur humus, non vinea falcem: 40
 Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
 Nec varios discet mentiri lana colores:
 Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
 Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
 Sponte sua fandyx pascentes vestiet agnos. 45
 Talia secla, suis dixerunt, currite, fufis
 Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
 Aggredere O magnos (aderit jam tempus) honores,
 Cara Deum soboles, magnum Jovis incrementum!
 Aspice convexo nutantem pondere mundum, 50
 Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum:
 Aspice, venturo latentur ut omnia seclo.
 O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
 Spiritus et quantum sat erit tua dicere facta!
 Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus, 55
 Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
 Pan etiam Arcadia mecum si judice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.
 Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem: 60
 Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 Incipe, parve puer. Cui non risere parentes,
 Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

E C L O G A V.

DAPHNIS.

MENALCAS, MOPSUS.

MEN. CUR non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
 Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,
 Hic corylis mistas inter confidimus ulmos?
 MOP. Tu major. Tibi me est æquum parere, Menalca;
 Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras, 5
 Sive

Sive antro potius succedimus. Aspice, ut antrum
Silvestris raris sparfit labrusca racemis.

MEN. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MOP. Quid si idem certet Phœbum superare cauendo?

MEN. Incipe, Mopse, prior; si quos aut Phyllidis ignes, 10
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.

Incipe: pascentes servabit Tityrus hædos.

MOP. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde iubeto certet Amyntas. 15

MEN. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis;
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MOP. Sed tu desine plura, puer: successimus antro.

Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim 20

Flebant: vos coryli testes et flumina Nymphis:

Cum, complexa fui corpus miserabile nati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Non ulli pastos illis egere diebus

Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem 25

Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones

Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.

Daphnis et Armenias curru subungere tigres

Instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi, 30

Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,

Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;

Tu decus omne tuis. Postquam te fata tulerunt,

Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo. 35

Grandia sæpe quibus mandavimus hordea fulcis,

Infelix lolium, et steriles nascuntur avenæ.

Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

Carduus et spinis surgit paliurus acutis.

Spargite

Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
 Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis. 40
 Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
 DAPHNIS ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
 Formosi pecoris custos, formosior ipse.
 MEN. Tale tuum carmen nobis, divine poeta, 45
 Quale sopor fessis in gramine; quale per æstum
 Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
 Nec calamis solum æquiparas, sed voce, magistrum.
 Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
 Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim 50
 Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra:
 Daphnim ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
 MOR. An quidquam nobis tali sit munere majus?
 Et puer ipse fuit cantari dignus: et ista
 Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis. 55
 MEN. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
 Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 Ergo alacris silvas et cætera rura voluptas
 Panaque pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
 Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis 60
 Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
 Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
 Intonsi montes: ipse jam carmina rupes,
 Ipsa sonant arbus: Deus, Deus ille, Menalca.
 Sis bonus O felixque tuis! En quatuor aras: 65
 Ecce duas tibi, Daphni; duas, altaria Phœbo.
 Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
 Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi:
 Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
 Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra; 70
 Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
 Cantabunt mihi Damætas, et Lycæius Ægon:
 Saltantes Satyros imitabitur Alphesibæus.

Hæc

Hæc tibi semper erunt; et cum solennia vota
 Reddemus Nymphis, et cum lustrabimus agros. 75
 Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
 Dumque thyino pascuntur apes, dum rore cicadæ;
 Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
 Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
 Agricolaë facient: damnabis tu quoque votis. 80
 MOP. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
 Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
 Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quæ
 Saxosæ inter decurrunt flumina valles.
 MEN. Hæc te nos fragili donabimus ante cicuta. 85
 Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
 Hæc eadem docuit, Cujum pecus? An Melibœi?
 MOP. At tu fume pedum, quod, me cum sæpe rogaret,
 Non tulit Antigenes (et erat tum dignus amari)
 Formosum paribus nodis atque ære, Menalca. 90

E C L O G A VI.

SILENUS.

FAUNORUM, SATYRORUM, ET SILVANORUM
 DELECTATIO.

P R I M A Syracosio dignata est ludere versu
 Nostra, nec erubuit silvas habitare, Thalia.
 Cum canerem reges et prælia, Cynthus aurem
 Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
 Pascere oportet oves, deductum dicere carmen. 5
 Nunc ego (namque super tibi erunt qui dicere laudes,
 Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)
 Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
 Non injussa cano. Si quis tamen hæc quoque, si quis
 Captus amore leget; te nostræ, Vare, myricæ, 10
 Te

Te nemus omne canet. Nec Phœbo gratior ulla est,
 Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
 Pergite, Pierides. Chromis et Mnasyllus in antro
 Silenum pueri somno videre jacentem,
 Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho. 15
 Serta procul tantum capiti delapsa jacebant:
 Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
 Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambo
 Luferat) injiciunt ipsis ex vincula fertis.
 Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle: 20
 Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
 Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
 Ille dolum ridens: Quo vincula necitis? inquit.
 So vite me, pueri: satis est potuisse videri.
 Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis; 25
 Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
 Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
 Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
 Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes:
 Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea. 30
 Namque canebat, uti magnum per inane coacta
 Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
 Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
 Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.
 Tum durare solum, et discludere Nerea ponto 35
 Cœperit, et rerum paulatim sumere formas.
 Jamque novum ut terræ stupeant lucefcere solem,
 Altius atque cadant submotis nubibus imbres:
 Incipiant silvæ cum primum surgere, cumque
 Rara per ignotos errent animalia montes. 40
 Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
 Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
 His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
 Clamassent: ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret.

Et

Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent, 45
 Paliphaen nivei solatur amore juvenci.
 Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit!
 Præcides implerunt falsis mugitibus agros:
 At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
 Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum, 50
 Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
 Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
 Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
 Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas;
 Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nymphæ, 55
 Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus;
 Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
 Errabunda bovis vestigia. Forsitan illum,
 Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
 Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ. 60
 Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
 Tum Phaetontiadas musco circumdat amare
 Corticis, aque solo proceras erigit alnos.
 Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montes ut duxerit una sororum; 65
 Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
 Ut Linus hæc illi divino carmine pallor,
 Floribus atque apio crines ornatus amaro,
 Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
 Ascræo quos ante feni; quibus ille solebat 70
 Cantando rigidas deducere montibus ornos.
 His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
 Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
 Quid loquar, ut Scyllam Nisi; aut quam fama secuta est,
 Candida succinctam latrantibus inguina monstros, 75
 Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
 Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
 Aut ut mutatos Terei narraverit artus?

Quas

Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
 Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante 80
 Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
 Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
 Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
 Ille canit. Pulse referunt ad sidera valles;
 Cogere donec oves stabulis, numerumque referre 85
 Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

E C L O G A VII.

MELIBOEUS.

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MEL. **F**ORTE sub arguta confederat ilice Daphnis,
 Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum:
 Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.
 Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo;
 Et cantare pares, et respondere parati. 5
 Hic mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 Vir gregis ipse caper decraverat; atque ego Daphnim
 Aspicio. Ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
 Huc ades, O Melibœe; caper tibi salvus, et hædi;
 Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra. 10
 Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
 Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
 Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
 Quid facerem? Neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
 Depullos a lacte domi quæ clauderet agnos; 15
 Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
 Possidui tamen illorum mea seria ludo.
 Alternis igitur contendere versibus ambo
 Cæpere: alternos Musæ meminisse volebant.
 Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20

C

COR.

COR. Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
 Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
 Versibus ille facit: aut, si non possumus omnes,
 Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

THYR. Pastores edera crescentem ornate poetam 25
 Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro:
 Aut si ultra placitum laudarit, baccare frontem
 Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

COR. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
 Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi. 30
 Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
 Puniceo stabis furas evincta cothurno.

THYR. Sinum lactis et hæc te liba, Priape, quotannis
 Expectare sat est: custos es pauperis horti.
 Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu, 35
 Si sætura gregem suppleverit, aureus esto.

COR. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
 Candidior cygnis, edera formosior alba:
 Cum primum passi repetent præsepia tauri,
 Si qua tui Corydonis habet te cura, venito. 40

THYR. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
 Horridior rusco, projecta vilior alga;
 Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
 Ite domum passi, si quis pudor, ite juvenci.

COR. Muscoli fontes, et somno mollior herba, 45
 Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
 Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
 Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

THYR. Hic focus, ac tædæ pingues: hic plurimus ignis
 Semper, et assidua postes fuligine nigri. 50

Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
 Aut numerum lupo, aut torrentia flumina ripas.

COR. Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ:
 Strata jacent passim sua quæque sub arbore pomæ.

Omnia

BUCOLICA. ECL. VIII.

19

Omnia nunc rident. At si formosus Alexis 55

Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

THYR. Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba:

Liber pampineas invidit collibus umbras.

Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit:

Jupiter et læto descendet plurimus imbri. 60

COR. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,

Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phæbo.

Phyllis amat corylos. Illas dum Phyllis amabit;

Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phæbi.

THYR. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, 65

Populus in fluviis, abies in montibus altis:

Sæpius at si me, Lycida formosæ, revisas,

Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

MEL. Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.

Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis. 70

E C L O G A VIII.

PHARMACEUTRIA.

DAMON, ALPHESIBŒUS.

PASTORUM Musam Damonis et Alphefibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca

Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,

Et mutata suos requierunt flumina cursus:

Damonis Musam dicemus et Alphefibœi. 5

Tu mihi; seu magni superas jam saxa Timavi,

Sive oram Illyrici legis æquoris. En erit unquam

Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta!

En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno! 10

A te principium: tibi desinet. Accipe jussis

Carmina cœpta tuis; atque hanc sine tempora circum

C 2

Inter

Inter vidtrices ederam tibi serpere lauros.
 Frigida vix cælo noctis decesserat umbra,
 Cum ros in tenera pecori gratissimus herba; 15
 Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
 DAM. Nascere; præque diem veniens age, Lucifer, alnum;
 Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
 Dum queror, et Divos (quanquam nil testibus illis
 Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora. 20
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
 Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
 Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 25
 Mopso Nisæ datur. Quid non speremus amantes?
 Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
 Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
 Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
 Sparge, marite, nuces: tibi deferit Hesperus OEtam. 30
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 O digno conjuncta viro! dum despicias omnes,
 Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
 Hirsutumque supercilium, proluxaque barba;
 Nec curare Deum credis mortalia quemquam. 35
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Sepibus in nostris parvam te roscida mala
 (Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
 Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
 Jam fragiles poteram a terra contingere ramos. 40
 Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc scio quid sit amor. Duris in cotibus illum
 Aut Tmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
 Nec generis nostri puerum nec sanguinis, edunt. 45
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus,

Sævus Amor docuit natorum sanguine matrem
 Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater.
 Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
 Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater. 50
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc et oves ultro fugiat lupo; aurea duræ
 Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
 Pinguis corticibus sudent electra myricæ.
 Certent et cyenis ululæ; sit Tityrus Orpheus: 55
 Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ.
 Præceps aerii specula de montis in undas
 Deferar: extremum hoc munus morientis habeto. 60
 Define Mænalios, jam define, tibia, versus.
 Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphefiboëus,
 Dicite, Pierides. Non omnia possumus omnes.
 ALPH. Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta,
 Verbenasque adole pingues et mascula tura; 65
 Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
 Experiar sensus. Nihil hic nisi carmina defunt.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Carmina vel cælo possunt deducere Lunam:
 Carminibus Circe socios mutavit Ulyssæi: 70
 Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
 Licia circumdo, terque hæc altaria circum
 Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet. 75
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
 Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Limus ut hic durefcit, et hæc ut cera liquefcit 80

Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
 Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros.
 Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Talis amor Daphnim, qualis, cum fessa juvencum 85
 Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
 Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
 Perdita, nec feræ meminit decedere nocti:
 Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim. 90
 Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
 Pignora cara fui; quæ nunc ego limine in ipso,
 Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena 95
 Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.
 His ego sæpe lupum fieri et se condere filvis
 Mœrin, sæpe animas imis excire sepulcris,
 Atque fatas alio vidi traducere mæsses.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim. 100
 Fer cineres, Amarylli, foras; rivoque fluenti,
 Transque caput jace: ne respexeris. His ego Daphnim
 Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
 Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Aspice, corripuit tremulis altaria flammis 105
 Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
 Nescio quid certe est: et Hylax in limine latrat.
 Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
 Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

E C L O G A IX.

M O E R I S.

LYCIDAS, MOERIS.

LYC. **Q**UO te, Mœri, pedes? An, quo via ducit, in urbem?

MOER. O Lycida, vivi pervenimus; advena nostri,
Quod nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Hæc mea sunt; veteres migrate coloni.

Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat, 5
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.

LYC. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam et veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan. 10

MOER. Audieras, et fama fuit. Sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix; 15
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

LYC. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
Pene simul tecum solatia rapta, Menalca!

Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra? 20

Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas;
Et potum pastas age, Tityre: et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto. 25

MOER. Immo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, canebat.
Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!)

Cantantes sublimē ferent ad sidera cœni.

LYC. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:

3

Sic cythifæ pastæ distendent ubera vaccæ.

Incipe, si quid habes. Et me fecere poetam

Pierides; sunt et mihi carmina: me quoque dicunt

Vatem pastores: sed non ego credulus illis.

Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna

35

Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOER. Id quidem ago; ac tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,

Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.

Huc ades, O Galatea: quis est nam ludus in undis?

Hic ver purpureum: varios hic flumina circum

40

Fundit humus flores: hic candida populus antro

Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.

Huc ades: infani feriant sine litora fluctus.

LYC. Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem

Audieram? Numeros memini, si verba tenerem.

45

MOER. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum:

Astrum, quo segetes gauderent frugibus; et quo

Duceret apricis in collibus uva colorem.

Infere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.

50

Omnia fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos

Cantando puerum memini me condere soles.

Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mærin

Jam fugit ipsa: lupi Mærin videre priores.

Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.

55

LYC. Causando nostros in longum ducis amores.

Et nunc omne tibi stratum filet æquor; et omnes

(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.

Hinc adeo media est nobis via: namque sepulcrum

Incipit apparere Bianoris. Hic, ubi densas

60

Agricolæ stringunt frondes, hic, Mæri, canamus;

Hic hœdos depone: tamen veniemus in urbem.

Aut

Aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur;
 Cantantes licet usque (minus via laedet) eamus.
 Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo. 65
 MOER. Desine plura, puer; et, quod nunc inflat, agamus.
 Carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

E C L O G A X.

G A L L U S.

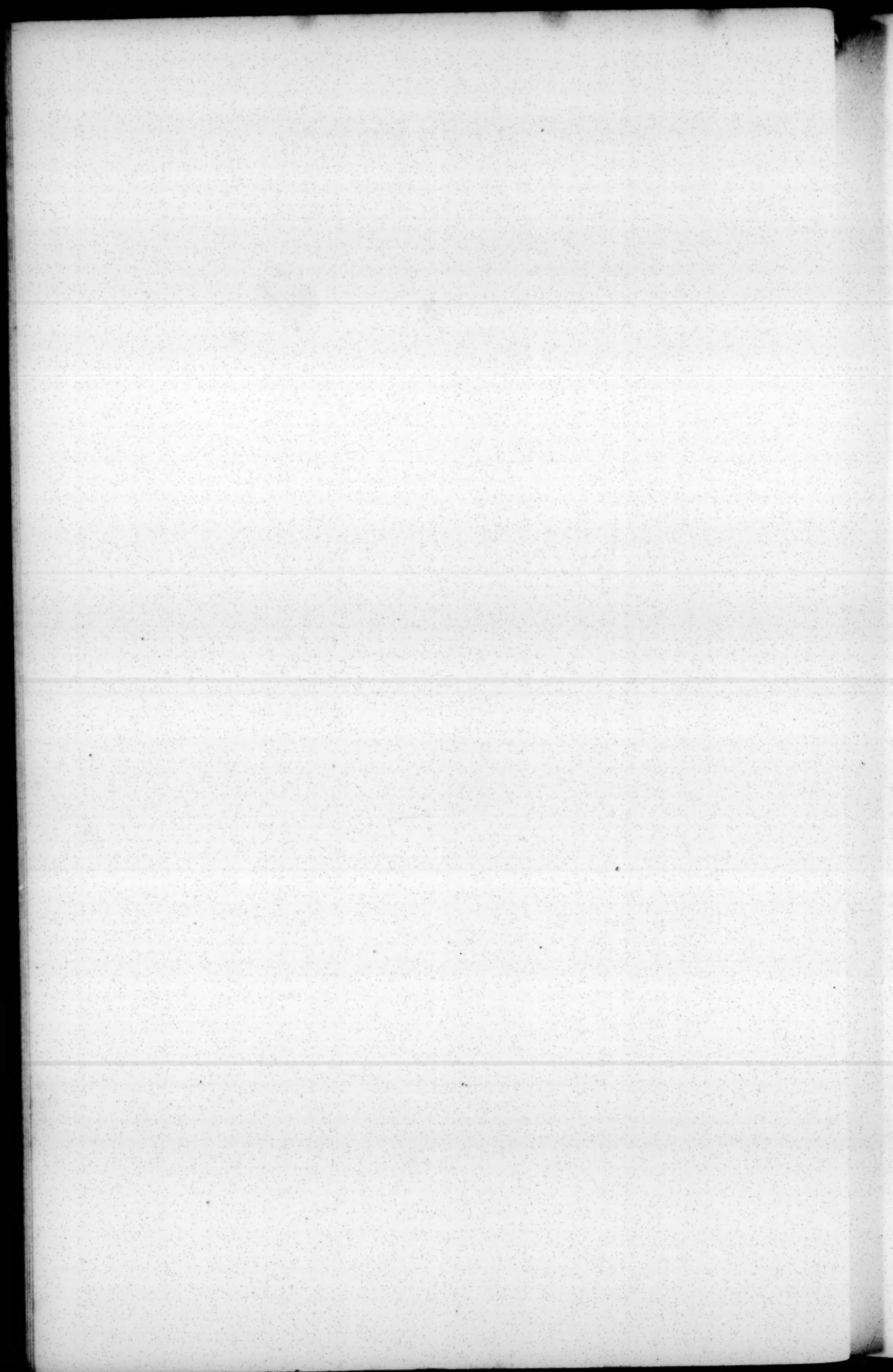
EXTREMUM hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
 Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,
 Carmina sunt dicenda. Neget quis carmina Gallo?
 Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos,
 Doris amara suam non intermisceat undam. 5
 Incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
 Dum tenera attendent simæ virgulta capellæ.
 Non canimus furdus: respondent omnia silva.
 Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
 Naiades, indigno cum Gallus amore periet? 10
 Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
 Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
 Illum etiam lauri, illum etiam flevere myrica:
 Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
 Menalus, et gelidi fleverunt saxa Lycæi. 15
 Stant et oves circum; nostri nec pœnitet illas:
 Nec te pœniteat pecoris, divine poeta.
 Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
 Venit et upilio, tardi venere bubulci:
 Uvidus hiberna venit de glande Menalcas. 20
 Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo.
 Galle, quid insanis? inquit. Tua cura Lycoris
 Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
 Venit et agresti capitis Silvanus honore,

Florentes

Florentes ferulas et grandia lilia quassans. 25
 Pan Deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
 Equis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
 Nec lacrimis crudelis amor, nec gramina rivis,
 Nec cytho saturantur apes, nec fronde capellæ. 30
 Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus hæc vestris: soli cantare periti,
 Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuisset 35
 Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
 Certe si mihi Phyllis, si esset Amyntas,
 Seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra)
 Mecum inter salices lenta sub vite jaceret: 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori;
 Hic nemus: hic ipso tecum consumerer ævo.
 Nunc insanus amor duri me Martis in armis
 Tela inter media atque adversos detinet hostes. 45
 Tu procul a patria (nec sit mihi credere) tantum
 Alpinas, ah dura! nives, et frigora Rheni
 Me sine sola vides. Ah te ne frigora lædant!
 Ah tibi ne teneras glacies fecet aspera plantas!
 Ibo, et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu 50
 Carmina pastoris Siculi modulabor avena.
 Certum est in silvis, inter spelæa ferarum,
 Malle pati, tenerisque meos incidere amores
 Arboribus: crescent illæ, crescetis amores.
 Interea mistis lustrabo Mænala Nymphis, 55
 Aut acres venabor apros. Non me ulla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
 Ire:

Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
 Spicula: tanquam hæc sint nostri medicina furoris, 60
 Aut Deus ille malis hominum mitefcere difcat.
 Jam neque Hamadryades rurfum, nec carmina nobis
 Ipfa placent: ipfæ rurfum concedite filvæ.
 Non illum nostri poffunt mutare labores:
 Nec fi frigoribus mediis Hebrumque bibamus, 65
 Sithoniaſque nives hiemis fubeamus aquofæ;
 Nec fi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Æthiopum verſemus oves ſub fidere Cancrî.
 Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.
 Hæc fat erit, Divæ, veſtrum ceciniffe poetam, 70
 Dum fedet, et gracili fiſcellam textit hibifco,
 Pierides. Vos hæc facietis maxima Gallo:
 Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
 Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
 Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra: 75
 Juniperi gravis umbra: nocent et frugibus umbræ.
 Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON
 LIBER EXPLICITUS.

PUBLII
VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBER I.

AD C. CILNIUM MÆCENATEM.

QUID faciat lætas fegetes, quo fidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, O clarissima mundi
Lumina, libentem cælo quæ ducitis annum: 5
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni, 10
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ:
Munera vestro cano. Tuque O, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguis Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci: 15
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis O Tegeæ favens; oleæque Minerva
Inventrix, unciue puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum: 20
Dique Deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,
Quique

Quique fatis largum cœlo demittitis imbrem.
 Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
 Concilia incertum est: urbesne invisere, Cæsar, 25
 Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
 Auctorem frugum tempestatumque potentem
 Accipiat, cingens materna tempora myrto:
 An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
 Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule, 30
 Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis:
 Anne novum tardis fidus te mensibus addas,
 Qua locus Erigonen inter Chelæque sequentes
 Panditur. Ipse tibi jam brachia contrahit ardens
 Scorpius, et cœli iusta plus parte reliquit. 35
 Quidquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
 Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido;
 Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
 Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
 Da facilem cursum, atque audacibus annue cæptis; 40
 Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes
 Ingredere, et votis jam nunc assuesce vocari.
 Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
 Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit;
 Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro 45
 Ingemere, et fulco attritus splendescere vomer.
 Illa seges demum votis respondet avari
 Agricolaë, bis quæ solem, bis frigora sensit:
 Illius immensæ ruperunt horrea messes.
 At prius ignotum ferro quam scindimus æquor, 50
 Ventos et varium cœli prædiscere morem
 Cura fit, ac patrios cultusque habitusque locorum;
 Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.
 Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
 Arborei fetus alibi atque injussa virescunt 55
 Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

India

India mittit ebur, molles sua tura Sabæi;
 At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
 Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
 Continuo has leges æternaque fœdera certis 60
 Impoſuit Natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
 Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
 Pingue ſolum primis extemplo a menſibus anni
 Fortes invertant tauri; glebaſque jacentes 65
 Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
 At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
 Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere fulco:
 Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
 Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam. 70
 Alternis idem tonſas ceſſare novales,
 Et ſegnem patiẽre ſiti dureſcere campum.
 Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
 Unde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
 Aut tenues fœtus viciæ, triſſiſque lupini 75
 Suſtuleris fragiles calamos ſilvamque ſonantem.
 Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ:
 Urunt Lethæo perſuſa papavera ſomno.
 Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
 Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, neve 80
 Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
 Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva.
 Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
 Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
 Atque leuem ſtipulam crepitantibus urere flammis: 85
 Sive inde occultas vires et pabula terræ
 Pingua concipiunt; ſive illis omne per ignem
 Excoquitur vitium, atque exſudat inutilis humor;
 Seu plures calor ille vias et cæca relaxat
 Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas; 90
 Seu

Seu durat magis, et venas astringit hiantes,
 Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
 Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.
 Multum adeo, rastro glebas qui frangit inertes,
 Vimineasque trahit crates, juvat arva; neque illum 95
 Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo:
 Et qui, profcisso quæ fuscitat æquore, terga
 Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
 Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
 Humida solstitia atque hiemes orate serenas, 100
 Agricolaë. Hiberno letissima pulvere farra,
 Lætus ager. Nullo tantum se Mysia cultu
 Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.
 Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
 Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ, 105
 Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentes?
 Et, cum exustus ager morientibus afluat herbis,
 Ecce supercilio clivosi tramitis undam
 Elicit: illa cadens rauceum per levia murmur
 Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva. 110
 Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus arillis,
 Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
 Cum primum sulcos æquant fata? quique paludis
 Collectum humorem bibula deducit arena?
 Præsertim incertis si mensibus annis abundans 115
 Exit, et obducto late tenet omnia limo;
 Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
 Nec tamen (hæc cum sint hominumque boumque labores
 Versando terram experti) nihil improbus anser,
 Strymoniaëque grues, et amaris intuba fibris 120
 Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
 Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
 Movit agros, curis acuens mortalia corda;
 Nec torpere gravi passus sua regna veterno.

Ante

Ante Jovem nulli subigebant arva coloni: 125

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat. In medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit pontumque moveri, 130

Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, et fulcis frumenti quæreret herbam;
Ut filicis venis abstrusum excuderet ignem. 135

Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas:
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcion.
Tum laqueis captare feras, et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus. 140

Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ferræ,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit 145

Improbis, ac duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit; cum jam glandes atque arbuta sacra
Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus; ut mala culmos 150

Effet rubigo, segnisque horreret in arvis
Carduus. Intereunt segetes: subit aspera silva,
Lappæque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.
Quod nisi et assiduis terram insectabere rastris, 155

Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem;
Heu! magnum alterius frustra spectabis acervum,

D

Concussaue

Concussaue famem in filvis solabere quercu.
 Dicendum et quæ sint duris agreilibus arma; 160
 Queis sine nec potuere feri, nec surgere messes.
 Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
 Tardaue Eleusinae matris volventia plaustra,
 Tribulaque, traheaque, et iniqui pondera rastri;
 Virgea præterea Celei vilisque supellex, 165
 Arbutæ crates, et mystica vannus Iacchi:
 Omnia quæ multo ante memor provisâ repones,
 Si te digna manet divini gloria ruris.
 Continuo in filvis magna vi flexa domatur
 In burim, et curvi formam accipit ulmus aratri. 170
 Huic a stirpe pedes temo protentus in oâo,
 Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus,
 Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos;
 Et suspensa focus explorat robora fumus. 175
 Possum multa tibi veterum præcepta referre;
 Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
 Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
 Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci;
 Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat. 180
 Tum variæ illudunt pestes. Sæpe exiguus mus
 Sub terris posuitque domos atque horrea fecit:
 Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
 Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ
 Monstra ferunt: populatque ingentem farris acervum 185
 Curculio, atque inopi metuens formica fenestæ.
 Contemplator item, cum se nux plurima filvis
 Induet in florem, et ramos curvabit olentes;
 Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
 Magnaque cum magno veniet tritura calore. 190
 At si luxuria foliorum exuberat umbra,
 Nequidquam pingues palea teret area culmos.

Semia

Semina vidi equidem multos medicare ferentes,
 Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
 Grandior ut fœtus siliquis fallacibus effet. 195
 Et, quamvis igni exiguo properata maderent,
 Vidi lecta diu, et multo spectata labore
 Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
 Maxima quæque manu legeret. Sic omnia fatis
 In pejus ruere, ac retro sublapſa referri. 200
 Non aliter, quam qui adverſo vix flumine lenibum
 Remigiis subigit; ſi brachia forte remiſit,
 Atque illum in præceps pronò rapit alveus amni.
 Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
 Hædorumque dies ſervandi, et lucidus Anguis, 205
 Quam quibus in patriam ventofa per æquora vedlis
 Pontus et oſtriferi fauces tentantur Abydi.
 Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas,
 Et medium luci atque umbris jam dividit orbem;
 Exercete, viri, tauròs: ſerite hordea campis, 210
 Uſque ſub extremum bramæ intractabilis imbrem.
 Nec non et lini ſegetem, et Cereale papaver
 Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere raſtris;
 Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
 Vere ſabis ſatio. Tum te quoque, Medica, patres 215
 Accipiunt fulci: et milio venit annua cura,
 Candidus auratis aperit cum cornibus annum
 Taurus, et averſo cedens Canis occidit aſtro.
 At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
 Exercetis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis; 220
 Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
 Cnoſſiaque ardentis decedat ſtella Coronæ,
 Debita quam fulcis committas ſemina, quamque
 Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
 Multi ante occaſum Maiæ cœpere: ſed illos 225
 Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis.

Si vero viciamque feres vilemque fascium,
 Nec Pelusiæ curam aspernabere lentis;
 Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
 Incipe, et ad medias sementem extende pruinas. 230
 Idcirco certis dimensum partibus orbem
 Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
 Quinque tenent cælum zonæ: quarum una corusco
 Semper sole rubens, ac torrida semper ab igni:
 Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur, 235
 Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris.
 Has inter mediamque duæ mortalibus ægris
 Munere concessæ Divum. Via secta per ambas,
 Obliquus qua se signorum verteret ordo.
 Mundus ut ad Scythiam Riphæasque arduas arces 240
 Confurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
 Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
 Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundî.
 Maximus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
 Circum, perque duas in morem fluminis Arctos; 245
 Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
 Illic, ut perhibent, aut intempesta filet nox
 Semper, et obtenta densentur nocte tenebræ;
 Aut redit a nobis Aurora diemque reducit:
 Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis, 250
 Illic fera rubens accendit lumina Vesper.
 Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
 Possumus, hinc messisque diem tempusque ferendi;
 Et quando infidum remis impellere marmor
 Conveniat, quando armatas deducere classes, 255
 Aut tempestivam filvis evertere pinum.
 Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
 Temporibusque parem diversis quatuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno, 260
 Maturare

Maturare datur. Durum procudit arator
 Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres,
 Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
 Exacuunt alii vallos furcasque bicornes,
 Atque Amerina parant lentæ retinacula viti. 265
 Nunc facilis Rubia texatur liscina virga:
 Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 Quippe etiam festis quædam exercere diebus
 Fas et jura sinunt. Rivos deducere nulla
 Relligio vetuit, segeti prætere sepe,
 Insidias avibus moliri, incendere vepres,
 Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
 Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
 Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
 Incusum aut atræ massam picis urbe reportat. 275
 Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
 Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus,
 Eumenidesque fatæ. Tum partu Terra nefando
 Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhoca,
 Et conjuratos cœlum rescindere fratres. 280
 Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
 Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
 Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
 Septima post decimam felix et ponere vitem,
 Et prenfos domitare boves, et licia telæ 285
 Addere. Nona fugæ melior, contraria furtis.
 Multa adeo gelida melius se nocte dedere;
 Aut cum sole novo terras irrorat Eous.
 Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata
 Tondentur: noctes non lentus deficit humor. 290
 Et quidam feros hiberni ad luminis ignes
 Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
 Interea, longum cantu solata laborem,
 Arguto conjux percurrit pectine telas;

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem, 295
 Et foliis undam trepidi despumat aheni.
 At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
 Et medio tollas æstu terit area fruges.
 Nudus ara, fere nudus: hiems ignava colono.
 Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur, 300
 Mutuæque inter se læti convivia curant.
 Invitat genialis hiems, curasque resolvit:
 Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
 Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
 Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus, 305
 Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
 Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
 Auritosque sequi lepores: tum figere damas,
 Stupea torquentem Balearis verbera fundæ,
 Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudent. 310
 Quid tempestates autumnî et sidera dicam?
 Atque ubi jam breviorque dies, et mollior æstas,
 Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver;
 Spicea jam campis cum messis inhorruit, et cum
 Frumenta in viridi stipula lactentia turgent? 315
 Sæpe ego, cum flavis messorum induceret arvis
 Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
 Omnia ventorum concurrere prælia vidi;
 Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
 Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro 320
 Ferret hiems culmumque levem, stipulasque volantes.
 Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum,
 Et sædam glomerant tempestatem imbribus atris
 Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
 Et pluvia ingenti fata læta boumque labores 325
 Diluit: implentur fossæ, et cava flumina crescunt
 Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus æquor.
 Ipse pater, media nimborum in nocte, corusca

Fulmina

Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
 Terra tremit; fugere feræ; et mortalia corda 330
 Per gentes humilis stravit pavor. Ille flagranti
 Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
 Dejicit: ingeminant Austri et densissimus imber:
 Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
 Hoc metuens, cœli menses et sidera serva: 335
 Frigida Saturni sese quo stella receptet;
 Quos ignes cœli Cyllenius erret in orbis.
 In primis venerare Deos, atque annua magnæ
 Sacra refer Cereri latis operatus in herbis,
 Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno. 340
 Tum pingues agni, et tum mollissima vina:
 Tum somni dulces, densæque in montibus umbræ.
 Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
 Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
 Terque novas circum felix eat hostia fruges; 345
 Omnis quam chorus et focii comitentur ovantes,
 Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
 Falcem maturis quisquam supponat arillis,
 Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
 Det motus incompósitos, et carmina dicat. 350
 Atque hæc ut certis possimus discere signis,
 Æstusque, pluviasque, et agentes frigora ventos;
 Ipse pater statuit quid menstrua Luna moneret,
 Quo signo caderent Austri; quid sæpe videntes
 Agricola propius stabulis armenta tenerent. 355
 Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
 Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
 Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
 Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
 Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis, 360
 Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
 Clamoremque ferunt ad litora; cumque marinæ

In sicco ludunt fulicae; notaeque paludes
 Deferit, atque altam supra volat ardea nubem.
 Saepe etiam stellas, vento impendente, videbis 365
 Praecipites caelo labi, noctisque per umbram
 Flammarum longos a tergo albescere tractus:
 Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
 Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
 At Boreae de parte trucidis cum fulminat, et cum 370
 Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
 Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
 Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imbet
 Obsuit. Aut illum surgentem vallibus imis
 Aeriae fugere grues; aut bucula coelum 375
 Suspiciens patulis captavit naribus auras;
 Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
 Aut veterem in limo ranae cecinere querelam.
 Saepius et tectis penetralibus extulit ova
 Angustum formica terens iter; et bibit ingens 380
 Arcus; et e pastu decedens agmine magno
 Corvorum increpuit densis exercitus alis.
 Jam varias pelagi volucres, et quae Asia circum
 Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 Certatim largos humeris infundere rores; 385
 Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
 Et studio incassum videas gellire lavandi.
 Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
 Et sola in sicca secum spatatur arena.
 Nec nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 Nescivere hiemem; testa cum ardente viderent
 Scintillare oleum, et putres concrefcere fungos.
 Nec minus eximbres soles et aperta serena
 Prospicere, et certis poteris cognoscere signis.
 Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 395
 Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;

Tenuia

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
 Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
 Dilectæ Thetidi Alcyones: non ore solutos
 Immundi meminere sues jactare maniplos. 400
 At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt;
 Solis et occasum servans de culmine summo
 Nequidquam feros exercet noctua cantus.
 Apparet liquido sublimis in aere Nifus,
 Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo. 405
 Quacunque illa levem fugiens fecat æthera pennis,
 Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 Insequitur Nifus: qua se fert Nifus ad auras,
 Illa levem fugiens raptim fecat æthera pennis.
 Tum liquidas corvi presso ter gutture voces 410
 Aut quater ingeminant; et sæpe cubilibus altis,
 Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
 Inter se foliis strepitant: juvat, imbribus actis,
 Progeniem parvam dulcesque revifere nidos.
 Haud equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
 Verum ubi tempestas et cœli mobilis humor
 Mutavere vias, et Jupiter uvidus Austris
 Denfet, erant quæ rara modo, aut, quæ densa, relaxat;
 Vertuntur species animorum, et pectora motus 420
 Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt. Hinc ille avium concentus in agris,
 Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
 Si vero solem ad rapidum lunasque sequentes
 Ordine respicies; nunquam te craftina fallet 425
 Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.
 Luna revertentes cum primum colligit ignes,
 Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,
 Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
 At, si virgineum suffuderit ore ruborem, 430
 Ventus

Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
 Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 Pura, neque obtusis per cælum cornibus ibit;
 Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
 Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt; 435
 Votaque servati solvent in litore nautæ
 Glaucæ, et Panopææ, et Inoo Melicertæ.
 Sol quoque et exoriens, et cum se condit in undas,
 Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
 Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris. 440
 Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
 Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
 Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
 Arboribusque fatisque Notus pecorique sinister.
 Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
 Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
 Heu! male tum mites defendet pampinus uvas:
 Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympo, 450
 Profuerit meminisse magis; nam sæpe videmus
 Ipsius in vultu varios errare colores.
 Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros.
 Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
 Omnia tunc pariter vento nimisque videbis 455
 Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
 Ire, neque a terra moneat convellere funem.
 At si, cum referetque diem, condetque relatum,
 Lucidus orbis erit; frustra terreberè nimbis,
 Et claro silvas cernes Aquilone moveri. 460
 Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
 Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
 Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
 Audeat? Ille etiam cæcos inflare tumultus
 Sæpe

Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere bella. 465

Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,

Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,

Impiaque æternam timuerunt secula noctem.

Tempore quanquam illo tellus quoque, et æquora ponti,

Obscœnique canes, importunæque volucres 470

Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros

Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,

Flammarumque globos, liquefactaque volvere faxes!

Armorum sonitum toto Germania cœlo

Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes

Ingens, et simulacra modis pallentia miris

Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutæ,

Infandum! fissunt amnes, terræque deliscunt;

Et mœstum illacrimat templis ebur, æraque sudant. 480

Præluit infano contorquens vortice silvas

Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes

Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem

Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,

Aut puteis manare cruor cessavit; et alte 485

Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.

Non alias cœlo ceciderunt plura sereno

Fulgura, nec diri toties arserunt comets.

Ergo inter sese paribus concurrere telis

Romanas acies iterum videre Philippi: 490

Nec fuit indignum superis bis sanguine nostro

Emathiam, et latos Hæmi pinguescere campos.

Scilicet et tempus veniet, cum finibus illis

Agricola, incurvo terram molitus aratro,

Exesa inveniet scabra rubigine pila; 495

Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,

Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.

Di patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

Quæ

Quæ Tuscum Tiberim, et Romana palatia fervas;
 Hunc saltem everfo juvenem succurrere seclo 500
 Ne prohibete: satis jam pridem sanguine nostro
 Laomedontæ luimus perjuria Trojæ.
 Jam pridem nobis cœli te regia, Cæsar,
 Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
 Quippe ubi fas verum atque nefas: tot bella per orbem: 505
 Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
 Dignus honos: squalent abductis arva colonis,
 Et curvæ rigidum falces conflantur in ensen.
 Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
 Vicinæ ruptis inter se legibus urbes 510
 Arma ferunt: levit toto Mars impius orbe.
 Ut, cum carceribus sese effudere, quadrigæ
 Addunt in spatio, et frustra retinacula tendens
 Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

G E O R G I C O N L I B. II.

HACTENUS arborum cultus, et sidera cœli:
 Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
 Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.
 Huc, pater O Lenæe, (tuis hic omnia plena
 Muneribus: tibi pampineo gravidus autumnus 5
 Floret ager, spumat plenis vindemia labris)
 Huc, pater O Lenæe, veni; nudataque musto
 Tinge novo mecum dereptis crura cothurnis.
 Principio arboribus varia est Natura creandis.
 Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ 10
 Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
 Curva tenent: ut molle filer, lentæque genistæ,
 Populus, et glauca canentia fronde salicæ.
 Pars autem posito surgunt de femine: ut altæ

Castaneæ

Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet 15
 Esculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
 Pulhulat ab radice aliis densissima silva,
 Ut cerasis ulmisque: etiam Parnassia laurus
 Parva sub ingenti matris se subjecit umbra.
 Hos Natura modos primum dedit: his genus omne 20
 Silvarum fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
 Sunt alii, quos ipse via sibi repperit, usus.
 Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
 Deposuit falcis: hic stirpes obruit arvo,
 Quadrifidasque fudes, et acuto robore vallos: 25
 Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
 Expectant, et viva sua plantaria terra.
 Nil radicis egent aliæ; summumque putator
 Haud dubitat terre referens mandare cacumen.
 Quin et caudicibus scellis, mirabile dictu,
 Truditur e sicco radix oleagina ligno. 30
 Et saepe alterius ramos impune videmus
 Vertere in alterius, mutataque insita mala
 Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
 Quare agite, O proprios generatim discite cultus, 35
 Agricolaë, fructusque feros mollite colendo.
 Neu segnes jaceant terræ. Juvat Ismara Baccho
 Conferere, atque olea magnum vestire Taburnum.
 Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
 O decus, O famæ merito pars maxima nostræ, 40
 Mæcenas; pelagoque volans da vela patenti.
 Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox. Ades, et primi lege litoris oram.
 In manibus terræ. Non hic te carmine ficto, 45
 Atque per ambages et longa exorsa tenebo.
 Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
 Infecunda quidem, sed læta et fortia surgunt.

Quippe

Quippe solo Natura subest. Tamen hæc quoque si quis
 Inferat, aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti
 In quascunque voces artes haud tarda sequentur.
 Nec non et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
 Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
 Nunc altæ frondes, et rami matris opacant, 55
 Crescentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
 Jam, quæ feminibus jactis se sustulit, arbos
 Tarda venit, feris factura nepotibus umbram;
 Pomaque degenerant succos oblita priores,
 Et turpes avibus prædam fert uva racemos. 60
 Scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
 Cogendæ in fulcum, ac multa mercede domandæ.
 Sed truncis oleæ melius, propagine vites
 Respondent, folido Paphiæ de robore myrtus.
 Plantis eduræ coryli nascuntur, et ingens 65
 Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
 Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
 Nascitur, et casus abies visura marinos.
 Inferitur verò ex fœtu nucis arbutus horrida,
 Et steriles platani malos gessere valentes: 70
 Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo
 Flore piri; glandemque fues fregere sub ulmis.
 Nec modus inferere atque oculos imponere simplex.
 Nam qua se medio tradunt de cortice gemmæ,
 Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 Includunt, udoque docent inolescere libro.
 Aut rursus enodes trunci refecantur, et alte
 Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
 Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, et ingens 80
 Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
 Miraturque novas frondes, et non sua poma.

Præterea

Præterea genus haud unum nec fortibus ulnis
 Nec falici lotoque, nec Idæis cyparissis:
 Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ, 85
 Orchites, et radii, et amara pausia bacca,
 Pomaque, et Alcinoi silvæ: nec furculus idem
 Crustumis Syriisque piris, gravibusque volemis.
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos. 90
 Sunt Thasiæ vites, sunt et Marcotides albæ:
 Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
 Et passo Pfythia utilior, tenuisque lagesos,
 Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
 Purpureæ, præciæque: et quo te carmine dicam, 95
 Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
 Sunt etiam Amminæ vites, firmissima vina;
 Tmolius assurgit quibus, et rex ipse Phanæus,
 Argitisque minor; cui non certaverit ulla
 Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos. 100
 Non ego te, mensis et Dis accepta secundis,
 Transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
 Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
 Est numerus: neque enim comprehendere refert.
 Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem 105
 Discere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
 Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
 Nosse quot Ionii veniant ad litora fluctus.
 Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
 Fluminibus salices, crassisque paludibus alni 110
 Nascuntur; steriles saxosis montibus orni:
 Litora myrtetis lætissima: denique apertos
 Bacchus amat colles: Aquilonem et frigora taxi.
 Aspice et extremis domitum cultoribus orbem;
 Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos. 115
 Divisæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
 Fert

Fert ebum: folis est turca virga Sabæis.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno
 Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
 Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? 120
 Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 Extremi finis orbis? ubi aera vincere fumum
 Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
 Et gens illa quidem suntis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristes succos, tardumque saporem
 Felicis mali; quo non præsentius ullum,
 Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
 Miscueruntque herbas, et non innoxia verba,
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena. 130
 Ipsa ingens arbor, faciemque simillima lauro;
 Et, si non alium late jactaret odorem,
 Laurus erat. Folia haud ullis labentia ventis:
 Flos ad prima tenax. Animas et olentia Medi
 Ora sovent illo, et senibus medicantur anhelis. 135
 Sed neque Medorum silvæ, ditissima terra,
 Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
 Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
 Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
 Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 Invertere, satis immanis dentibus hydri,
 Nec galeis densisque virum seges horruit hastis;
 Sed gravidæ fruges et Bacchi Mæssicus humor
 Implevere: tenent oleæ armentaque læta.
 Hinc bellator equus campo sese arduus infert: 145
 Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
 Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa Deum duxere triumphos.
 Hic ver assiduum, atque alienis mensibus ætas:
 Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor. 150
 At

At rabidae tigres absunt, et sæva leonum
 Semina; nec miseros fallunt aconita legentes;
 Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
 Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 Adde tot egregias urbes, operumque laborem, 155
 Tot congesta manu præruptis oppida faxis,
 Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
 An mare, quod supra, memorem, quodque alluit infra;
 Anne lacus tantos? te, Lari maxime; teque
 Fluctibus et fremitu assurgens, Benace, marino? 160
 An memorem portus, Lucrinoque addita claustra;
 Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
 Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
 Tyrrenusque fretis immittitur æstus Avernis?
 Hæc eadem argenti rivos ærisque metalla 165
 Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
 Hæc genus acre virum Marfos, pubemque Sabellam,
 Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
 Extulit: hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
 Scipiadas duros bello; et te, maxime Cæsar, 170
 Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
 Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
 Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
 Magna virum: tibi res antiquæ laudis et artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, 175
 Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
 Nunc locus arborum ingeniis; quæ robora cuique,
 Quis color, et quæ sit rebus natura ferendis.
 Difficiles primum terræ, collesque maligni,
 Tenuis ubi argilla, et dumosis calculus arvis, 180
 Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
 Indicio est tractu surgens oleaster eodem
 Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
 At quæ pinguis humus, dulci que uligine læta,

Quique frequens herbis et fertilis ubere campus, 183
 Qualem sæpe cava montis convalle solemus
 Despicere (huc fummis liquuntur rupibus amnes,
 Felicemque trahunt limum) quique editus Austro,
 Et filicem curvis invisam pascit aratris;
 Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes 190
 Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
 Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
 Inflavit cum pinguis ebur Tyrrenus ad aras,
 Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 Sin armenta magis studium vitulosque tueri, 195
 Aut foetus ovium, aut urentes culta capellas;
 Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
 Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascensem niveos herbofo flumine cynos.
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt; 200
 Et quantum longis carpent armenta diebus,
 Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 Nigra fere, et presso pinguis sub vomere terra,
 Et cui putre solum, namque hoc imitamur arando,
 Optima frumentis. Non ullo ex æquore cernes 205
 Plura domum tardis decedere plaustra juvencis;
 Aut unde iratus silvam devexit arator,
 Et nemora evertit multos ignava per annos,
 Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
 Eruit: illæ altum nidis petiere relictis; 210
 At rudis enituit impulso vomere campus.
 Nam jejuna quidem clivosi glareæ ruris
 Vix humiles apibus casias roremque ministrat;
 Et tophus scaber, et nigris exesa chelydri
 Creta, negant alios æque serpentibus agros 215
 Dulcem ferre cibum, et curvas præbere latebras.
 Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
 Et bibit humorem, et, cum vult, ex se ipsa remittit;

Quæque

Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie et falsa lædit rubigine ferrum;
 Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
 Illa ferax oleo est: illam experiere colendo
 Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
 Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
 Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.
 Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
 Rara sit, an supra morem si densa, requiras;
 Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
 Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo;
 Ante locum capies oculis, alteque jubebis
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
 Si deerunt; rarum, pecorique et vitibus almis
 Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
 Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis;
 Spissus ager: glebas cunctantes, crassaque terga
 Expecta, et validis terram proscinde juvencis.
 Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
 Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
 Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
 Tale dabit specimen. Tu spisso vimine qualos,
 Colaue prelorum fumosis deripe tectis.
 Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undæ
 Ad plenum calcentur. Aqua eluctabitur omnis
 Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ:
 At sapor indicium faciet manifestus, et ora
 Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
 Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
 Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit;
 Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
 Humida majores alit herbas, ipsaque justo
 Lætior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,

Non se prævalidam primis ostendat ariflis!
 Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit;
 Quæque levis. Promptum est oculis prædiscere nigram,
 Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus 256
 Difficile est: piceæ tantum, taxique nocentes
 Interdum, aut edera pandunt vestigia nigræ.
 His animadversis, terram multo ante memento
 Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes; 260
 Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
 Quam lætum infodias vitis genus. Optima putri
 Arva solo: id venti curant, gelidæque pruina,
 Et labefacta movens robustus jugera flossor.
 At si quos haud ulla viros vigilantia fugit; 265
 Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
 Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 Quin etiam cœli regionem in cortice signant;
 Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores 270
 Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
 Restituant. Adeo in teneris consuescere multum est.
 Collibus an plano melius sit ponere vitem,
 Quære prius. Si pinguis agros metabere campi,
 Densa fere: in denso non segnior ubere Bacchus. 275
 Sin tumultis acclive solum collesque supinos,
 Indulge ordinibus; nec secius omnis in unguem
 Arboribus positis secto via limite quadret.
 Ut sæpe ingenti bello cum longa cohortes
 Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto, 280
 Directæque acies, ac late fluctuat omnis
 Ære renidenti tellus, necdum horrida miscent
 Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
 Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 Non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
 Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas

Terra,

Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Forſitan et ſerobibus quæ ſint faſtigia quæras.

Auſim vel tenui vitem committere ſulco.

Altior ac penitus terræ deſigitur arboſ;

290

Eſculuſ in primis: quæ quantum vertice ad auras

Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.

Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres

Convellunt: immota manet, multoſque nepotes,

Multa virum volvens durando ſecula vincit.

295

Tum fortes late ramos et brachia tendens

Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.

Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem;

Neve inter vites corylum ſere; neve flagella

Summa pete, aut ſumma deſtringe ex arbore plantas;

300

Tantus amor terræ: neu ferro læde reuſo

Semina; neve oleæ ſilveſtres inferre truncos.

Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,

Qui ſurtim pingui primum ſub cortice tecluſ

Robora comprehendit, frondeſque elapſuſ in altaſ

305

Ingentem cælo ſonituſ dedit: inde ſecutuſ

Per ramos victor perque alta cacumina regnat,

Et totuſ involvit flammis nemuſ, et ruit atram

Ad cælum picea craſſuſ caligine nubem;

Praefertim ſi tempeſtas a vertice ſilvaſ

310

Incubuit, glomeratque ſerenuſ incendia ventuſ.

Hoc ubi; non a ſtirpe valent, caſaque reverti

Poſſunt, atque ima ſimileſ revireſcere terra:

Infelix ſuperat foliis oleaſter amariſ.

Nec tibi tam prudenuſ quiſquam perſuadeat auctoſ,

315

Tellurem Borea rigidam ſpirante moveri.

Rura gelu tum claudit hiemſ; nec ſemine jactu

Concretam patitur radicem affigere terræ.

Optima vinetiſ ſatio, cum verè rubenti

Candida venit aviſ longiſ inviſa colubriſ;

320

Prima

Prima vel autumnī sub frigora, cum rapidus Sol
 Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æstas.
 Ver adeo frondi nemorum, ver utile filvis:
 Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.
 Tum pater omnipotens fecundis imbribus Æther 325
 Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
 Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
 Avia tum resonant avibus virgulta canoris;
 Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
 Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris 330
 Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
 Inque novos soles audent se gramina tuto
 Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
 Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem;
 Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes. 335
 Non alios prima crescentis origine mundi
 Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
 Crediderim. Ver illud erat: ver magnus agebat
 Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri;
 Cum primæ lucem pecudes hausere, virumque 340
 Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
 Immissæque feræ filvis, et sidera cœlo.
 Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
 Si non tanta quies iret frigusque caloremque
 Inter, et exciperet cœli indulgentia terras. 345
 Quod superest, quacumque premes virgulta per agros,
 Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
 Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.
 Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
 Halitus, atque animos tollent fata. Jamque reperti, 350
 Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
 Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres:
 Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.
 Seminibus positis, superest deducere terram

Sæpius ad capita, et duros jacitare bidentes;
 Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
 Fleðere luðantes inter vineta juvencos.
 Tum leves calamos, et raskæ hastilia virgæ,
 Fraxineasque aptare fudes, furcasque bicornes;
 Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
 Affuefcant, fummasque sequi tabulata per ulmos.
 Ac, dum prima novis adolescit frondibus atas,
 Parcendum teneris; et, dum se latus ad auras
 Palmes agit, laxis per purum immiffus habenis,
 Ipsa acies nondum falcis tentanda, sed uncis
 Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
 Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
 Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde.
 Ante reformidant ferrum: tum denique dura
 Exerce imperia, et ramos compesce fluentes.
 Texendæ sepes etiam, et pecus omne tenendum,
 Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum:
 Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
 Silvestres uni assidue capræque sequaces
 Illudunt: pascuntur oves avidæque juvencæ.
 Frigora nec tantum cana concreta pruina,
 Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
 Quantum illi nocuere greges, durique venenum
 Dentis, et adinorfo signata in stirpe cicatrix.
 Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
 Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi;
 Præmiaque ingeniis pagos et compita circum
 Theseidæ posuere, atque inter pocula læti
 Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
 Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni
 Versibus incomitis ludunt risuque soluto,
 Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
 Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibi que

355

360

365

370

375

380

385

Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu: 390
 Complentur vallesque cavæ saltusque profundi,
 Et quocunque Deus circum caput egit honestum.
 Ergo rite suos Baccho dicemus honores
 Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
 Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram, 395
 Pinguiaque in veribus torrebimus exta columnis.
 Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
 Cui nunquam exhausti satis est; namque omne quotannis
 Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
 Æternum frangenda bidentibus, omne levandum 400
 Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
 Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
 Ac jam olim seras posuit cum vinea frondes,
 Frigidus et silvis Aquilo decussit honorem;
 Jam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
 Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
 Primus humum fodito, primus devecta cremato
 Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto:
 Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra: 410
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
 Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
 Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
 Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
 Cæditur, incultique exercet cura salicti. 415
 Jam vincetæ vites: jam falcem arbuta reponunt:
 Jam canit extremos effectus vinitor antes.
 Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
 Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
 Contra, non ulla est oleis cultura; neque illæ 420
 Procurvam expectant falcem rastrosque tenaces,
 Cum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
 Ipsa

Ipsa fatis tellus, cum dente recluditur unco,
 Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.
 Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam. 425
 Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes,
 Et vires habuere suas, ad sidera raptim
 Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
 Nec minus interea foetu nemus omne gravescit,
 Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis. 430
 Tondentur cytisi, tædas silva alta ministrat,
 Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
 Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
 Quid majora sequar? Salices humilesque genistæ,
 Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras 435
 Sufficiunt, sepemque fatis, et pabula melli.
 Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
 Naryciæque picis lucos: juvat arva videre
 Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ.
 Ipsæ Caucasio steriles in vertice silvæ, 440
 Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque,
 Dant alios alizæ foetus: dant utile lignum
 Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
 Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustis
 Agricolaë, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 Viminibus salices sæcundæ, frondibus ulmi;
 At myrtus validis hastilibus, et bona bello
 Cornus: Ityræos taxi torquentur in arcus.
 Nec tiliaë leves, aut torno rasile buxum,
 Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto. 450
 Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
 Missa Pado: nec non et apes examina condunt
 Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
 Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus et ad culpam causas dedit. Ille furentes 455
 Centauros leto domuit, Rhætumque Pholunque,

Et

Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
 O fortunatos nimium, sua si bona norint,
 Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
 Fundit humo facilem victum iustissima Tellus. 460
 Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Mane salutantum totis vomit ædibus undam;
 Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 Illulæque auro vestes, Ephyreiaque æra;
 Alba neque Assyrio fucatur lana veneno, 465
 Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
 At secura quies, et nescia fallere vita,
 Dives opum variarum; at latis otia fundis,
 Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
 Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni 470
 Non absunt. Illic saltus, ac lustra ferarum,
 Et patiens operum, exiguoque assueta Juventus,
 Sacra Deum, sanctique patres. Extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.
 Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
 Quarum sacra fero ingenti percussus amore, 475
 Accipiant; cœlique vias, et sidera monstrent;
 Defectus solis varios, lunæque labores;
 Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
 Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant; 480
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles
 Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obset.
 Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
 Frigidus obliterit circum præcordia sanguis;
 Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes, 485
 Flumina amem silvasque inglorius. O ubi campi,
 Sperchiusque, et virginibus bacchata Lacænis.
 Taygeta! O qui me gelidis in vallibus Hæmi
 Sissat, et ingenti ramorum protegat umbra!
 Felix, qui potuit rerum cognoscere causas; 490
 Atque

Atque metus omnes, et inexorabile fatum
 Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
 Fortunatus et ille, Deos qui novit agrestes,
 Panaque Silvanumque senein Nymphasque sorores!
 Illum non populi fasces, non purpura regum 495
 Flexit, et infidos agitans Discordia fratres,
 Aut conjurato descendens Dacus ab Istro;
 Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
 Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura 500
 Sponte tulere sua, carpsit; nec ferrea jura,
 Infanumque forum, aut populi tabularia vidit.
 Sollicitant alii remis freta caca, ruuntque
 In ferrum, penetrant aulas et limina regum.
 Hic petit excidiis urbem, miserisque Penates, 505
 Ut gemma bibat, et Sarrano indormiat ostro.
 Condit opes alius, defossoque incubat auro.
 Hic stupet attonitus Rostris: hunc plausus hiantem
 Per canecos (geminatus enim) plebisque patrumque
 Corripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
 Exilioque domos et dulcia limina mutant,
 Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
 Agricola incurvo terram dimovit aratro:
 Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes
 Sustinet; hinc armenta boum meritosque juvencos. 515
 Nec requies; quin aut pomis exuberet annus,
 Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
 Proventuque oneret fulcos, atque horrea vincat.
 Venit hiems; teritur Sicyonia bacca trapetis,
 Glande fues lati redeunt, dant arbuta silvæ: 520
 Et varios ponit fœtus autumnus; et alte
 Mitis in apricis coquitur vindemia faxis.
 Interea dulces pendent circum oscula nati:
 Casta pudicitiam servat domus: ubera vaccae

Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto 525
 Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
 Ipse dies agitat festos; fufusque per herbam,
 Ignis ubi in medio, et focii cratera coronant,
 Te libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
 Velocis jaculi certamina ponit in ulmo, 530
 Corporaque agresti nudat prædura palæstra.
 Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
 Hanc Remus et frater: sic fortis Etruria crevit;
 Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
 Septemque una sibi muro circumdedit arces. 535
 Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante
 Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
 Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
 Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 Impositos duris crepitare incudibus enses. 540
 Sed nos immensum spatiiis consecimus æquor:
 Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

G E O R G I C O N L I B. I I I.

TE quoque, magna Pales, et te memorande canemus
 Pallor ab Amphryso: vos, silvæ amnesque Lycæi.
 Cætera, quæ vacuas tenuissent carmine mentes,
 Omnia jam vulgata. Quis aut Eurythæa durum,
 Aut illaudati nescit Busiridis aras? 5
 Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos,
 Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
 Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
 Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita superfit, 10
 Aonio rediens deducam vertice Musas:
 Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
 Et

Et viridi in campo templum de marmore ponam
 Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
 Mincius, et tenera prætexit arundine ripas. 15
 In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
 Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
 Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
 Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molochi,
 Curlibus et crudo decernet Græcia cæstu. 20
 Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
 Dona feram. Jam nunc solennes ducere pompas
 Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
 Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
 Purpurea intexti tollant aulæa Britanni. 25
 In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;
 Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
 Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
 Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,
 Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis, 30
 Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,
 Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
 Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 Affaraci proles, demissæque ab Jove gentis
 Nomina, Troisque parens, et Trojæ Cynthius auctor. 35
 Invidia infelix Furias amnemque severum
 Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues
 Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
 Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
 Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia iussa. 40
 Te sine nil altum mens inchoat. En age, segnes
 Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
 Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
 Et vox assensu nemorum ingeminata remugit. 45
 [Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas

Cæsaris,

Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.]
 Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
 Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos; 50
 Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
 Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 Et crurum tenuis a mento palearia pendent.
 Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
 Pes etiam, et camuris hirtæ sub cornibus aures. 55
 Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
 Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
 Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
 Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
 Etas Lucinam justosque pati hymenæos 60
 Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
 Cætera nec foeturae habilis, nec fortis aratris.
 Interea, superat gregibus dum læta juvenas,
 Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
 Atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 Optima quæque dies miseris mortalibus avi
 Prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus,
 Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.
 Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
 Semper enim refice: ac, ne post amissa requiras, 70
 Anteveni, et sobolem armento fortire quotannis.
 Nec non et pecori est idem delectus equino.
 Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
 Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
 Continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 Altius ingreditur, et mollia crura reponit:
 Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
 Audet, et ignoto sese committere ponti:
 Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga; 80
 Luxuriatque

Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
 Spadices, glaucique: color deterrimus albis,
 Et gilvo. Tum, siqua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit: micat auribus, ac tremit artus,
 Collectumque premens volvit sub naribus ignem: 85
 Densa juba, et dextro jactata recumbit in armo.
 At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
 Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
 Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
 Cyllarus; et, quorum Graii meminere poetæ, 90
 Martis equi bijuges, et magni currus Achillis.
 Talis et ipse jubam cervice effudit equina
 Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
 Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
 Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectæ. 96
 Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
 Ingratum trahit; et, si quando ad prælia ventum est,
 Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
 Incassum furit. Ergo animos ævumque notabis 100
 Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
 Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
 Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
 Cum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit 105
 Corda pavor pulsans; illi instant verbera toto,
 Et proni dant lora: volat vi fervidus axis.
 Jamque humiles, jamque elati sublimē videntur
 Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
 Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ 110
 Tollitur: humescunt spumis flatuque sequentum.
 Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
 Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
 Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Frana Pelethronii Lapithæ gyroſque dedere 115
 Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis
 Inſultare ſolo, et grefſus glomerare ſuperbos.
 Æquus uterque labor: æque juvenemque magiſtri
 Exquirunt, calidumque animis, et curſibus acrem;
 Quamvis ſape fuga verſos ille egerit hoſtes, 120
 Et patriam Epirum referat fortetſque Mycenæ,
 Neptuniquè ipſa deducat origine gentem.
 His animadverſis, inſtant ſub tempus, et omnes
 Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
 Quem legere ducem, et pecori dixere maritum, 125
 Pubentetſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant,
 Farraque; ne blando nequeat ſuperèſſe labori,
 Invalidiquè patrum referant jejunia nati.
 Ipſa autem macie tenuant armenta volentes.
 Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas 130
 Sollicitat, frondeſque negant, et fontibus arcent:
 Sæpe etiam curſu quatiant, et ſole fatigant,
 Cum graviter tunſis gemit area frugibus, et cum
 Surgentem ad Zephyrum paleæ jaçantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus 135
 Sit genitali arvo, et fulcos obliſmet inertes;
 Sed rapiat ſitiens Venerem, interiufque recondat.
 Ruſſus cura patrum cadere, et ſuccedere matrum
 Incipit. Exaëlis gravidæ cum menſibus errant,
 Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauftris, 140
 Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, et acri
 Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
 Saltibus in vacuis paſcant, et plena ſecundum
 Flumina; muſcus ubi, et viridiſſima gramine ripa,
 Speluncaque tegant, et faxea procubet umbra. 145
 Eſt lucos Silari circa ilicibuſque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſſo
 Romanum eſt, æſtron Graii vertere vocantes;

Aſper,

Asper, acerba sonans, quo tota exterrita filvis
 Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther 150
 Concussus, silvæque et sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
 Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.

Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
 Arcebis gravido pecori: armentaque pascēs 155
 Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis:
 Continuoque notas, et nomina gentis inurunt;
 Et quos aut pecori malint submittere habendo,
 Aut aris servare sacros, aut scindere terram, 160
 Et campum horrentem fractis invertere glebis.

Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
 Tu, quos ad studium atque usum formabis agrestem,
 Jam vitulos hortare, viamque insistere domandi,
 Dum faciles animi juvenum, dum mobilis atas. 165

Ac primum laxos tenui de vimine circos
 Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
 Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos
 Junge pares, et coge gradum conferre juvencos.
 Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes 170

Per terram, et summo vestigia pulvere signent.
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, et junctos temo trahat areus orbes.
 Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
 Nec vefcas falicum frondes ulvamque palustrem, 175

Sed frumenta manu carpes fata: nec tibi sætæ,
 More patrum, nivea implebunt mulctraria vaccæ,
 Sed tota in dulces consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
 Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ, 180

Et Jovis in luco currus agitare volantes;
 Primus equi labor est animos atque arma videre

F

Bellantum,

Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
 Ferre rotam, et flabulo frænos audire sonantes:
 Tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare.
 Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
 Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
 Invalidus, et jamque tremens, et jam insecus ævi.
 At, tribus exactis, ubi quarta accesserit ællas, 190
 Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
 Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
 Sitque laboranti similis. Tum cursibus auras
 Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 Æquora, vix summa vestigia ponat arena. 195
 Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 Incubuit, Scythiaque hiemes atque arida differt
 Nubila: tum segetes altæ campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris, fuminaque sonorem
 Dant silvæ, longique urgent ad litora fluctus: 200
 Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
 Hic vel ad Elci metas et maxima campi
 Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
 Belgica vel molli melius feret effeda collo.
 Tum denum crassa magnum farragine corpus 205
 Crescere jam domitis finito; namque ante domandum
 Ingentes tollent animos, prensique negabunt
 Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
 Sed non ulla magis vires industria firmat,
 Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris; 210
 Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
 Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
 Pascua, post montem oppositam, et trans flumina lata;
 Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
 Carpit enim vires paulatim, uritque videndo 215
 Femina; nec nemorum patitur meminisse, neque herbæ.

Dulcibus

Dulcibus illa quidem illecebris, et sæpe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantes.
 Pascitur in magna silva formosa juvenca:
 Illi alternantes multa vi prælia miscunt 220
 Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
 Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
 Cum gemitu: reboant silvæque et magnus Olympus.
 Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
 Victus abit, longeque ignotis exulat oris, 225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris, tum quos amisit inultus amores;
 Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
 Ergo omni cura vires exercet, et inter
 Dura jacet pernox instrato saxa cubili, 230
 Frondibus hirsutis et carice passus acuta;
 Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
 Arboris obnixustrunco, ventosque laceffit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
 Post, ubi collectum robur viresque resectæ, 235
 Signa movet, præcepisque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus uti, medio cœpit cum albescere ponto,
 Longius ex altoque sinum trahit; utque volutus
 Ad terras immane sonat per saxa, neque ipso
 Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda 240
 Vorticibus, nigramque alte subjeclat arenam.
 Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
 Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres
 In furias ignemque ruunt. Amor omnibus idem.
 Tempore non alio catulorum oblita læna 245
 Sævior erravit campis; nec funera vulgo
 Tam multa informes urfi stragemque dedere
 Per silvas. Tum sævus aper, tum pessima tigris.
 Heu! male tum Libyæ solis erratur in agris.
 Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum 250

Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 Ac neque eos jam fræna, virum neque verbera sæva,
 Non scopuli rupesque cavæ, atque objecta retardant
 Flumina correptos unda torquentia montes.
 Ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus, 255
 Et pede profubigit terram, fricat arbore costas
 Atque hinc atque illinc, humerosque ad vulnera durat.
 Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat cæca ferus freta: quem super ingens 260
 Porta tonat cæli, et scopulis illisa reclamant
 Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.
 Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum
 Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi? 265
 Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumfere quadrigæ.
 Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
 Alcanium: superant montes, et flumina tranant: 270
 Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis,
 Vere magis (quia vere calor redit ossibus) illæ
 Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
 Exceptantque leves auras; et sæpe sine ullis
 Conjugiis vento gravidæ, mirabile dictu, 275
 Saxa per et scopulos et depreffas convalles
 Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque solis ad ortus;
 In Borean Caurumque; aut unde nigerrimus Auster
 Nascitur, et pluvio contristat frigore cælum.
 Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine dicunt 280
 Pastores, lentum destillat ab inguine virus:
 Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
 Miscueruntque herbas, et non innoxia verba.
 Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,

Singula dum capti circumvedamur amore. 285

Hoc fatis armentis. Superat pars altera curæ,

Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.

Hic labor: hinc laudem fortes sperate coloni.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum

Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem. 290

Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis

Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum

Castaliam molli devertitur orbita clivo.

Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295

Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas;

Et multa duram stipula filicumque manipulis

Sternere subter humum; glacies ne frigida lædat

Molle pecus, scabiemque ferat turpesque podagras.

Post, hinc digressus, jubeo frondentia capris 300

Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentes;

Et stabula a ventis hiberno opponere foli

Ad medium conversa diem; cum frigidus olim

Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

Hæ quoque non cura nobis levior tuendæ; 305

Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno

Vellera mutantur Tyrios incocta rubores.

Densior hinc soboles: hinc largi copia lactis.

Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra;

Læta magis pressis manabunt flumina mammis. 310

Nec minus interea barbas incanaque menta

Cinyphii tondent hirci setasque comantes,

Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.

Pascuntur vero silvas et summa Lycæi,

Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos. 315

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque

Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.

Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,

Quo minor est illis curæ mortalis egestas,
 Avertes, victumque feres et virgea lætus 320
 Pabula; nec tota claudes fœnilia bruma.
 At vero, Zephyris cum læta vocantibus æstas
 In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
 Luciferi primo cum sidere frigida rura
 Carpat; dum mane novum, dum gramina cauent, 325
 Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
 Et cantu querulæ rumpent arbuscula cicadæ;
 Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
 Currentem ilignis potare canalibus undam: 330
 Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
 Ingentes tendat ramos; aut sicubi nigrum
 Illicibus crebris sacra nemus accubet umbra:
 Tum tenues dare rursus aquas, et pascere rursus 335
 Solis ad occasum; cum frigidus æra Vesper
 Temperat, et saltus reficit jam roseida Luna,
 Litora que Alcýonen resonant, acalauthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
 Prosequar, et raris habitata mapalia tectis? 340
 Sæpe diem noctemque et totum ex ordine mensē
 Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
 Hospitiis: tantum campi jacet. Omnia secum
 Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
 Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram. 345
 Non secus ac patriis acer Romanus in armis
 Injusto sub falce viam cum carpit, et hosti
 Ante expectatum positus stat in agmine castris.
 At non, qua Scythiæ gentes, Mæotique unda,
 Turbidus ac torquens flavescentes Ister arenas, 350
 Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ

Aut

Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
 Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
 Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas. 355
 Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
 Tum Sol pallentes haud unquam discutit umbras;
 Nec cum invecus equis altum petit athera, nec cum
 Præcipitem Oceani rubro lavit aquore currum.
 Conerescunt subitæ currenti in flumine crustæ; 360
 Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
 Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris;
 Æraque diffiliunt vulgo, veslesque rigescunt
 Indutæ, cieduntque securibus humida vina,
 Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ, 365
 Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non fecius aere ningit:
 Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis
 Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
 Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant. 370
 Hos non immixtis canibus, non cassibus ullis,
 Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
 Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
 Cædunt; et magno læti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub alta
 Otia agunt terræ, congellaque robora totasque
 Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
 Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380
 Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
 Gens cæsæna virum Riphæo tunditur Euro,
 Et pecudum fulvis velatur corpora fetis.
 Si tibi lanitium curæ; primum aspera silva,
 Lappæque tribulique absumt: fuge pabula læta; 385
 Continuoque greges villis lege mollibus albos.

Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
 Nigra fubeſt udo tantum cui lingua palato,
 Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
 Naſcentum; plenoque alium circumſpice campo. 390
 Munere ſic niveo lauæ, ſi credere dignum eſt,
 Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, ſeſellit,
 In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
 At cui lactis amor, cytiſum lotiſque frequentes
 Ipſe manu falſaſque ſerat præſepibus herbas. 395
 Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
 Et falis occultum referunt in lacte ſaporem.
 Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,
 Primaque ferratis præſigunt ora capiftris.
 Quod ſurgente die muſſere horiſque diurnis, 400
 Nocte premunt: quod jam tenebris et ſole cadente,
 Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor;
 Aut parco ſale contingunt, hiemique reponunt.
 Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed una
 Veloces Spartæ catulos acremque Moloffum 405
 Paſce ſero pingui. Nunquam cuſtodibus illis
 Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
 Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
 Sæpe etiam curſa timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere damas. 410
 Sæpe volutabris pulſos ſilveſtribus apros
 Latratu turbabis agens; montesque per altos
 Ingentem clamore premeſ ad retia cervum.
 Diſce et odoratam ſtabulis accendere cedrum,
 Galbaneoque agitare graves nidore chelydros. 415
 Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
 Vipera delituit, cælumque exterrita fugit:
 Aut teſto aſſuetus coluber ſuccedere et umbræ,
 Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
 Fovit humum. Cape ſaxa manu, cape robora, paſtor; 420
 Tollentemque

Tollentemque minas, et fibila colla tumentem
 Dejice. Jamque fuga timidum caput abdidit alte,
 Cum medii nexus, extremæque agmina caudæ
 Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
 Squamea convolvens sublato pectore terga,
 Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
 Qui, dum amnes ulli rampuntur fontibus, et dum
 Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
 Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram 430
 Improbis ingluviem ranisque loquacibus explet.
 Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
 Exilit in siccum; et flammantia lumina torquens
 Sævit agris, asperque siti atque exercitus æstu.
 Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, 435
 Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
 Cum positis novus exuviis nitidulque juvena
 Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trifurcis.
 Morborum quoque te causas, et signa docebo. 440
 Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
 Altius ad vivum perfedit, et horrida cano
 Bruma gelu; vel cum tonsis illotus adhæsit
 Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 Dulcibus idcirco fluviiis pecus omne magistri 445
 Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 Mersatur, missusque secundo defluit amni:
 Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
 Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
 Idæasque pices, et pingues unguine ceras, 450
 Scillamque, elleborosque graves, nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
 Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo;

Dum

Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
 Abnegat, aut meliora Deos sedet omina poscens. 455
 Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Cum furit, atque artus depascitur arida febris;
 Profuit incensos æstus avertere, et inter
 Ima ferire pedis salientem sanguine venam: 460
 Bifaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
 Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
 Et lac concretum cum sanguine potat equino.
 Quam procul aut molli succedere sapius umbræ
 Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465
 Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
 Pascensem, et seræ solam decedere nocti;
 Continuo culpam ferro compesce, prius quam
 Dira per incautum serpant contagia vulgus.
 Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo, 470
 Quam multæ pecudum pestes. Nec singula morbi
 Corpora corripunt; sed tota æstiva repente,
 Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
 Tum sciat; aerias Alpes, et Norica si quis
 Castella in tumulis, et Iapidis arva Timavi 475
 Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
 Pastorum, et longe saltus lateque vacantes.
 Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est
 Tempestas, totoque autumnu incanduit æstu;
 Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum; 480
 Corripitque lacus; infecit pabula tabo.
 Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
 Omnibus acta fitis miseros adduxerat artus,
 Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
 Ossa minutatim morbo collapsa trahebat. 485
 Sæpe in honore Deum medio stans hostia ad aram,
 Lanca dum nivea circumdatur infula vitta,
 Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.

Aut

Aut si quam ferro maciaverat ante sacerdos ;
 Inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 Nec responsa potest consultus reddere vates ;
 Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
 Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
 Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
 Et dulces animas plena ad præsepia reddunt. 495
 Hinc canibus blandis rabies venit ; et quatit ægros
 Tuffis anhela fues, ac faucibus angit obefis.
 Labitur infelix, studiorum atque immemor herbæ,
 Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
 Crebra ferit : demissæ aures : incertus ibidem 500
 Sudor, et ille quidem morituris frigidus : aret
 Pellis, et ad tactum tractanti dura resiliit.
 Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
 Sin in processu cœpit crudefcere morbus ;
 Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto 505
 Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
 Ilia singultu tendunt : it naribus ater
 Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 Profuit inserto latices infundere cornu
 Lenæos : ea visa salus morientibus una. 510
 Mox erat hoc ipsum exitio ; furiisque refecti
 Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,
 (Di meliora piis, erroremque hostibus illum)
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.
 Ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515
 Concidit, et missum spumis vomit ore cruorem,
 Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
 Mœrentem abjungens fraterna morte juvenum,
 Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
 Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 520
 Prata movere animum, non qui per faxa volutus
 Purior electro campum petit annis : at ima

Solvuntur

Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
 Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
 Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras 525
 Invertisse graves? Atqui non Massica Bacchi
 Munera, non illis epulæ nocuere repostæ.
 Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ:
 Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
 Flumina: nec somnos abrumpit Cura salubres. 530
 Tempore non alio dicunt regionibus illis
 Quæsitæ ad sacra boves Junonis, et uis
 Imparibus ductos alta ad donaria currus.
 Ergo ægre rastrois terram rimantur, et ipsis
 Unguibus infodiunt fruges; montesque per altos 535
 Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
 Non lupo insidias explorat ovilia circum,
 Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 Cura domat. Timidi damæ, cervique fugaces
 Nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 Jam maris immensi prolem et genus omne natantum
 Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
 Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
 Interit et curvis frustra defensa latebris
 Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri. 545
 Iplis est aer avibus non æquus; et illæ
 Præcípites alta vitam sub nube relinquunt.
 Præterea jam nec mutari pabula refert,
 Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
 Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
 Sevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
 Pallida Tisiphone: morbos agit ante metumque,
 Inque dies avidum surgens caput altius effert.
 Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes,
 Arentesque sonant ripæ, collesque supini. 555
 Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis

In

In stabulis turpi dilapſa cadavera tabo ;
 Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcunt.
 Nam neque erat coriis uſus ; nec viſcera quiſquam
 Aut undis abolere poteſt, aut vincere flamma. 560
 Ne tondere quidem morbo illuvieque pereſa
 Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
 Verum etiam, inviſos ſi quis tentarat amiſtus,
 Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
 Membra ſequēbatur ; nec longo deinde moranti 565
 Tempore contactos artus ſacer ignis edebat.

G E O R G I C O N LIB. IV.

PROTINUS aerii mellis cœleſtia dona
 Exequar. Hanc etiam, Mæcenas, aspice partem.
 Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
 Magnanimosque duces, totiuſque ordine gentis
 Mores, et ſtudia, et populos, et prælia dicam. 5
 In tenui labor : at tenuis non gloria, ſi quem
 Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.
 Principio ſedes apibus ſtatioque petenda,
 Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
 Ferre domum prohibent) neque oves hædique petulci 10
 Floribus inſultent, aut errans bucula campo
 Decutiat rorem, et ſurgentes atterat herbas.
 Abſint et piſci ſqualentia terga lacerti
 Pinguibus a ſtabulis, meropæſque, aliæque volucres ;
 Et manibus Procnæ pectus ſignata cruentis. 15
 Omnia nam late vaſtant, ipſæque volantes
 Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
 At liquidi fontes et ſtagna virentia muſco
 Adſint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
 Palmaque veſtibulum aut ingens oleaſter inumbret ; 20
 Ut,

Ut, cum prima novi ducent examina reges
 Vere suo, ludetque favis emissa juvenus,
 Vicina invitet decedere ripa calori,
 Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet humor, 25
 Transversas falices et grandia conjice saxa;
 Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
 Pandere ad ællivum solem; si forte morantes
 Sparserit, aut præceps Neptuno immerferit Euris.
 Hæc circum casæ virides, et olentia late 30
 Serpylla, et graviter spirantis copia thymbræ
 Floreat; irriguumque bibant violaria fontem.
 Ipsa autem, seu corticibus tibi futa cavatis,
 Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
 Angustos habeant aditus; nam frigore mella 35
 Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
 Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
 Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
 Spiramenta linunt, fucosque et floribus oras
 Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten 40
 Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
 Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris
 Sub terra fovere Larem; penitusque repertæ
 Pumicibusque cavis, exesæque arboris antro.
 Tu tamen e levi rimosa cubilia limo 45
 Unge fovens circum, et raras superinjice frondes.
 Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
 Ure foco caneros, altæ neu crede paludi;
 Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
 Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. 50
 Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
 Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit;
 Illæ continuo saltus silvasque peragrant,
 Purpureosque metunt flores, et flumina libant

Summa leves. Hinc, nescio qua dulcedine lactæ,
 Progeniem nidosque foveat: hinc arte recentes 55
 Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
 Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
 Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
 Obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
 Contemplator: aquas dulces et frondea semper
 Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,
 Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
 Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
 Ipsæ confident medicatis sedibus: ipsæ 65
 Intima more suo sese in cunabula condent.
 Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
 Regibus incessit magno discordia motu)
 Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
 Corda licet longe præsciscere; namque morantes 70
 Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
 Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
 Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque corascent,
 Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
 Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ 75
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
 Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentes,
 Erumpunt portis: concurritur: æthere in alto
 Fit sonitus: magnum missæ glomerantur in orbem,
 Præcipitesque cadunt. Non densior aere grando, 80
 Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 Ipsi per medias acies, insignibus alis,
 Ingentes animos angusto in pectore versant;
 Usque adeo obnixa non cedere, dum gravis aut hos
 Aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85
 Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
 Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.
 Verum ubi ductores acie revocaveris ambo;

Deterior

Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
 Dede neci: melior vacua sine regnet in aula. 90
 Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
 (Nam duo sunt genera) hic melior, insignis et ore,
 Et rutilus clarus squamis; ille horridus alter
 Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
 Ut binæ regum facies, ita corpora plebis. 95
 Namque aliæ turpes horrent; ceu pulvere ab alto
 Cum venit, et sicco terram spuit ore viator
 Aridus: elucent aliæ, et fulgore coruscant
 Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
 Hæc potior soboles: hinc cœli tempore certo 100
 Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
 Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
 At cum incerta volant cœloque examina ludunt,
 Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt;
 Instabiles animos ludo prohibebis inani. 105
 Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
 Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
 Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
 Invitent croceis halantes floribus horti;
 Et custos furum atque avium cum falce saligna 110
 Hellepontiaci fervet tutela Priapi.
 Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 Tecta ferat late circum, cui talia curæ:
 Ipse labore manum duro terat: ipse feraces
 Figat humo plantas, et amicos irriget imbres. 115
 Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
 Vela traham, ac terris festinem advertere proram;
 Forsitan et, pingues hortos quæ cura colendi
 Ornaret, canerem, biserique rosaria Pæsti;
 Quoque modo potis gauderent intuba rivis, 120
 Et virides apio ripæ; tortusque per herbam
 Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
 Narcissum,

Narcissum, aut flexi tacuisssem vimen acanthi,
 Pallentesque ederas, et amantes litora myrtos.
 Namque sub OEbalice memini me turribus altis, 125
 Qua niger humectat flaventia culta Galeus,
 Corycium vidisse senem, cui pauca reliqui
 Jugera ruris erant: nec fertilis illa juvencis,
 Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
 Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum 130
 Lilia verbenasque premens, vescumque papaver,
 Regum æquabat opes animis; feraque revertens
 Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
 Primus vere rosam atque autumnio carpere poma;
 Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 Rumperet, et glacie cursus frænaret aquarum,
 Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
 Æstatem increpitans feram Zephyrosque morantes.
 Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
 Primus abundare, et spumantia cogere pressis 140
 Mella favis. Illi tiliæ, atque uberrima pinus;
 Quotque in flore novo pomis se fertilis arbor
 Induerat, totidem autumnio matura tenebat.
 Ille etiam feras in versum distulit ulmos,
 Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentes, 145
 Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
 Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
 Dictæo cœli regem pavere sub antro.
 Solæ communes natos, consortia tecta
 Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
 Et patriam solæ et certos novere Penates; 155
 Venturæque hiemis memores æstate laborem

G

Experiuntur,

Experiuntur, et in medium quæsitæ reponunt.
 Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
 Exercentur agris: pars intra septa domorum
 Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten, 160
 Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
 Suspendunt ceras. Aliæ spem gentis adultos
 Educunt fœtus: aliæ purissima mella
 Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia forti; 165
 Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli,
 Aut onera accipiunt venientum, aut agmine factæ
 Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Cum properant, alii taurinis follibus auras
 Accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum. 175
 Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urget habendi,
 Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
 Et munire favos, et dædala fingere tecta.
 At fessæ multa referunt se nocte minores, 180
 Crura thymo plenæ: pascuntur et arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
 Mane ruunt portis: nusquam mora. Rursus eandem 185
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
 Fit sonitus, missantque oras et limina circum.
 Post, ubi jam thalamis se composuere, filetur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec

Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
 Longius, aut credunt cælo adventantibus Euri;
 Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
 Excursusque breves tentant, et sæpe lapillos,
 Ut cymbæ instabiles fluctu jactante faburram, 195
 Tollunt: his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
 Verum ipsæ e foliis natos et suavibus herbis 200
 Ore legunt: ipsæ regem parvosque Quirites
 Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
 Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
 Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
 Tantus amor florum, et generandi gloria mellis. 205
 Ergo ipsas quamvis angustii terminus ævi
 Excipiat (neque enim plus septima ducitur ætas)
 At genus immortale manet, multosque per annos
 Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
 Præterea regem non sic Ægyptus, et ingens 210
 Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
 Observant. Rege incolumi, mens omnibus una est:
 Amisso, rupere fidem; constructaque mella
 Diripuerunt ipsæ, et crates solvere favorum.
 Ille operum custos: illum admirantur, et omnes 215
 Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
 Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
 Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
 His quidam signis atque hæc exempla secuti,
 Esse apibus partem divinæ mentis, et hâustus 220
 Æthereos dixere; Deum namque ire per omnes
 Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum.
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quemque sibi tennes nascentem arcessere vitas.

Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
 Omnia; nec morti esse locum, sed viva volare
 Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.
 Si quando sedem augustam servataque mella
 Thesauris relines; prius haustu sparsus aquarum
 Ora fove, fumosque manu prætende sequaces. 230
 Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum
 Pleias, et Oceani spretos pede repulit amnes;
 Aut eadem fidus fugiens ubi Piscis aquosi
 Tristior hibernas cœlo descendit in undas. 235
 Illis ira modum supra est, læsæque venenum
 Moribus inspirant, et spicula cæca relinquunt
 Affixæ venis, animasque in vulnera ponunt.
 Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
 Contusosque animos et res miserabere fractas; 240
 At suffire thymo, cerasque recidere inanes
 Quis dubitet? Nam sæpe favos ignotus adedit
 Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis;
 Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
 Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis; 245
 Aut dirum tineæ genus, aut invisa Minervæ
 Laxos in foribus suspendit aranea casset.
 Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
 Complebuntque foros, et floribus horrea texent. 250
 Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros
 Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo,
 Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis;
 Continuo est ægris alius color: horrida vultum
 Deformat macies: tum corpora luce carentum 255
 Exportant tectis, ac tristia funera ducunt:
 Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
 Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,

Ignavæque

Ignavæque fame, et contracto frigore pigræ.
 Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant: 260
 Frigidus ut quondam silvis immurmurat Ausler;
 Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis;
 Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
 Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro 265
 Hortantem, et fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit et tunsum gallæ admiscere saporem,
 Arentesque rosas, aut igni pingua multo
 Defruta, vel Pſythia passos de vite racemos,
 Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea. 270
 Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
 Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba:
 Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
 Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
 Funduntur, violæ subluet purpura nigræ. 275
 Sæpe Deum nexis ornata torquibus aræ:
 Asper in ore sapor. Tonsis in vallibus illum
 Pastores et curva legunt prope flumina Mellæ.
 Hujus odorato radices incoque Baccho,
 Pabulaque in foribus plenis appone canistris. 280
 Sed si quem proles subito defecerit omnis,
 Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;
 Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
 Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem 285
 Expediam prima repetens ab origine famam,
 Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
 Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
 Et circum pictis vehitur sua rura phæelis;
 Quaque pharetrata vicinia Perfidis urget, 290
 Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
 Et diversa ruens septem discurrit in ora

Usque coloratis amnis devexus ab Indis:
 Omnis in hac certam regio jacet arte salutem.
 Exiguus primum atque ipsos contractus ad usus 295
 Eligitur locus. Hunc angustique imbrice tecti
 Parietibusque premunt arcūs, et quatuor addunt
 Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
 Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
 Quæritur: huic geminæ nares, et spiritus oris 300
 Multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
 Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
 Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
 Subjiciunt fragmenta, thymum, cassiasque recentes.
 Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas, 305
 Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
 Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepesactus in ossibus humor
 Æstuat, et visenda modis animalia miris
 Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis 310
 Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt;
 Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
 Erupere; aut ut nervo pulsante sagittæ,
 Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
 Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem? 315
 Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
 Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe,
 Amissis (ut fama) apibus morboque fameque,
 Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
 Multa querens, atque hac affatus voce parentem: 320
 Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
 Ima tenes; quid me præclara stirpe Deorum,
 Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,
 Invisum fatis genuisti? quo tibi nostri
 Pulsus amor? quid me cælum sperare jubebas? 325
 En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,

Quem

Quem mihi vix frugum et pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

Quin age, et ipsa manu felices crue filvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure fata, et validam in vites molire bipennem;
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore;

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllidoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

Quas inter curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta;

Aque Chao densos Divum enumerabat amores.
Carmine quo captæ, fufis dum mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Lucus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes

Obstupere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summa flavum caput extulit unda.

Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.

Huic percussa nova mentem formidine mater:
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divum
Tangere, ait. Simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret: at illum

Curvata in montis faciem circumfletit unda,
 Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
 Jamque domum mirans genetricis, et humida regna,
 Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
 Ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum 365
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat diversa locis, Phasimque Lycumque,
 Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
 Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
 Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus, 370
 Et gemina auratus taurino cornua vultu
 Eridanus; quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior effluit amnis.
 Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
 Perventum, et nati fletus cognovit inanes 375
 Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
 Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
 Pocula: Panchæis adulescunt ignibus aræ.
 Et mater: Cape Mæonii carchesia Bacchi; 380
 Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
 Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
 Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
 Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit. 385
 Omne quo firmans animum, sic incipit ipsa:
 Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
 Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
 Et juncto bipedum curru metitur equorum.
 Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit 390
 Pallenem. Hunc et Nymphæ veneramur, et ipse
 Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
 Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
 Quippe ita Neptuno visum est; immania cujus

Armenta et turpes pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 Expediat morbi causam, eventusque secundet;
 Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
 Orando vinces. Vim duram et vincula capto
 Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes. 400
 Ipsa ego te, medios cum Sol accenderit æstus,
 Cum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit; facile ut somno aggrediare jacentem.
 Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis; 405
 Tum variæ eludent species atque ora ferarum.
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, et fulva cervice læna;
 Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
 Excidet; aut in aquas tenues dilapsus abibit. 410
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
 Tanto, nate, magis contende tenacia vincla;
 Donec talis erit mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
 Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem, 415
 Quo totum nati corpus perduxit: at illi
 Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 Exesi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos; 420
 Deprensus olim statio tutissima nautis.
 Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
 Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
 Collocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos 425
 Ardebat, cœlo et medium Sol igneus orbem
 Hauferat: arebant herbæ, et cava flumina ficcis
 Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:

Cum

Cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 Ibat. Eum valli circum gens humida ponti 430
 Exultans rorem late dispergit amarum.
 Sternunt se somno diversæ in litore phocæ.
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 Confidit scopulo medius, numerumque recenset.
 Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas;
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
 Occupat. Ille suæ contra non immemor artis 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
 Verum ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
 In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras 445
 Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille:
 Scis, Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam.
 Sed tu define velle. Deum præcepta secuti
 Venimus hinc lapsis quæsitum oracula rebus.
 Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa 450
 Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
 Et graviter frendens sic fatis ora resolvit.
 Non te nullius exercent numinis iræ:
 Magna luis commissa. Tibi has miserabilis Orpheus
 Haudquaquam ob meritum pœnas, ni fata resistent, 455
 Suscitât; et rapta graviter pro conjuge sævit.
 Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
 Immanem ante pedes hydrum moritura puella
 Servantem ripas alta non vidit in herba.
 At chorus æqualis Dryadum clamore supremos 460
 Implerunt montes. Flerunt Rhodopeiæ arces,
 Altaque Pangæa, et Rhessi Mavortia tellus,

Atque

Atque Getae, atque Hebrus, et Aëtiæ Orithyia.
 Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
 Te, dulcis conjux, te solo in litore secum, 465
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Tanarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 Et caligantem nigra formidine lucum
 Ingressus, Manesque adiit regemque tremendum,
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
 At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
 Umbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum;
 Quam multa in foliis avium se millia condunt,
 Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita 475
 Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
 Impositique rogis juvenes ante ora parentum;
 Quos circum limus niger, et deformis arundo
 Cocyti, tardaque palus inamabilis unda
 Alligat, et novies Styx interfusa coercet. 480
 Quin ipsæ obstupuere domus, atque intima Leti
 Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues
 Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 Atque Ixionii cantu rota constitit orbis.
 Jamque pedem referens casus evaserat omnes, 485
 Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
 Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem:
 Cum subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
 Restitit; Eurydicenque suam jam luce sub ipsa 490
 Immemor heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
 Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
 Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
 Illa: Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu?
 Quis tantus furor? En iterum crudelia retro 495
 Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.

Jamque

Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
 Invalidasque tibi tendens, heu non tua! palmas.
 Dixit: et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 Commistus tenues, fugit diversa; neque illum 500
 Prenfantem nequidquam umbras, et multa volentem
 Dicere, præterea vidit: nec portitor Orci
 Amplius objectam passus transire paludem.
 Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?
 Quo fletu Manes, qua numina voce moveret? 505
 Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
 Septem illum totos perhibent ex ordine menses
 Rupe sub acria deserti ad Strymonis undam
 Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
 Mulcentem tigres, et agentem carmine quercus. 510
 Qualis populea mærens Philomela sub umbra
 Amissos queritur sætus, quos durus arator
 Observans nido implumes detraxit: at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et mæstis late loca questibus implet. 515
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenæi.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
 Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
 Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
 Dona querens. Spretae Ciconum quo munere matres, 520
 Inter sacra Deum, nocturnique orgia Bacchi,
 Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
 Tum quoque marmorea caput a cervice revulsum,
 Gurgite cum medio portans OEagrius Hebrus
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, 525
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
 Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
 Hæc Proteus, et se jactu dedit æquor in altum;
 Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torfit,
 At non Cyrene: namque ultro affata timentem: 530
 Nate,

Nate, licet tristes animo deponere curas.

Hæc omnis morbi causa: hinc miserabile Nymphæ,

Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,

Exitium misere apibus. Tu munera supplex

Tende petens pacem, et faciles venerare Napæas:

535

Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.

Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.

Quatuor eximios præstanti corpore tauros,

Qui tibi nunc virides depascunt summa Lycæi,

Delige, et intacta totidem cervice juvenecas.

540

Quatuor his aras alta ad delubra Dearum

Constitue, et sacrum jugulis demitte cruorem;

Corporaque ipsa boum frondoso defere luco.

Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,

Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,

545

Placatam Eurydicen vitula venerabere casa,

Et nigram mactabis ovem, lucumque revives.

Haud mora: continuo matris præcepta facessit:

Ad delubra venit; monstratas excitat aras;

Quatuor eximios præstanti corpore tauros

550

Ducit, et intacta totidem cervice juvenecas.

Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,

Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.

Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum

Aspiciunt, liquefacta boum per viscera toto

555

Stridere apes utero, et ruptis effervere costis,

Immensasque trahi nubes; jamque arbore summa

Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

Hæc super arborum cultu pecorumque canebam,

Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum

560

Fulminat Euphraten bello, victorque volentes

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Parthenope, studiis florentem ignobilis oti;

Carmina

Carmina qui lusi paſtorum, audaxque juvena,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON
LIBER IV. EXPLICITUS.

PUBLII
VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS

LIBER I.

ARNA virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit
Litora. Multum ille et terris jactatus et alto
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem, 5
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
Quidve dolens regina Deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores 10
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisq̃ue asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam 15
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ everteret arces. 20
Hinc populum late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.
Id

Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis.
 Necdum etiam causæ irarum sævique dolores 25
 Exciderant animo. Manet alta mente repostum
 Judicium Paridis, spreteque injuria formæ;
 Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
 His accensa super jactatos æquore toto
 Troas, reliquias Danaum atque immitis Achillei, 30
 Arcebat longe Latio; multosque per annos
 Errabant acti fati maria omnia circum.
 Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
 Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
 Vela dabant læti, et spumas falis ære ruebant; 35
 Cum Juno, æternum servans sub pectore vulnus,
 Hæc secum: Mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
 Quippe vetor fati. Pallasine exurere classem
 Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto, 40
 Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?
 Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
 Disjecitque rates, evertitque æquora ventis:
 Illum expirantem transfixo pectore flammæ
 Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto. 45
 Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
 Et soror et conjux, una cum gente tot annos
 Bella gero: et quisquam numen Junonis adoret
 Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
 Talia flammato secum Dea corde volutans, 50
 Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
 Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
 Luctantes ventos tempestatque sonoras
 Imperio premit, ac vinclis et carcere frænât.
 Illi indignantes magno cum murmure montis 55
 Circum claustra fremunt. Cella sedet Æolus arce

Sceptra

Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
 Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60
 Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
 Imposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
 Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
 Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
 Æole (namque tibi Divum pater atque hominum rex 65
 Et mulcere dedit fluctus et tollere vento)
 Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
 Ilium in Italiam portans, victosque Penates:
 Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
 Aut age diversos, et disjice corpora ponto. 70
 Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
 Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo;
 Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
 Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. 75
 Æolus hæc contra: Tuus, O regina, quid optes
 Explorare labor: mihi iussa capeffere fas est.
 Tu mihi, quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
 Concilias: tu das epulis accumbere Divum,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80
 Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
 Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
 Incubuerunt mari, totumque a sedibus imis
 Una Euræusque Notusque ruunt, creberque procellis 85
 Africus; et vastos volvunt ad litora fluctus.
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
 Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
 Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
 Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther: 90

Præsentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
 Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas
 Talia voce refert: O terque quaterque beati,
 Quis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis 95
 Contigit oppetere! O Danaum fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
 Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon: ubi tot Simois correpta sub undis 100
 Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.
 Talia jactanti stridens Aquilone procella
 Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi: tum prora avertit, et undis
 Dat latus. Insequitur cumulo præruptus aquæ mons. 105
 Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
 Terram inter fluctus aperit. Furit æstus arenis.
 Tres Notus abreptas in faxa latentia torquet:
 Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras.
 Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto 110
 In brevia et Syrtes urget, miserabile visu!
 Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
 Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
 Ipsius ante oculos, ingens a vertice pontus
 In puppiam ferit. Excutitur pronusque magister 115
 Volvitur in caput. Ast illam ter fluctus ibidem
 Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.
 Apparent rari nantes in gurgite vasto;
 Arma virum, tabulaeque, et Troia gaza per undas.
 Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatae, 120
 Et qua vectus Abas, et qua grandævus Aletes,
 Vicit hiems. Laxis laterum compagibus omnes
 Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
 Interea magno misceri murmure pontum,

Emissamque

Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis 125
 Stagna refusa vadis: graviter commotus, et alto
 Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
 Disiectam Æneæ toto videt æquore classem,
 Fluctibus oppressos Troas cœlique ruina.
 Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ. 130
 Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
 Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 Jam cœlum terramque meo sine numine, venti,
 Miscere, et tantas audetis tollere moles?
 Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus. 135
 Post mihi non simili pœna commissâ luetis.
 Maturate fugam, regique hæc dicite vestro:
 Non illi imperium pelagi sævumque tridentem,
 Sed mihi forte datum. Tenet ille immania saxa,
 Vestras, Eure, domos. Illa se jactet in aula 140
 Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat;
 Collectasque fugat nubes, solemque reducit.
 Cymothoe, simul et Triton adnexus, acuto
 Detrudunt naves scopulo. Levat ipse tridenti; 145
 Et vastas aperit Syrtes, et temperat æquor;
 Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 Ac, veluti magno in populo cum sæpe coorta est
 Seditio, sævitque animis ignobile vulgus;
 Jamque faces et saxa volant; furor arma ministrat: 150
 Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant:
 Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.
 Sic cunctus pelagi cecidit fragor; æquora postquam
 Prospiciens genitor, cœloque in vectus aperto 155
 Flestit equos, curruque volans dat lora secundo.
 Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
 Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.

Est in secessu longo locus. Infula portum
 Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
 In cœlum scopuli; quorum sub vertice late
 Æquora tuta silent. Tum silvis scena coruscis
 Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra. 165
 Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
 Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
 Nympharum domus. Hic fessas non vincula naves
 Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
 Huc septem Æneas collectis navibus omni 170
 Ex numero subit: ac magno telluris amore
 Egredi optata potiuntur Troes arena,
 Et sale tabentes artus in litore ponunt.
 Ac primum filici scintillam excudit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175
 Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
 Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
 Et torrere parant flammis, et frangere faxo.
 Æneas scopulum interea conscendit, et omnem 180
 Prospectum late pelago petit; Anthea si qua
 Jactatum vento videat Phrygiaeque biremes,
 Aut Capyn, aut cellis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam. Tres litore cervos
 Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur, 185
 A tergo et longum per valles pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
 Corripuit; fidus quæ tela gerebat Achates:
 Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
 Cornibus arboreis, sternit; tum vulgus: et omnem 190
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
 Nec prius abssit, quam septem ingentia victor

Corpora

Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
 Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
 Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes 195
 Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, et dictis mœrentia pectora mulcet :
 O socii (neque enim ignari sumus ante malorum)
 O passi graviora; dabit Deus his quoque finem.
 Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantes 200
 Acceſtis scopulos: vos et Cyclopea saxa
 Experti. Revocate animos, mœstumque timorem
 Mittite. Forſan et hæc olim meminiffe juvabit.
 Per varios caſus, per tot discrimina rerum
 Tendimus in Latium; ſedes ubi fata quietas 205
 Oſtendunt. Illic ſas regna reſurgere Trojæ.
 Durate, et voſmet rebus ſervate ſecundis.
 Talia voce reſert; curiſque ingentibus æger
 Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
 Illi ſe prædæ accingunt, dapibuſque futuris: 210
 Tergora deripiunt coſtis, et viſcera nudant.
 Pars in fruſta ſecant, veribuſque trementia figunt:
 Litore athena locant alii, flammaſque miniſtrant.
 Tum victu revocant vires; fuſique per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguiſque ferinæ. 215
 Poſtquam exempta fames epulis, menſæque remotæ,
 Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt:
 Spemque metumque inter dubii; ſeu vivere credant,
 Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
 Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti, 220
 Nunc Amyci caſum gemit et crudelia ſecum
 Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
 Et jam finis erat: cum Jupiter æthere ſummo
 Deſpiciens mare velivolum terrasque jacentes,
 Litoraſque et latos populos, ſic vertice cœli 225
 Conſtitit, et Libyæ defixit lumina regnis.

Atque illum tales jactantem pectore curas
 Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentes,
 Alloquitur Venus: O qui res hominumque Deumque
 Æternis regis imperiis, et fulmine terres, 230
 Quid meus Æneas in te committere tantum,
 Quid Troes potuere? quibus, tot funera passis,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
 Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
 Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, 235
 Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 Pollicitus. Quæ te, genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occasum Trojæ tristisque ruinas
 Solabar, fatis contraria fata rependens.
 Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
 Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
 Regna Liburnorum et fontem superare Timavi;
 Unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
 Troia. Nunc placida compositus pace quiescit.
 Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem, 250
 Navibus (infandum) amissis, unius ob iram
 Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
 Hic pietatis honos? Sic nos in sceptris reponis?
 Olli subridens hominum fator atque Deorum,
 Vultu, quo cœlum tempestatesque serenat, 255
 Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur:
 Parce metu, Cytherea. Manent immota tuorum
 Fata tibi. Cernes urbem et promissa Lavini
 Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
 Magnanimum Ænean: neque me sententia vertit. 260
 Hic

Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet;
 Longius et volvens fatorum arcana movebo)
 Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
 Contundet, moresque viris et mœnia ponet;
 Tertia dum Latio regnantem viderit æstas, 265
 Ternaque transferint Rutulis hiberna subactis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
 Triginta magnos volvendis mensibus orbes
 Imperio explebit, regnumque ab sede Lavinii 270
 Transferet, et longam multa vi munit Albam.
 Hic jam ter centum totos regnabitur annos
 Gente sub Heclorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
 Imperium fine fine dedi. Quin aspera Juno,
 Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fatigat, 280
 Consilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
 Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
 Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ
 Servitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar
 (Imperium Oceano, famam qui terminet astris)
 Julius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
 Accipies secura. Vocabitur hic quoque votis. 290
 Aspera tum positis mitescent secula bellis.
 Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
 Jura dabunt. Diræ ferro et compagibus arctis
 Claudentur belli portæ. Furor impius intus

Sæva sedens super arma, et centum vinctus ahenis 295
 Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
 Hæc ait, et Maia genitum demittit ab alto;
 Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
 Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
 Finibus arceret. Volat ille per aera magnum 300
 Remigio alarum, ac Libyæ citus adstitit oris.
 Et jam iussa facit; ponuntque ferocia Pœni
 Corda, volente Deo. In primis regina quietum
 Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.
 At pius Æneas per noctem plurima volvens, 305
 Ut primum lux alma data est, exire, locosque
 Explorare novos, quas vento accesserit oras;
 Qui teneant (nam inculta videt) hominesne feræne,
 Quærere constituit, fociisque exacta referre.
 Classsem in convexo nemorum, sub rupe cavata, 310
 Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 Occulit. Ipse uno graditur comitatus Achate,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Cui mater media sese tulit obvia filva,
 Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315
 Spartanæ; vel qualis equos Threïssa fatigat
 Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.
 Namque humeris de moreabilem suspenderat arcum
 Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
 Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes. 320
 Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
 Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
 Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
 Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
 Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus: 325
 Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
 O (quam te memorem?) virgo: namque haud tibi vultus
 Mortalis, nec vox hominem sonat. O, Dea certe:

An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?
 Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem: 330
 Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
 Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc et vasis fluctibus acti.
 Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
 Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore: 335
 Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
 Purpureoque alte furas vincere cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem:
 Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
 Imperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340
 Germanum fugiens. Longa est injuria, longæ
 Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
 Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
 Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore:
 Cui pater intactam dederat, primisque jugarat 345
 Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
 Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
 Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
 Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 Germanæ; factumque diu celavit, et ægram,
 Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
 Crudeles aras, trajectaque pectora ferro 355
 Nudavit, cæcumque domus scelus omne retexit.
 Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
 Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
 Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
 Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,

Corripiunt.

Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
 Pygmalionis opes pelago. Dux femina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem;
 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 Taurino quantum possent circumdare tergo.
 Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
 Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille 370
 Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
 O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
 Et vacet annales nostrorum audire laborum;
 Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
 Nos Troja antiqua, si vestras forte per aures 375
 Trojæ nomen iit, diversa per æquora vectos,
 Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
 Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
 Classe veho mecum, fama super æthera notus.
 Italiam quæro patriam; et genus ab Jove summo. 380
 Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor;
 Matre Dea monstrante viam, data fata secutus:
 Vix septem convulsæ undis Euroque superfunt.
 Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem 385
 Passa Venus medio sic interfata dolore est:
 Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus auras
 Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
 Namque tibi reduces socios classemque relatam 390
 Nuntio, et in tutum versis Aquilonibus actam:
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Aspice bis senos lætantes agmine cycnos,
 Ætherea quos lapsa plaga Jovis ales aperto
 Turbatat cœlo: nunc terras ordine longo 395
 Aut capere, aut captas jam despectare videntur.

Ut

Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere;
 Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum
 Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400
 Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.
 Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
 Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
 Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
 Et vera incessu patuit Dea. Ille, ubi matrem 405
 Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
 Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
 Ludis imaginibus? Cur dextræ jungere dextram
 Non datur, ac veras audire et reddere voces?
 Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit. 410
 At Venus obscuro gradientes aere sepsit,
 Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu;
 Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
 Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
 Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
 Ture calent aræ, fertisque recentibus halant.
 Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
 Jamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 Imminet, adversasque aspectat desuper arces. 420
 Miratur molem Æneas, magalia quondam:
 Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
 Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa;
 Pars optare locum tecto, et concludere fulco. 425
 Jura magistratusque legunt, sanctumque senatum.
 Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris
 Fundamenta locant alii, immanesque columnas
 Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
 Qualis apes æstate nova per florea rura 430
 Exercet

Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 Educunt foetus; aut cum liquentia mella
 Stipant, et dulci distendunt nectare cellas;
 Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavum fucos pecus a præsепibus arcent. 435
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 O fortunati, quorum jam mœnia surgunt!
 Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 Infert se septus nebula, mirabile dictu,
 Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli. 440
 Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbræ,
 Quo primum jactati undis et turbine Pœni
 Effodere loco signum, quod regia Juno
 Monstrarat, caput acris equi. Sic nam fore bello
 Egregiam et facilem victu per secula gentem. 445
 Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 Condebat, donis opulentum et numine Divæ;
 Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
 Ære trabes: foribus cardo stridebat ahenis.
 Hoc primum in loco nova res oblata timorem 450
 Leniit. Hic primum Æneas sperare salutem
 Ausus, et afflictis melius confidere rebus.
 Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo
 Reginam opperiens, dum quæ fortuna sit urbi,
 Artificumque manus inter se operumque laborem 455
 Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnās,
 Bellaque jam fama totum vulgata per orbem;
 Atriden, Priamumque, et sævum ambobus Achillem.
 Constitit, et lacrimans: Quis jam locus, inquit, Achate,
 Quæ regio in terris nostri non plena laboris? 460
 En Priamus. Sunt hic etiam sua præmia laudi:
 Sunt lacrimæ rerum: et mentem mortalia tangunt.
 Solve metus. Feret hæc aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, atque animum pictura pascit inani

Multa

Multa gemens, largoque humectat flumine vultum. 465

Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juvenus:
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.

Nec procul hinc Rhefi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans, primo quæ prodita somno 470

Tydides multa vallabat cæde cruentus;
Ardentesque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.

Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli, 475

Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen. Huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant 480

Suppliciter tristes, et tunc pectora palmis.

Diva solo fixos oculos averfa tenebat.

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo; 485

Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.

Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet;

Aurea subnectens exertæ cingula mammæ

Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno; 495

Regina ad templum forma pulcherrima Dido

Incessit, magna juvenum stipante caterva.

Qualis in Eurota ripis aut per juga Cynthi

Exercet

Exercet Diana choros, quam mille secutæ
 Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram 500
 Fert humero, gradienſque Deas ſupereminet omnes:
 Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
 Talis erat Dido: talem ſe læta ferebat
 Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
 Tum foribus Divæ, mediâ teſtudine templi, 505
 Septa armis, folioque alte ſubnixâ reſedit.
 Jura dabat legesque viris, operumque laborem
 Partibus æquabat juſtis, aut forte trahebat;
 Cum ſubito Æneas concurſu accedere magno
 Anthea Sergeſtumque videt fortemque Cloanthum, 510
 Teucrorumque alios, ater quos æquore turbo
 Diſpulerat, penitusque alias avexerat oras.
 Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul percuſus Achates
 Lætitiæque metuque. Avidi conjungere dextas
 Ardebant: ſed res animos incognita turbat. 515
 Diſſimulant: et nube cava ſpeculantur amiſti,
 Quæ fortuna viris; claſſem quo litore linquant;
 Quid veniant. Cunctis nam læſi navibus ibant
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.
 Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandî; 520
 Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit:
 O regina, novum cui condere Jupiter urbem,
 Juſtitiaque dedit gentes frænare ſuperbas;
 Troes te miſeri, ventis maria omnia veſti,
 Oramus: prohibe infandos a navibus ignes; 525
 Parce pio generi, et propius res aſpice noſtras.
 Non nos aut ferro Libycoſ populare Penates
 Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.
 Non ea viſ animo, nec tanta ſuperbia victis.
 Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt, 530
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
 OEnotri coluere viri: nunc fama, minores

Italiam

Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Huc cursus fuit :

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion 535

In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris,

Perque undas, superante falo, perque invia laxa

Dispulit. Huc pauci vestris adnavimus oris.

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? Hospitio prohibemur arenæ. 540

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum et mortalia temnitis arma;

At sperate Deos memores fandi atque nefandi.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter

Nec pietate fuit, nec bello major et armis. 545

Quem si fata virum servant, si vescitur aura

Ætherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris;

Non metus, officio nec te certasse priorem

Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,

Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes. 550

Quassatam ventis liceat subducere classem,

Et silvis aptare trabes, et stringere remos;

Si datur Italiam, sociis et rege recepto,

Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.

Sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrum, 555

Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli;

At freta Sicania saltem, sedesque paratas,

Unde huc adveſti, regemque petamus Acesten.

Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant

Dardanidæ. 560

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:

Solvite corde metum, Teucri: secludite curas.

Res dura, et regni novitas me talia cogunt

Moliri, et late fines custode tueri.

Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem, 565

Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?

Non

Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni:
 Nec tam averſus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
 Seu vos Heſperiam magnam Saturniaque arva,
 Sive Erycis fines regemque optatis Aceſten;
 Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
 Vultis et his mecum pariter conſidere regnis?
 Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt. Subducite naves.
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
 Afforet Æneas! Equidem per litora certos
 Dimittam, et Libyæ luſtrare extrema jubebo;
 Si quibus ejeſtus ſilvis aut urbibus errat.
 His animum arreſti dictis, et fortis Achates:
 Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
 Ardebant. Prior Ænean compellat Achates:
 Nate Dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
 Omnia tuta vides, claſſem ſociosque receptos.
 Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
 Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
 Vix ea ſatus erat, cum circumſuſa repente
 Scindit ſe nubes, et in æthera purgat apertum.
 Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
 Os humeroſque Deo ſimilis: namque ipſa decoram
 Cæſariem nato genetrix, lumenque juventæ
 Purpureum, et latos oculis afflarat honores.
 Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.
 Tum ſic reginam alloquitur, cunctiſque repente
 Improviſus ait: Coram, quem quæritis, adſum
 Troius Æneas, Libycis creptus ab undis.
 O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
 Quæ nos, reliquias Danaum, terræque mariſque
 Omnibus exhaustos jam caſibus, omnium egenos,
 Urbe, domo ſocias: grates perſolvere dignas

570

575

580

585

590

595

600

Non

Non opis est nostræ, Dido; nec quidquid ubique est
 Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
 Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
 Usquam justitiæ est, et mens sibi conscia recti,
 Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt 605
 Secula? qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
 Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;
 Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
 Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum 610
 Ilionea petit dextra, lævaque Sereestum:
 Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
 Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
 Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est:
 Quis te, nate Dea, per tanta pericula casus 615
 Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
 Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
 Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
 Finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620
 Auxilio Beli. Genitor tum Belus optimam
 Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
 Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
 Quare agite, O testis, juvenes, succedite nostris.
 Me quoque per multos similis fortuna labores
 Jactatam hac demum voluit consistere terra.
 Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
 Sic memorat. Simul Ænean in regia ducit
 Testa: simul Divum templis indicit honorem.
 Nec minus interea sociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum

Terga suum, pingues centum cum matribus agnos
Munera, lætitiæque Dei.

635

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:

Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.

640

Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achaten,
Ascanio ferat hæc; ipsumque ad mœnia ducat.

645

Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet; pallam signis auroque rigentem,

Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ; quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.

650

Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.

655

Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat

Consilia; ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furem
Incendat reginam, atque offibus implicet ignem.

660

Quippe domum timet ambiguum, Tyriosque bilingues.
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recurfat.

Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:

Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoea temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.

665

Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,

Nota

Nota tibi; et nostro doluisti sæpe dolore.

Hunc Phœnissâ tenet Dido, blandisque moratur

670

Vocibus; et vereor, quo se Junonia vertant

Hospitia. Haud tanto cessabit cardine rerum.

Quocirca capere ante dolis, et cingere flamma

Reginam meditor; ne quo se numine mutet,

Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.

675

Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.

Regius accitu cari genitoris ad urbem

Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura;

Dona ferens pelago et flammis restantia Trojæ.

Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,

680

Aut super Idalium sacrata sede recondam;

Ne qua scire dolos, mediufve occurrere possit.

Tu faciem illius noctem non amplius unam

Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus;

Ut, cum te gremio accipiet lætissima Dido

685

Regales inter mensas laticemque Lyæum,

Cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,

Occultum inspiret ignem, fallasque veneno.

Paret Amor dictis caræ genetricis, et alas

Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.

690

At Venus Ascanio placidam per membra quietem

Irrigat, et fotum gremio Dea tollit in altos

Idaliæ lucos; ubi mollis amaracus illum

Floribus et dulci aspirans complectitur umbra.

Jamque ibat dicto parens, et dona Cupido

695

Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.

Cum venit, aulæis jam se regina superbis

Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Jam pater Æneas, et jam Trojana juvenus

Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.

700

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris

Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.

Quinquaginta intus famulæ; quibus ordine longo
 Cura penum struere, et flammis adolere Penates:
 Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerent, et pocula ponant.
 Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
 Convenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Æneæ: mirantur Iulum,
 Flagrantisque Dei vultus, simulataque verba, 710
 Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
 Præcipue infelix pesti devota futura
 Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
 Phœnissa, et puero pariter donisque movetur.
 Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit, 715
 Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
 Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
 Hæret: et interdum gremio fovet, inscia Dido
 Insidat quantus miseræ Deus. At memor ille
 Matris Acidaliæ paulatim abolere Sichæum 720
 Incipit, et vivo tentat prævertere amore
 Jam pridem refides animos desuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ;
 Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
 Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant 725
 Atria: dependent lychni laquearibus aureis
 Incenti, et noctem flammis funalia vincunt.
 Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
 Implevitque mero pateram, quam Belus, et omnes
 A Belo soliti. Tum facta silentia tectis: 730
 Jupiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
 Hunc letum Tyriisque diem Trojaque profectis
 Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
 Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.
 Et vos O cœtum Tyrii celebrate faventes. 735
 Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,

Præcipue

Primaque libato summo tenus attigit ore:
 Tum Bitiæ dedit increpitans. Ille impiger hausit
 Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
 Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas 740
 Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
 Hic canit errantem lunam, solisque labores;
 Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et ignes;
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones;
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles 745
 Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
 Nec non et vario noctem sermone trahebat
 Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
 Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa: 750
 Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
 Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
 Immo age, et a prima dic, hospes, origine nobis
 Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
 Erroresque tuos. Nam te jam septima portat 755
 Omnibus errantem terris et fluctibus ætas.

ÆNEIDOS LIB. II.

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant.

Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
 Infandum, regina, jubes renovare dolorem;
 Trojanas ut opes, et lamentabile regnum
 Eruerint Danaï; quæque ipse miserrima vidi, 5
 Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
 Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssæi,
 Temperet a lacrimis! Et jam nox humida cælo
 Præcipitat, suadentque cadentia fidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,

Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
 Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
 Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
 Duces Danaum, tot jam labentibus annis,
 Instar montis equum divina Palladis arte
 15 *Ædificant, sectaque intexunt abiete costas.*
 Votum pro reditu simulant. Ea fama vagatur.
 Huc delecta virum fortiti corpora furtim
 Includunt cæco lateri, pēnitūsque cavernas
 20 *Ingentes utrumque armato milite complent.*
 Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
 Nunc tantum finis, et statio male fida carinis.
 Huc se proVecti deserto in litore condunt.
 Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenæ.
 25 *Ergo omnis longo solvit se Teucra luctu.*
 Panduntur portæ. Juvat ire, et Dorica castra
 Desertosque videre locos, litusque relictum.
 Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles:
 30 *Classibus hic locus: hic acies certare solebant.*
 Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
 Et molem mirantur equi: primusque Thymætēs
 Duci intra muros hortatur, et arce locari;
 Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
 35 *At Capys, et quorum melior sententia menti,*
 Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis;
 Aut terebrare cava uteri et tentare latebras.
 Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
 40 *Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,*
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
 Et procul: O miseri, quæ tanta infania, cives?
 Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
 Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulysses?

Aut

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
 Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
 Inspectura domos, venturaque desuper urbi;
 Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
 Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
 In latus, inque feri curvam compagibus alvum
 Contorfit. Stetit illa tremens, utroque recusso
 Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
 Et, si fata Deum, si mens non læva fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
 Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
 Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidæ; qui se ignotum venientibus ultro,
 Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
 Obtulerat; fidens animi, atque in utrumque paratus,
 Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
 Undique visendi studio Trojana juvenus
 Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
 Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
 Disce omnes.
 Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis
 Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
 Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
 Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
 Cui neque apud Danaos usquam locus; et super ipsi
 Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
 Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
 Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
 Quidve ferat, memoret, quæ sit fiducia capto.
 [Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.]
 Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcunque, fatebor
 Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:

Hoc

Hoc primum. Nec, si miserum Fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. 80
 Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
 Belidæ nomen Palamedis, et inclyta fama
 Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi
 Infontem infando indicio, quia bella vetabat,
 Demisere neci, nunc cassum lumine lugent: 85
 Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
 Dum stabat regno incolumis, regumque vigeat
 Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulyssæi 90
 (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
 Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 Et casum infontis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
 Si patrios unquam remeassem victor ad Argos, 95
 Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
 Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Ulysses
 Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
 In vulgum ambiguas, et quærere conscius arma.
 Nec requievit enim, donec Calchante ministro--- 100
 Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata revolve?
 Quidve moror? Si omnes uno ordine habetis Achivos,
 Idque audire sat est; jamdudum sumite pœnas.
 Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.
 Tum vero ardemus scitari et quærere causas, 105
 Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
 Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
 Sæpe fugam Danaï Troja cupiere relicta
 Moliri, et longo fessi discedere bello.
 Fecissentque utinam! Sæpe illos aspera ponti 110
 Interclusit hiems, et terruit Auster euntes.
 Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis

Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
 Suspendi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
 Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat: 115
 Sanguine placastis ventos et virgine cæsa,
 Cum primum Iliacas Danaï venistis ad oras:
 Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
 Argolica. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
 Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit 120
 Ossâ tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios: quæ sint ea numina Divum
 Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
 Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
 Bis quinos filet ille dies, tectusque recusat
 Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
 Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
 Composito rumpit vocem, et me destinat aræ.
 Assensere omnes: et, quæ sibi quisque timebat, 130
 Unius in miseri exitium conversa tulere.
 Jamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
 Et falsæ fruges, et circum tempora vittæ.
 Eripui (fateor) leto me, et vincula rupi;
 Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135
 Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
 Nec dulces natos, exoptatumque parentem;
 Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 Quod te, per superos et conscia numina veri,
 Per, si qua est, quæ restet adhuc mortalibus usquam
 Intemerata fides, oro, miserere laborum
 Tantorum: miserere animi non digna ferentis.
 His lacrimis vitam damus, et miseresчимus ultro. 145
 Ipse viro primus manicas atque arcta levare

Vincula

Vincla jubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
 Noster eris: mihiq; hæc ediffere vera roganti.
 Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor? 150
 Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
 Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 Sustulit exutas vinclis ad fidera palmas:
 Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
 Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi, 155
 Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi:
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,
 Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneat, servataque serves 160
 Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
 Omnis spes Danaum, et cæpti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
 Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulysses,
 Fatale aggressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
 Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi Divæ contingere vittas:
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum; fractæ vires, aversa Deæ mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstis.
 Vix positum castris simulacrum; arsero coruscæ
 Luminibus flammæ arrectis, falsusque per artus
 Sudor iit; terque ipsa solo, mirabile dictu,
 Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem. 175
 Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
 Nec posse Argolicis excindi Pergama telis;
 Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenæ, 180

Arma

Arma Deosque parant comites, pelagoque remenso
 Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
 Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
 Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.
 Hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185
 Roboribus textis, cœloque educere jussit:
 Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;
 Neu populum antiqua sub religione tueri.
 Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
 Tum magnum exitium (quod Di prius omen in ipsum 190
 Convertant) Priami imperio Phrygibusque futurum.
 Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem;
 Ultro Asiam magno Pelopea ad mœnia bello
 Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus infidiis perjurique arte Sinon 195
 Credita res; captique dolis lacrimisque coactis,
 Quos neque Tydides nec Lariffæus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinæ.
 Hic aliud majus miseris multoque tremendum
 Objicitur magis, atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (Horresco referens) immensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt: 205
 Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
 Sanguinæ exsuperant undas, pars cætera pontum
 Pone legit, sinuantque immensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante falo: jamque arva tenebant,
 Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque

Implicat,

Implicat, et miseros morfu depascitur artus. 215
 Post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
 Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos, 220
 Perfusus sanie vittas atroque veneno:
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit.
 Quales mugitus, fugit cum faucibus aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem;
 Sub pedibusque Deæ, clypeiue sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 Læserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque Divæ
 Numina conclamant.
 Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
 Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subjiciunt lapsus, et stupea vincula collo
 Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
 Fœta armis. Pueri circum innuptæque puellæ
 Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediæque minans illabitur urbi. 240
 O patria, O Divum domus Ilium, et inclyta bello
 Mœnia Dardanidum! Quater ipso in limine portæ
 Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
 Instamus tamen immemores cæcique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 Ora, Dei jussu non unquam credita Teucris.
 Nos delubra Deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille

Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea cælum, et ruit Oceano nox, 250
 Involvens umbra magna terramque polumque,
 Myrmidonumque dolos. Fusi per mœnia Teucri
 Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
 Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ 255
 Litora nota petens; flammæ cum regia puppis
 Extulerat, fatisque Deum defensus iniquis,
 Inclusos utero Danaos et pinea furtim
 Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
 Reddit equus; lætique cavo se robore promunt 260
 Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulysses,
 Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Belidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeus.
 Invadunt urbem somno vinoque sepultam. 265
 Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes
 Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
 Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
 Incipit, et dono Divum gratissima serpit.
 In somnis, ecce, ante oculos mœstissimus Hector 270
 Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
 Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
 Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
 Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achillei, 275
 Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes!
 Squalentem barbam, et concretos sanguine crines,
 Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
 Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
 Compellare virum, et mœstas expromere voces: 280
 O lux Dardaniæ, spes O fidissima Teucrum,
 Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus Hector ab oris

Expectate

Expectate venis? Ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque urbisque labores
 Defessi aspicimus! Quæ causa indigna serenos 285
 Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
 Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
 Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
 Heu fuge, nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troja. 290
 Sat patriæ Priamoque datum. Si Pergama dextra
 Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:
 Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
 Magno pererrato statues quæ denique ponto. 295
 Sic ait, et manibus vittas, Vestamque potentem,
 Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
 Diverſo interea miſcentur mœnia luſtu:
 Et magis atque magis, quanquam ſecreta parentis
 Anchifæ domus, arboribusque obteſta receſſit, 300
 Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror.
 Excitior ſomno, et ſummi faſtigia teſti
 Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus adſto.
 In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
 Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros, ſternit fata læta, boumque labores;
 Præcipitesque trahit ſilvas: ſtupet inſcius alto
 Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
 Tum vero manifeſta fides, Danaumque pateſcunt
 Inſidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
 Vulcano ſuperante, domus: jam proximus ardet
 Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
 Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 Arma amens capio; nec ſat rationis in armis:
 Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem 315
 Cum fociis ardent animi. Furor iraque mentem

Præci-

Præcipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
 Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum,
 Panthus Othryades, arcis Phœbique sacerdos,
 Sacra manu, victosque Deos, parvumque nepotem 320
 Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit.
 Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
 Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 Venit summa dies, et ineluctabile tempus
 Dardaniæ. Fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens 325
 Gloria Teucrorum. Ferus omnia Jupiter Argos
 Transtulit. Incensa Danaï dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in mœnibus adsans
 Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
 Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt, 330
 Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi. Stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci. Vix primi prœlia tentant
 Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadæ dictis et numine Divum
 In flammæ et in arma feror; quo tristis Erinnyis,
 Quo fremitus vocat, et sublatu ad æthera clamor.
 Addunt se socios Ripheus et maximus armis
 Epytus: oblatis per lunam Hypanisque Dymasque, 340
 Et lateri agglomerant nostro; juvenisque Coræbus
 Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
 Venerat, infano Cassandræ incensus amore;
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
 Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis 345
 Audierit.
 Quos ubi confertos audere in prœlia vidi,
 Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
 Pectora, si vobis audentem extrema cupido
 Certa sequi; (quæ sit rebus fortuna videtis. 350
 Excessere

Excessere omnes adytis arisque relictis
 Di, quibus imperium hoc flet erat) succurritis urbi
 Incensæ. Moriamur, et in media arma ruamus.
 Una salus victis, nullam sperare salutem.
 Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu 355
 Raptores atra in nebula, quos improba ventris
 Exegit cæcos rabies, catulique relictis
 Faucibus expectant siccis; per tela, per hostes
 Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
 Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra. 360
 Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 Explicet, aut possit lacrimis æquare labores?
 Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
 Plurima perque vias sternuntur inertia passim
 Corpora, perque domos, et religiosa Deorum 365
 Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucris:
 Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
 Victoresque cadunt Danaï. Crudelis ubique
 Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
 Primus se, Danaum magna comitante caterva, 370
 Androgeus offert nobis, socia agmina credens
 Inscius; atque ultro verbis compellat amicis:
 Festinate viri. Nam quæ tam fera moratur
 Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis? 375
 Dixit, et extemplo (neque enim responsa dabantur
 Fida satis) sensit medios delapsus in hostes:
 Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
 Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
 Attollentem iras, et cærule colla tumentem:
 Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
 Irruimus, densis et circumfundimur armis;
 Ignarosque loci passim et formidine captos

Sternimus.

Sternimus. Aspirat primo Fortuna labori. 385
 Atque hic successu exultans animisque Coræbus :
 O focii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
 Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
 Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat? 390
 Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
 Androgei galeam, clypeique insigne decorum
 Induitur, laterique Argivum accommodat enssem.
 Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juvenus
 Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus immisli Danaïs haud numine nostro,
 Multaque per cæcam congressi prælia noctem
 Conferimus: multos Danaum demittimus Orco.
 Diffugiunt alii ad naves, et litora cursu
 Fida petunt: pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.
 Heu nihil invitis fas quemquam fidere Divis!
 Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,
 Ad cælum tendens ardentia lumina frustra; 405
 Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Coræbus,
 Et sese medium injecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
 Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
 Tum Danaï gemitu atque ereptæ virginis ira
 Undique collecti invadunt; acerrimus Ajax,
 Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis. 415
 Adversî rupto ceu quondam turbine venti
 Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et lætus Eois
 Eurus equis: stridunt silvæ, sævitque tridenti

Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
 Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram 420
 Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
 Apparent: primi clypeos mentitaque tela
 Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
 Illicet obruimur numero. Primusque Coræbus
 Penelei dextra, Divæ armipotentis ad aram, 425
 Procumbit: cadit et Ripheus, justissimus unus
 Qui fuit in Teucris, et servantissimus æqui.
 Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque,
 Confixi a fociis: nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula textit. 430
 Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ulla
 Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent
 Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde
 Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus ævo 435
 Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulyssæi.
 Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
 Bella forent, nulli tota morentur in urbe:
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes 440
 Cernimus, obfessumque acta testudine limen.
 Hærent parietibus scalæ; postesque sub ipsos
 Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
 Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidæ contra turres ac tecta domorum 445
 Culmina convellunt (his se, quando ultima cernunt,
 Extrema jam in morte parant defendere telis)
 Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvunt. Alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores: has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relictī
 A tergo; infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Sæpius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad foceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis; unde
 Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
 Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra 460
 Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
 Et Danaum solitæ naves, et Achaica castra,
 Aggressi ferro circum, qua summa labantes
 Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
 Sedibus, impulimusque. Ea lapsa repente ruinam 465
 Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
 Incidit. Ast alii subeunt: nec saxa, nec ullum
 Telorum interea cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 Exultat, telis et luce coruscus athena. 470
 Qualis ubi in lucem coluber mala gramina passus,
 Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
 Nunc positis novus exuviis nitidusque juvena,
 Lubrica convolvit sublato pectore terga
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trifulcis. 475
 Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
 Armiger Automedon; una omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto, et flammæ ad culmina jactant.
 Ipse inter primos correpta dura bipenni
 Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
 Æratos: jamque excisa trabe firma cavavit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
 Apparet domus intus, et atria longa patefcunt:
 Apparent Priami et veterum penetralia regum:
 Armatosque vident stantes in limine primo. 485
 At domus interior gemitu miseroque tumultu

Miscetur; penitusque cavæ plangoribus ædes
 Femineis ululant. Ferit aurea fidera clamor.
 Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
 Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt. 490
 Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, neque ipsi
 Custodes susterre valent. Labat ariete crebro
 Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi. Rumpunt aditus, primosque trucidant
 Immissi Danai, et late loca milite complent. 495
 Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
 Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes
 Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furem
 Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atridas: 500
 Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
 Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 Barbarico postes auro spoliisque superbi
 Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis. 505
 Forsitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
 Urbis uti captæ casum, convulsaque vidit
 Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
 Arma diu senior defueta trementibus ævo
 Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum 510
 Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
 Ædibus in mediis nudoque sub ætheris axe
 Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
 Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
 Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum, 515
 Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
 Condensæ, et Divum amplexæ simulacra sedebant.
 Ipsum autem sumtis Priamum juvenalibus armis
 Ut vidit: Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
 Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520

Non tali auxilio, nec defensoribus istis
 Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
 Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:
 Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
 Ad sese, et sacra longævum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
 Unus natorum Priami, per tela, per hostes
 Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
 Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta. 530
 Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
 Hic Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
 Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
 At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
 Di, si qua est cælo pietas, quæ talia curet,
 Perfolvant grates dignas, et præmia reddant
 Debita; qui nati coram me cernere letum
 Fecisti, et patrios fœdasti funere vultus.
 At non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque imbelles sine ictu
 Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum, 545
 Et summo clypei nequidquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, et nuntius ibis
 Pelidæ genitori. Illi mea tristitia facta,
 Degeneremque Neoptoleum narrare memento.
 Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem 550
 Traxit, et in multo lapsantem sanguine nati;
 Implicuitque comam læva, dextraque coruscum
 Extulit ac lateri capulo tenus abdidit enssem.
 Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum

Sorte tulit, Trojam incensam et prolapsa videntem 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiæ. Jacet ingens litore truncus,
 Avulsumque humeris caput, et sine nomine corpus.
 At me tum primum sævus circumstetit horror:
 Obstupui. Subiit cari genitoris imago, 560
 Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
 Vitam exhalantem: subiit deserta Creusa,
 Et directa domus, et parvi casus Iuli.
 Respicio, et quæ sit me circum copia lustro.
 Deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
 Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
 [Jamque adeo super unus eram; cum limina Vestæ
 Servantem, et tacitam secreta in sede latentem
 Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
 Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. 570
 Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
 Et pœnas Danaum, et deserti conjugis iras
 Permetuens, Trojæ et patriæ communis Erinnyes,
 Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
 Exarsere ignes animo: subit ira cadentem 575
 Ulcisci patriam, et sceleratas sumere pœnas.
 Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Mycenæ
 Aspiciet, partoque ibit regina triumpho?
 Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580
 Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
 Dardanium toties fudarit sanguine litus?
 Non ita. Namque etsi nullum memorabile nomen
 Feminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
 Extinxisse nefas tamen, et sumxisse merentis 585
 Laudabor pœnas; animumque expleisse juvabit
 Ultricis flammæ, et cineres satiasse meorum.
 Talia jactabam, et furiata mente ferebar:]

Cum

Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens, confessa Deam, qualisque videri
 Cœlicolis et quanta solet; dextraque prehensum
 Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
 Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
 Non prius aspicias, ubi fessum ætate parentem
 Liqueris Anchisen? superet conjuxne Creusa,
 Ascaniusque puer? quos omnes undique Graiæ
 Circum errant acies: et, ni mea cura resistat,
 Jam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænae,
 Culpatusve Paris; Divum inclementia, Divum
 Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
 Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
 Mortales hebetat visus tibi, et humida circum 605
 Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
 Jussa time, neu præceptis parere recusa)
 Hic, ubi disiectas moles, avulsaque faxis
 Saxa vides, mistoque undantem pulvere fumum,
 Neptunus muros, magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit; totamque a sedibus urbem
 Eruit. Hic Juno Scæas sævissima portas
 Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
 Ferro accincta vocat.
 Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas 615
 Infedit, nimbo effulgens et Gorgone sæva.
 Ipse pater Danaïs animos viresque secundas
 Sufficit: ipse Deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
 Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ

Numina magna Deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignes

Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja.

625

Ac veluti fummis antiquam in montibus ornum

Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant

Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,

Et tremefacta comam concusso vertice nutat;

Vulneribus donec paulatim evicta supremum

630

Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.

Descendo, ac ducente Deo flammam inter et hostes

Expeditior. Dant tela locum, flammæque recedunt.

Atque ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,

Antiquasque domos; genitor, quem tollere in altos

635

Optabam primum montes, primumque petebam,

Abnegat excisa vitam producere Troja,

Exiliumque pati. Vos O, quibus integer ævi

Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,

Vos agitate fugam.

640

Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,

Has mihi servassent sedes. Satis una superque

Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.

Sic O sic positum affati discedite corpus.

Ipsæ manu mortem inveniam. Miserebitur hostis,

645

Exuviasque petet. Facilis jactura sepulcri.

Jam pridem invisus Divis et inutilis annos

Demoror; ex quo me Divum pater atque hominum rex

Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

650

Nos contra effusi lacrimis, conjuxque Creusa,

Ascaniusque, omnisque domus; ne vertere secum

Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.

Abnegat, inceptoque et sedibus hæret in isdem.

Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.

655

Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?

Mene

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
 Si nihil ex tanta ſuperis placet urbē relinqui,
 Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ 660
 Teque tuosque juvat; patet iſti janua leto.
 Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
 Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
 Eripis, ut mediis hoſtem in penetralibus, utque 665
 Aſcanium, patremque meum, juxtaque Creuſam,
 Alterum in alterius macſatos ſanguine cernam?
 Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
 Reddite me Danais: ſinite inſtaurata reviſam
 Prælia. Nunquam omnes hodie moriemur inulti. 670
 Hic ferro accingor rurfus, clypeoque ſiniſtram
 Inſertabam aptans, meque extra teſta ferebam.
 Ecce autem complexa pedes in limine conjux
 Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:
 Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum: 675
 Sin aliquam expertus ſumtis ſpem ponis in armis,
 Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
 Cui pater, et conjux quondam tua dicta relinquo?
 Talia vociferans gemitu teſtum omne replebat;
 Cum ſubitum dictuque oritur mirabile monſtrum. 680
 Namque manus inter mœſtorumque ora parentum,
 Ecce levis ſummo de vertice viſus Iuli
 Fundere lumen apex, tractuque innoxia molli
 Lambere flamma comas, et circum tempora paſci.
 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
 Excutere, et ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
 At pater Anchifeſ, oculos ad ſidera lætus
 Extulit, et cælo palmas cum voce tetendit:
 Jupiter omnipotens, precibus ſi fleſteris ullis,
 Aſpice nos; hoc tantum: et, ſi pietate meremur, 690
 Da

Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.

Vix ea fatus erat senior; subitoque fragore

Intonuit lævum, et de cælo lapsa per umbras

Stella faciem ducens multa cum luce cucurrit.

Illam, summa super labentem culmina tecti,

695

Cernimus Idæa claram se condere silva,

Signantemque vias: tum longo limite sulcus

Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.

Hic vero victus genitor se tollit ad auras,

Affaturque Deos, et sanctum fidus adorat:

700

Jam jam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.

Di patrii, servate domum, servate nepotem:

Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja est.

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.

Dixerat ille: et jam per mœnia clarior ignis

705

Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.

Ergo age, care pater, cervici imponere nostræ:

Ipse subibo humeris, nec me labor ille gravabit:

Quo res cunque cadent, unum et commune periculum,

Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus

710

Sit comes, et longe fervet vestigia conjux.

Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.

Est urbe egressis tumulus templumque vetustum

Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,

Religione patrum multos servata per annos.

715

Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.

Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,

Attrectare nefas; donec me flumine vivo

Abluero.

720

Hæc fatus, latos humeros subjectaque colla

Veste super fulvique insternor pelle leonis;

Succedoque oneri. Dextræ se parvus Iulus

Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:

Pone

Pone subit conjux. Ferimur per opaca locorum. 725
 Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
 Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent auræ: sonus excitat omnis
 Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
 Jamque propinquabam portis, omnemque videbar 730
 Evasisse viam, subito cum creber ad aures
 Visus adesse pedum sonitus; genitorque per umbram
 Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
 Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
 Dum sequor, et nota excedo regione viarum;
 Heu! misero conjux fatone crepta Creusa
 Substitit, erravitne via, seu lassâ refedit,
 Incertum; nec post oculis est reddita nostris: 740
 Nec prius amissam respexi, animumque reflexi,
 Quam tumulum antiquæ Cereris sedemque sacratam
 Venimus. Hic demum collectis omnibus una
 Desuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
 Quem non inculavi amens hominumque Deorumque? 745
 Aut quid in everfa vidi crudelius urbe?
 Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
 Commendo sociis, et curva valle recondo.
 Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renovare omnes, omnemque reverti 750
 Per Trojam, et rursus caput objectare periclis.
 Principio muros obscuraque limina portæ,
 Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
 Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
 Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. 755
 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 Me refero. Irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento

Volvitur:

Volvitur: exsuperant flammæ, furit æstus ad auras.
 Procedo, et Priami sedes arcemque reviso. 760
 Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
 Custodes lecti Phœnix et dirus Ulysses
 Prædam asservabant. Huc undique Troia gaza
 Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
 Crateresque auro solidi, captivaque vestis 765
 Congeritur. Pueri et pavidæ longo ordine matres
 Stant circum.
 Ausus quin etiam voces jactare per umbram
 Implevi clamore vias, mœstusque Creusam
 Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi. 770
 Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
 Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusæ
 Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
 Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis: 775
 Quid tantum infano juvat indulgere dolori,
 O dulcis conjux? Non hæc sine numine Divum
 Eveniunt: nec te hinc comitem asportare Creusam
 Fas, aut ille finit superi regnator Olympi.
 Longa tibi exilia, et vastum maris æquor arandum. 780
 Ad terram Hesperiam venies; ubi Lydius, arva
 Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
 Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
 Parta tibi: lacrimas dilectæ pelle Creusæ.
 Non ego Myrindonum sedes Dolopumve superbas 785
 Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
 Dardanis, et Divæ Veneris nurus:
 Sed me magna Deum genetrix his detinet oris.
 Jamque vale, et nati serva communis amorem.
 Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 Dicere deseruit, tenuesque recessit in auras.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum:

Ter

Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum focios consumpta nocte reviso.

795

Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum; matresque, virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere animis opibusque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem; Danaïque obseffa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, et sublato montem genitore petivi.

800

ÆNEIDOS LIB. III.

POSTQUAM res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exilia et desertas quærere terras
Auguriis agimur Divum, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat;
Litora cum patriæ lacrimans portusque relinquo,
Et campos, ubi Troja fuit. Feror exul in altum
Cum fociis, natoque, Penatibus, et magnis Dis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis
(Thracæ arant) acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.

5

10

15

Sacra

Sacra Dionææ matri, Divisq̃ue ferebam
 Auspicihus cœptorum operum; sup̃eroque nitentem 20
 Cœlicolum regi maclabam in litore taurum.
 Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
 Virgulta, et dēsis hastilibus horrida myrtus.
 Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras; 25
 Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
 Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 Rursus et alterius lentum convellere vimen
 Insequor, et causas penitus tentare latentes;
 Alter et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo Nymphas venerabar agrestes,
 Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis, 35
 Rite secundarent visus, omenque levarent.
 Tertia sed postquam majore hastilia nisu
 Aggredior, genibusque adversæ obluclor arenæ;
 (Eloquar, an fileam?) gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures: 40
 Quid miserum, Ænea, laceras? Jam parce sepulto:
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
 Externum tulit; aut cruor hic de stipite manat.
 Heu! fuge crudeles terras, fuge litus avarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit 45
 Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
 Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 Obstupui, fleteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi; cum jam diffideret armis
 Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.

Ille,

Ille, ut opes fractæ Teucrum, et Fortuna recessit,
 Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
 Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro 55
 Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
 Auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad proceres primumque parentem
 Monstra Deum refero; et, quæ sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus scelerata excedere terra; 60
 Linqui pollutum hospitium, et dare classibus Austros.
 Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 Aggeritur tumulo tellus: stant Manibus aræ,
 Cæruleis mœstæ vittis atraque cupressō;
 Et circum Iliades crinem de more solutæ. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
 Sanguinis et sacri pateras; animamque sepulcro
 Condimus, et magna supremum voce ciemus.
 Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria, et lenis crepitans vocat Ausser in altum; 70
 Deducunt focii naves, et litora complent.
 Provelimur portu, terræque urbisque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri, et Neptuno Ægeo;
 Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75
 Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,
 Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
 Huc feror: hæc sessos tuto placidissima portu
 Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos, 80
 Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
 Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
 Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Templa Dei saxo venerabar structa vetusto:
 Da propriam, Thymbraee, domum: da mœnia fessis, 85
 Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Trojæ
 Pergama,

Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achillei.
 Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
 Da, pater, augurium; atque animis illabere nostris.
 Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repente, 90
 Liminaque laurusque Dei; totusque moveri
 Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures:
 Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto 95
 Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
 Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Hæc Phœbus: mistoque ingens exorta tumultu
 Lætitiâ; et cuncti quæ sint ea mœnia quærunt, 100
 Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
 Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum:
 Audite, O proceres, ait, et spes discite vestras.
 Creta Jovis magni medio jacet insula ponto;
 Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ. 105
 Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
 Maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucus Rhœteas primum est advectus ad oras,
 Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces
 Pergameæ steterant: habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
 Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris,
 Et juncti currum dominæ subiere leones.
 Ergo agite, et, Divum ducunt qua jussa, sequamur:
 Placemus ventos, et Cnossia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu: modo Jupiter adsit,
 Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris maclavit honores,
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
 Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
 Fama

Fama volat, pulsum regnis cecidisse paternis
 Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ;
 Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus;
 Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donyfam, 125 .
 Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
 Cycladas, et crebris legimus freta confita terris.
 Nauticus exoritur vario certamine clamor.
 Hortantur focii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntes, 130
 Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
 Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
 Pergameamque voco. Lætam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
 Jamque fere sicco subductæ litore puppes: 135
 Connubiis arvisque novis operata juvenus:
 Jura domosque dabam: subito cum tabida membris,
 Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
 Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant 140
 Corpora. Tum steriles exurere Sirius agros.
 Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.
 Rursus ad oraculum Ortygiæ Phœbumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum 145
 Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.
 Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
 Effigies sacræ Divum, Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis 150
 In somnis, multo manifesti lumine, qua se
 Plena per insertas fundebat luna fenestras.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,

Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti:
 Nos tumidum sub te permenſi claſſibus æquor:
 Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
 Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
 Magna para, longumque fugæ ne linque laborem. 160
 Mutandæ ſedes. Non hæc tibi litora ſuaſit
 Delius, aut Cretæ juſſit confidere Apollo.
 Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
 OEnotri coluere viri: nunc fama, minores 165
 Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
 Hæ nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
 Iaſuſque pater, genus a quo principe noſtrum.
 Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
 Haud dubitanda refer. Corythum, terrasque require 170
 Auſonias. Dictæa negat tibi Jupiter arva.
 Talibus attonitus viſis ac voce Deorum,
 (Nec ſopor illud erat, ſed coram agnoſcere vultus,
 Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
 Tum gelidus toto manabat corpore ſudor) 175
 Corripio e ſtratis corpus, tendoque ſupinas
 Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. Perfecto lætus honore
 Anchifeſ facio certum, remque ordine pando.
 Agnovit prolem ambiguam, geminoſque parentes, 180
 Seque nova veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatiſ,
 Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
 Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro;
 Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare. 185
 Sed quis ad Heſperiæ venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
 Cedamus Phœbo, et moniti meliora ſequamur.

Sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes.

Hanc quoque deferimus sedem, paucisque relictis 190

Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.

Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ

Apparent terræ, cælum undique et undique pontus:

Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,

Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris. 195

Continuo venti volvunt mare, magnaue surgunt

Æquora. Disperfi jactamur gurgite vasto.

Involvere diem nimbi, et nox humida cælum

Abstulit. Ingeminant abruptis nubibus ignes.

Excitimur cursu, et cæcis erramus in undis. 200

Ipse diem noctemque negat discernere cælo,

Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.

Tres adeo incertos cæca caligine soles

Erramus pelago, totidem sine fidere noctes.

Quarto terra die primum se attollere tandem 205

Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.

Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ

Adnixi torquent spumas, et cærulea verrunt.

Servatum ex undis Strophadum me litora primum

Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ 210

Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno,

Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam

Clausæ domus, mensasque metu liquere priores.

Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla

Pestis et ira Deum Stygiis sese extulit undis. 215

Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris

Proluvies, uncæque manus, et pallida semper

Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus; ecce

Lætæ boum passim campis armenta videmus, 220

Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.

Irruimus ferro, et Divos ipsumque vocamus

In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
 Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
 At subitæ horrifico lapsu de montibus adfunt 225
 Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
 Diripiuntque dapes, contactuque omnia sædant
 Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
 Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris, 230
 Instruimus menfas, arisque reponimus ignem.
 Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
 Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis,
 Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capeffant
 Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt enses, et scuta latentia condunt.
 Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
 Litora; dat signum specula Misenus ab alta
 Ære cavo. Invadunt focii, et nova prælia tentant, 240
 Obscænos pelagi ferro sædare volucres.
 Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
 Accipiunt; celerique fuga sub sidera lapsæ
 Semesam prædam et vestigia sæda relinquunt.
 Una in præcelsa confedit rupe Celæno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
 Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
 Et patrio Harpyias infontes pellere regno?
 Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta: 250
 Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
 Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
 Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
 Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
 Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, 255
 Quam vos dira fames nostræque injuria cædis

Ambefas subigat malis absumere menfas.
 Dixit, et in filvam pennis ablata refugit.
 At fociis fubita gelidus formidine fanguis
 Deriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis, 260
 Sed votis precibusque jubent expofcere pacem,
 Sive Deæ, feu fint diræ obfcænæque volucres.
 Et pater Anchifes, paffis de litore palmis,
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
 Di, prohibete minas: Di, talem avertite cafum: 265
 Et placidi fervate pios. Tum litore funem
 Deripere, excuffosque jubet laxare rudentes.
 Tendunt vela Noti: ferimur fpumantibus undis,
 Qua curfum ventusque gubernatorque vocabant.
 Jam medio apparet fluctu nemorofa Zacynthos, 270
 Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua faxis.
 Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
 Et terram altricem fævi execramur Ulyffeï.
 Mox et Leucatæ nimbofa cacumina montis,
 Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 Hunc petimus felfi, et parvæ fuccedimus urbi.
 Anchora de prora jacitur: ftant litore puppes.
 Ergo infperata tandem tellure potiti
 Lufturamque Jovi, votisque incendimus aras;
 Adtiæque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 Exercent patrias oleo labente palæftras
 Nudati focii. Juvat evafiffe tot urbes
 Argolicas, mediosque fugam tenuiffe per hofles.
 Interea magnum fol circumvolvitur annum,
 Et glacialis hiems Aquilonibus afperat undas. 285
 Ære cavo clypeum, magni geflâmen Abantis,
 Poftibus adverfis figo, et rem carmine figno:
 ÆNEAS hæc de Danais victoribus arma.
 Linquere tum portus jubeo, et confidere tranftris.
 Certatim focii feriunt mare, et æquora verrunt. 290

Protinus aerias Phæacum abscondimus arces,
 Litoraue Epiri legimus, portuque subimus
 Chaonio, et celsam Buthroti ascendimus urbem.
 Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
 Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum;
 Et patrio Andromachen iterum cecisse marito.
 Obstupui; miroque incensum pectus amore
 Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classes et litora linquens.
 Solennes tum forte dapes, et tristia dona,
 Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
 Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
 Hectoreum ad tumulum; viridi quem cespite inanem,
 Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.
 Ut me conspexit venientem, et Troia circum
 Arma amens vidit, magnis exterrita monstis
 Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
 Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
 Nate Dea? Vivisne? Aut si lux alma recessit,
 Hector ubi est? Dixit, lacrimasque effudit, et omnem
 Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
 Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco:
 Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
 Ne dubita; nam vera vides.
 Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
 Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
 Dejecit vultum, et demissa voce locuta est:
 O felix una ante alias Priameia virgo,
 Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
 Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
 Nec victoris heri tetigit captiva cubile!

295

300

305

310

315

320

No.

Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
 Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum
 Servitio enixæ tulimus; qui deinde secutus
 Ledæam Hermionen, Lacedæmoniosque Hymenæos,
 Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 Ast illum ereptæ magno inflammatus amore
 Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
 Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,
 Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
 Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
 Aut quisnam ignarum nostris Deus appulit oris?
 Quid puer Ascanius? Superatne, et vescitur aura?
 Quem tibi jam Troja -----
 Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis?
 Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
 Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?
 Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
 Incassum fletus; cum sese a mœnibus heros
 Priamides multis Helenus comitantibus affert,
 Agnoscitque suos, lætusque ad limina ducit,
 Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
 Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
 Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
 Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
 Nec non et Teucris socia simul urbe fruuntur.
 Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
 Aulæ in medio libabant pocula Bacchi,
 Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
 Jamque dies, alterque dies processit; et auræ
 Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.
 His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:

Trojugena, interpres Divum, qui numina Phœbi,
 Qui tripodas, Clarii lauros, qui fidera sentis, 360
 Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ:
 Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
 Religio, et cuncti suaferunt numine Divi
 Italiam petere, et terras tentare repostas:
 Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno 365
 Prodigium canit, et tristes denunciat iras,
 Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?
 Hic Helenus, cæsis primum de more juvenis,
 Exorat pacem Divum, vittasque resolvit 370
 Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
 Ipse manu multo suspensum numine ducit,
 Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
 Nate Dea (nam te majoribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides: sic fata Deum rex 375
 Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustris
 Equora, et Ausonio possis confidere portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cætera Parcæ
 Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno. 380
 Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
 Vicinosque ignare paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.
 Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
 Et falis Ausonii lustrandum navibus æquor, 385
 Infernique lacus, Æææque insula Circes,
 Quam tuta possis urbem componere terra.
 Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
 Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus 390
 Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati;

Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.
 Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
 Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo. 395
 Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
 Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,
 Et Salentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
 Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
 Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
 Et positis aris jam vota in litore solves,
 Purpureo velare comas adopertus amictu; 405
 Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
 Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
 Hunc focii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
 Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast, ubi digressum Siculæ te admoverit oræ 410
 Ventus, et angusti rarefcent claustra Pelori;
 Læva tibi tellus, et longo læva petantur
 Æquora circuitu: dextrum fuge litus, et undas.
 Hæc loca vi quondam et vasta convulsa ruina
 (Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas) 415
 Diffiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 Una foret: venit medio vi pontus, et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
 Litore diductas angusto interluit æstu.
 Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis 420
 Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos, et sidera verberat unda.
 At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
 Ora exertantem, et naves in saxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo

Pube

Pube tenuis: postrema immani corpore pristis,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.
 Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circumflectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et cæruleis canibus resonantia saxa.
 Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
 Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum 435
 Prædicam; et repetens iterumque iterumque monebo.
 Junonis magnæ primum prece numen adora:
 Junoni cane vota libens, dominamque potentem
 Supplicibus supera donis. Sic denique victor
 Trinacria fines Italos mittere relicta. 440
 Huc ubi delatus Cumæam accefferis urbem,
 Divinosque lacus, et Averna sonantia silvis;
 Insanam vatem aspicias, quæ rupe sub ima
 Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
 Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 Impulit, et teneras turbavit janua frondes,
 Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo, 450
 Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
 Inconfulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
 Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti:
 Quamvis increpitent focii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque sinus implere secundos; 455
 Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas
 Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
 Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
 Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet; cursusque dabit venerata secundos. 460
 Hæc

Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
 Quæ postquam vates sic ore effatus amico est;
 Dona dehinc auro gravia secloque elephanto
 Imperat ad naves ferri, stipatque carinis 465
 Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
 Loricam confertam hamis auroque trilicem,
 Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
 Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces: 470
 Remigium supplet: focios simul instruit armis.
 Interea classem velis aptare jubebat
 Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phœbi interpretes multo compellat honore:
 Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo, 475
 Cura Deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc arripe velis.
 Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
 Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, O felix nati pietate. Quid ultra 480
 Provehor, et fando surgentes demoror Austros?
 Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestes,
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori;
 Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 Accipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
 Sint, puer, et longum Andromachæ testentur amorem,
 Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
 O mihi sola mei super Astyanactis imago.
 Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat: 490
 Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
 Hos ego digrediens lacrimis affabar obortis:
 Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.

Vobis

Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum; 495
 Arva neque Ausoniæ semper cedentia retro
 Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,
 Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
 Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
 Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva 500
 Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
 Cognatas urbes olim, populosque propinquos
 Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
 Atque idem casus; unam faciemus utramque
 Trojam animis. Maneat nostros ea cura nepotes. 505
 Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
 Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
 Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
 Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 Corpora curamus. Fessos sopor irrigat artus.
 Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
 Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnes
 Explorat ventos, atque auribus æra captat:
 Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo, 515
 Arcturum, pluvialque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.
 Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
 Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
 Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
 Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 Cum procul obscuros colles humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
 Italiam læto focii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 Induit, implevitque mero, Divosque vocavit
 Stans celsa in puppi:
 Di, maris et terræ tempestatumque potentes,

Ferte

Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
 Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit 530
 Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
 Vela legunt focii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum:
 Objectæ falsa spumant aspergine cautes:
 Ipse latet. Geminò demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
 Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 Tondentes campum late, candore nivali.
 Et pater Anchises: Bellum, O terra hospita, portas:
 Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur. 540
 Sed tamen idem olim curru succedere fueti
 Quadrupedes, et fræna iugo concordia ferre.
 Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
 Palladis armifonæ, quæ prima accepit ovantes,
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
 Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, rite
 Junoni Argivæ iussos adolemus honores.
 Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
 Cornua velatarum obvertimus antennarum,
 Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva. 550
 Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
 Cernitur. Attollit se Diva Lacinia contra,
 Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna,
 Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa 555
 Audimus longe, fractasque ad litora voces:
 Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
 Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis:
 Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda cane-
 bat. Eripite, O focii, pariterque infurgite remis. 560
 Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem
 Contorsit levas proram Palinurus ad undas,

Lævam

Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
 Subducta ad Manes imos desidimus unda. 565
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit,
 Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
 Portus ab accessu ventorum immotus, et ingens 570
 Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
 Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favilla,
 Attollitque globos flammarum, et sidera lambit:
 Interdum scopulos avulsaque viscera montis 575
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
 Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
 Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
 Impositam ruptis flammam exspirare caminis; 580
 Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
 Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
 Noctem illam tecti filvis inmania monstra
 Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
 Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra 585
 Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo:
 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
 Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
 Cum subito e filvis, macie confecta suprema, 590
 Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
 Respiciamus. Dira illuvies, immissaque barba,
 Consertum tegumen spinis: at cætera Graius,
 Et quondam patriis ad Trojam missus in armis. 595
 Isque ubi Dardanios habitus et Troia vidit

Arma procul; paulum aspectu conterritus hæsit,
 Continuitque gradum: mox sese ad litora præceps
 Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
 Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen, 600
 Tollite me, Teucri: quascunque abducite terras.
 Hoc fat erit. Scio me Danaïs e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto. 605
 Si pereo, hominum manibus periisse juvabit.
 Dixerat; et genua amplexus, genibusque volutans
 Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610
 Dat juveni; atque animum præsentis pignore firmat.
 Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
 Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssæi,
 Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamasto
 Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615
 Hic me, dum trepidi crudelia limina linquant,
 Immemores focii vasto Cyclopi in antro
 Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
 Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
 Sidera (Di, talem terris avertite pestem) 620
 Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
 Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro,
 Pressa manu magna, medio resupinus in antro
 Frangeret ad saxum, sanieque exsperfa natarent 625
 Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
 Manderet, ac tepidi tremerent sub dentibus artus.
 Haud impune quidem. Nec talia passus Ulysses,
 Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
 Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus 630
 Cervicem

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
 Immenfus, faniem eructans ac frustra cruento
 Per somnum commissa mero; nos, magna precati
 Numina, fortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis instar:
 Et tandem læti fociorum ulciscimur umbras.
 Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab litore funem
 Rumpite. 640
 Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preffat,
 Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
 Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
 Tertia jam lunæ se cornua lumine complent, 645
 Cum vitam in filvis, inter deserta ferarum
 Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
 Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
 Victum infelicem baccas lapidosaque corna
 Dant rami, et vulvis pascunt radicibus herbæ. 650
 Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem. Huic me, quæcunque fuisset,
 Addixi: fatis est gentem effugisse nefandam.
 Vos animam hanc potius quocunque absumite leto.
 Vix ea fatus erat; summo cum monte videmus 655
 Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
 Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
 Trunca manu pinus regit et vestigia firmat.
 Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas, 660
 Solamenque mali.
 Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit;
 Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
 Dentibus infrendens gemitu; graditurque per æquor

Jam

Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
 Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
 Supplice sic merito, tacitique incidere funem;
 Verrimus et proni certantibus æquora remis.
 Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torfit.
 Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas, 670
 Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
 Clamorem immensum tollit; quo pontus, et omnes
 Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
 Italiæ, curvisque immugiit Ætna cavernis.
 At genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675
 Excitum ruit ad portus, et litora complent.
 Cernimus adstantes nequidquam lumine torvo
 Ætnæos fratres, cælo capita alta ferentes,
 Concilium horrendum: quales cum vertice celfo
 Aeriæ quercus aut coniferæ cyparissi 680
 Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.
 Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
 Excutere, et ventis intendere vela secundis.
 Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
 Inter utramque viam, leti discrimine parvo, 685
 Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
 Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 Missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
 Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque jacentem.
 Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
 Litora Achemenides, comes infelicis Ulyssæi.
 Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
 Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 Occultas egisse vias subter mare; qui nunc 695
 Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 Jussi numina magna loci veneramur; et inde
 Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.

Hinc altas cautes projectaque faxa Pachyni
 Radimus; et fatis nunquam concessa moveri 700
 Apparet Camerina procul, campique Geloi,
 Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
 Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
 Mœnia, magnanimum quondam generator equorum.
 Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705
 Et vada dura lego faxis Lilybeia cæcis.
 Hinc Drepani me portus et illætabilis ora
 Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu! genitorem, omnis curæ casusque levamen,
 Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum 710
 Deferis, heu tantis nequidquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
 Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
 Hinc me digressum vestris Deus appulit oris. 715
 Sic pater Æneas intentis omnibus unus
 Fata renarrabat Divum, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic sine quievit.

ÆNEIDOS LIB. IV.

AT regina gravi jamdudum saucia cura
 Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni.
 Multa viri virtus animo, multusque recurfat
 Gentis honos. Hærent infixi pectore vultus,
 Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem. 5
 Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
 Cum sic unanimam alloquitur male sana sororem:
 Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes! 10

Quem

Quem sese ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!

Si mihi non animo fixum immotumque federet, 15
Ne cui me vinco vellem fociare jugali,

Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæsum thalami tædæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.

Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi 20
Conjugis, et sparfos fraterna cæde Penates,

Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit. Agnosco veteris vestigia flammæ.

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,

Ante, pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit. Ille habeat secum, fervetque sepulcro.

Sic effata sinum lacrimis implevit obortis. 30
Anna refert: O luce magis dilecta forori,

Solane perpetua mærens carpere juventa;
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?

Esto: ægram nulli quondam flexere mariti, 35
Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,

Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit. Placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum confederis arvis?

Hinc Gætulæ urbes, genus insuperabile bello, 40
Et Numidæ infræni cingunt, et inhospita Syrtis:

Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?

Dis equidem auspiciis reor et Junone secunda 45
 Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
 Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce Deos veniam, sacrisque litatis 50
 Indulge hospitio, causasque innecte morandi;
 Dum pelago deservit hiems, et aquosus Orion,
 Quassataque rates, dum non tractabile cælum.
 His dictis incensum animum inflammavit amore,
 Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem. 55
 Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
 Legiferæ Cereri, Phæboque, patrique Lyæo;
 Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
 Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido 60
 Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
 Aut ante ora Deum pingues spatatur ad aras,
 Instaurationem donis, pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furem, 65
 Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
 Uritur infelix Dido, totaque vagatur
 Urbe furens: qualis coniecta cerva sagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Crésia fixis 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius. Illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
 Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
 Sidoniaeque ostentat opes, urbemque paratam. 75
 Incipit effari, mediaque in voce resistit.
 Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
 Iliacosque iterum deimens audire labores

Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit, suadentque cadentia fidera somnos;
 Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
 Incubat. Illum absens absentem auditque videtque;
 Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
 Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
 Non cœptæ assurgunt turres: non arma Juventus
 Exercet, portusve aut propugnacula bello
 Tuta parant. Pendent opera interrupta, minæque
 Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
 Quam simul ac tali persensit peste teneri 90
 Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori;
 Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus, magnum et memorabile nomen;
 Una dolo Divum si femina victa duorum est. 95
 Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra
 Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
 Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
 Quin potius pacem æternam pactosque Hymenæos
 Exercemus? Habes, tota quod mente petisti. 100
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum paribusque regamus
 Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
 Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
 Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
 Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
 Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
 Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
 Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
 Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam 110
 Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis,
 Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.

Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
 Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno:
 Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat, 115
 Conferi possit, paucis (adverte) docebo.
 Venatum Æneas unaque miserrima Dido
 In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem commissa grandine nimbum, 120
 Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru cælum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opaca.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
 Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
 Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti
 Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
 Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
 It portis jubare exorto delecta juvenus. 130
 Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
 Massylisque ruunt equites, et odora canum vis.
 Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Pænorum expectant; ostroque insignis et auro
 Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit. 135
 Tandem progreditur, magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
 Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites, et latus Iulus, 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnes
 Infert se focium Æneas, atque agmina jungit.
 Qualis, ubi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta
 Deferit, ac Delum maternam invisit Apollo,
 Instauratque choros; mistique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:

Iple

Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
 Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
 Aneas: tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra;
 Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ
 Decurrere jugis: alia de parte patent
 Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
 Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt. 155
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri
 Gaudet equo; jamque hos cursu, jam præterit illos,
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure cælum 160
 Incipit. Insequitur commissa grandine nimbus:
 Et Tyrii comites passim, et Trojana juvenus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
 Testa metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem 165
 Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
 Dant signum: fulsere ignes, et conscius æther
 Connubiis; summoque ulularunt vertice Nymphæ.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit. Neque enim specie famave movetur, 170
 Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
 Conjugium vocat. Hoc prætexit nomine culpam.
 Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbes:
 Fama, malum quo non aliud velocius ullum,
 Mobilitate viget, viresque acquirit eundo. 175
 Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Illam Terra parens, ira irritata Deorum,
 Extremam, ut perhibent, Cæo Enceladoque sororem
 Progenuit, pedibus celerem, et pernicipibus alis: 180

Monstrum horrendum, ingens; cui quot sunt corpore plumæ,
 Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
 Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
 Nocte volat cæli medio terræque per umbram
 Stridens, nec dulci declinat lumina somno. 185
 Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
 Tam ficti praviq[ue] tenax, quam nuntia veri.
 Hæc tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens, et pariter facta atq[ue] infecta canebat; 190
 Venisse Ænean Trojano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
 Hæc passim Dea fœda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atq[ue] aggerat iras.
 Hic Ammone fatus, rapta Garamantide Nympha,
 Temp[er]a Jovi centum latis immania regnis,
 Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem, 200
 Excubias Divum æternas, pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
 Isq[ue] amens animi, et rumore accensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina Divum,
 Multa Jovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
 Aspicias hæc? An te, genitor, cum fulmina torques,
 Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscent? 210
 Femina, quæ nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
 Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
 Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.

Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215
 Mæonia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, rapto potitur. Nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
 Talibus orantem dictis, arasque tenentem
 Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torfit 220
 Regia, et oblitos famæ melioris amantes.
 Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
 Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
 Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
 Expectat, fatisque datas non respicit urbes, 225
 Alloquere, et celeres defer mea dicta per auras.
 Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis;
 Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem;
 Aescanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur; 235
 Nec prolem Aufoniam, et Lavinia respicit arva?
 Naviget. Hæc summa est: hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Imperio; et primum pedibus talaria nescit
 Aurea, quæ sublimem alis, five æquora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
 Tum virgam capit. Hac animas ille evocat Orco
 Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit;
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, cælum qui vertice fulcit:
 Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris

Piniferum caput et vento pulsatur et imbri:
 Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento 250
 Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
 Misit; avi similis, quæ circum litora, circum
 Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta. 255
 Haud aliter terras inter cælumque volabat,
 Litus arenosum Libyæ ventosque secabat,
 Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
 Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Ænean fundantem arces ac tecta novantem 260
 Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
 Demissa ex humeris; dives quæ munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit: Tu nunc Carthaginiis altæ 265
 Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
 Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse Deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, cælum et terras qui numine torquet:
 Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras. 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem;
 Ascanium surgentem, et spes hæredis Iuli
 Respice, cui regnum Italiæ Romanaque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
 Mortales visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 At vero Æneas aspectu obmutuit amens,
 Arrestæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit. 280
 Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
 Attonitus tanto monitu imperioque Deorum.

Heu!

Heu! quid agat? quo nunc reginam ambire furem
 Audeat affatu? quæ prima exordia fumat?
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, 285
 In partesque rapit varias, perque omnia versat.
 Hæc alternanti potior sententia visa est.
 Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum,
 Classẽ aptent taciti, socios ad litora cogant;
 Arma parent, et, quæ sit rebus causa novandis, 290
 Dissimulent. Sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
 Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
 Imperio læti parent, ac jussa facessunt. 295
 At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 Præsentit, motusque excepit prima futuros;
 Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
 Detulit armari classẽ, cursumque parari.
 Sævitur inops animi, totamque incensa per urbem 300
 Bacchatur: qualis commotis excita sacris
 Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
 Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
 Tandem his Ænean compellat vocibus ultro:
 Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 Posse nefas; tacitusque mea decedere terra?
 Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hiberno moliris fidere classẽ,
 Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? Quid si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret;
 Troja per undosum peteretur classibus æquor?
 Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te,
 (Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui) 315
 Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;

Si

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
 Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
 Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni 320
 Odere; infensi Tyrii: te propter eundem
 Extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
 Fama prior. Cui me moribundam deferis, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de conjugē restat.
 Quid moror? An mea Pygmalion dum mœnia frater 325
 Destruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aula
 Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
 Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
 Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
 Promeritam: nec me meminisse pigebit Elifæ; 335
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
 Speravi (ne finge) fugam; nec conjugis unquam
 Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis, et sponte mea componere curas;
 Urbem Trojanam primum dulcesque meorum
 Reliquias colerem: Priami tecta alta manerent,
 Et recidiva manu posuissē Pergama victis.
 Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo, 345
 Italiam Lyciæ jussere capeffere fortes.
 Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
 Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis;
 Quæ tandem, Ausonia Teucros confidere terra,
 Invidia est? Et nos fas extera quærere regna. 350
 Me

Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis et turbida terret imago:
 Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
 Quem regno Hesperisæ fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam interpres Divum Jove missus ab ipso
 (Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
 Detulit. Ipse Deum manifesto in lumine vidi
 Intransem muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
 Italiam non sponte sequor.
 Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
 Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor, 365
 Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
 Nam quid dissimulo, aut quæ me ad majora reservo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est? 370
 Quæ quibus anteferam? Jam jam nec maxima Juno,
 Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
 Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
 Excepi, et regni demens in parte locavi.
 Amissam classem, socios a morte reduxi. 375
 Heu Furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciæ fortes, nunc et Jove missus ab ipso
 Interpres Divum fert horrida jussa per auras.
 Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
 Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis: pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens;

Et,

Et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, pœnas.
 Audiam, et hæc Manes veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
 Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert;
 Linqvens multa metu cunctantem, et multa parantem 390
 Dicere. Suscipiunt famulæ, collapsaque membra
 Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
 At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
 Solando cupit, et dictis avertere curas;
 Multa gemens, magnoque animum labefactus amore, 395
 Jussa tamen Divum exequitur, classemque revisit.
 Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
 Deducunt toto naves. Natat uncta carina;
 Frondentesque ferunt remos, et robora filvis
 Infabricata, fugæ studio. 400
 Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
 Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
 Cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
 It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
 Convectant calle angusto: pars grandia trudunt 405
 Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
 Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
 Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
 Quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
 Prospiceres arce ex summa, totumque videres 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
 Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
 Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
 Cogitur, et supplex animos submittere amanti;
 Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
 Anna, vides toto properari litore circum.
 Undique convenere: vocat jam carbasus auras,
 Puppibus et lati nautæ impofuere coronas.

Hunc

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem;
 Et perferre, foror, potero. Miserae hoc tamen unum 420
 Exequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
 Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
 Sola viri molles aditus, et tempora noras.
 I, foror, atque hostem supplex affare superbum:
 Non ego cum Danaïs Trojanam excindere gentem 425
 Aulide juravi, classemve ad Pergama misi;
 Nec patris Anchisæ cinerem Manesve revelli.
 Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
 Quo ruit? Extremum hoc miserae det munus amanti:
 Expectet facilemque fugam, ventosque ferentes. 430
 Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
 Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
 Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
 Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
 Extremam hanc oro veniam: miserere fororis: 435
 Quam mihi cum dederis cumulatam, morte remittam.
 Talibus orabat, talesque miserrima fletus
 Fertque refertque foror: sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
 Fata obstant, placidasque viri Deus obstruit aures. 440
 Ac velut annofo validam cum robore quercum
 Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
 Eruere inter se certant; it stridor, et alte
 Consternunt terram concusso stipite frondes:
 Ipsa hæret scopulis, et, quantum vertice ad auras 445
 Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
 Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
 Tunditur, et magno persentit pectore curas.
 Mens immota manet: lacrimæ volvuntur inanes.
 Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450
 Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat;

Vidit,

Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
 Horrendum dictu ! latices nigrescere sacros,
 Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem. 455
 Hoc visum nulli, non ipsi effata forori.
 Præterea fuit in tectis de marmore templum
 Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niveis et fesso fronde revinctum.
 Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 Visa viri, nox cum terras obscura teneret;
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
 Multaque præterea vatum prædicta piorum
 Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem 465
 In somnis ferus Æneas: semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incommitata videtur
 Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas; 470
 Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
 Armatam facibus matrem et serpentibus atris
 Cum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
 Ergo ubi concepit Furias evicta dolore,
 Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque 475
 Exigit, et, mœstam dictis aggressa sororem,
 Consilium vultu tegit, ac spem fronte seremat:
 Inveni, germana, viam (gratare forori)
 Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem juxta solemque cadentem 480
 Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
 Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella soporiferumque papaver.

Hæc

Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
 Quas velit; ast aliis duras immittere curas;
 Sistere aquam fluviiis, et vertere sidera retro:
 Nocturnosque ciet Manes. Mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, Deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495
 Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
 Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
 Hæc effata filet. Pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis prætexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
 Ergo jussa parat.
 At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 Erecta ingenti tædis atque ilice secta, 505
 Intenditque locum sextis, et fronde coronat
 Funerea: super exuvias, ensenque relictum,
 Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 Stant aræ circum, et crines effusa sacerdos
 Ter centum tonat ore Deos, Erebumque, Chaosque, 510
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
 Sparferat et latices simulatos fontis Averni:
 Falcibus et messæ ad lunam quæruntur ahenis
 Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
 Quæritur et nascentis equi de fronte revulsus, 515
 Et matri præreptus amor.
 Ipsa mola manibusque piis altaria juxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura Deos, et conscia fati
 Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes 520

Curæ numen habet, justumque memorque precatur.
 Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, silvæque et sæva quierant
 Equora; cum medio volvuntur sidera lapsu,
 Cum tacet omnis ager: pecudes, pictæque volucres, 525
 Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
 Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
 Lenibant curas, et corda oblita laborum.
 At non infelix animi Phœnissa, neque unquam
 Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem 530
 Accipit. Ingeminant curæ; rursusque resurgens
 Sævitur amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
 Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
 En quid ago? Rursusne procos irrita priores
 Experiar; Nomadumque petam connubia supplex, 535
 Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classes atque ultima Teucrum
 Jussa sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
 Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem (fac velle) finet, ratibusve superbis 540
 Invisam accipiet? Nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontæ sentis perjuria gentis?
 Quid tum? Sola fuga nautas comitabor ovantes?
 An Tyriis omnique manu stipata meorum
 Inferar? et quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
 Quin morere, ut mērita es; ferroque averte dolorem.
 Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere more feræ, tales nec tangere curas?
 Non servata fides cineri promissa Sichæo.
 Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
 Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,

Carpebat

Carpebat somnos, rebus jam rite paratis. 555
 Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
 Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
 Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque,
 Et crines flavos, et membra decora juventæ:
 Nate Dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
 Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
 Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas? 565
 Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis
 Collucere faces, jam fervere litora flammis;
 Si te his attigerit terris Aurora morantem.
 Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
 Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ. 570
 Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,
 Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
 Præcipientes vigilate, viri, et confidite transtris:
 Solvite vela citi. Deus, æthere missus ab alto,
 Festinare fugam, tortosque incidere funes, 575
 Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte Deorum,
 Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 Adsis O, placidusque juves, et fidera cœlo
 Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnes simul ardor habet: rapiuntque, ruuntque:
 Litora deseruere: latet sub classibus æquor.
 Adnixa torquent spumas, et cærule verrunt.
 Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 585
 Regina, e speculis ut primum albescere lucem
 Vidit, et æquatis classem procedere velis,
 Litoraque et vacuos sensit sine remige portus,

Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
 Flaventesque abscissa comas: Proh Jupiter! ibit 590
 Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Diripientque rates alii navalibus? Ite,
 Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos.
 Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem infania mutat? 595
 Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt.
 Tum decuit, cum sceptrâ dabas. En dextra fidesque!
 Quem secum patrios aiunt portare Penates,
 Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!
 Non potui abreptum divellere corpus, et undis 600
 Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna. Fuisset.
 Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
 Impleissemque foros flammis, natumque patremque 605
 Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque harum interpretis curarum, et conscia Juno,
 Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
 Et Diræ ultrices, et Di morientis Elisæ, 610
 Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus
 Infandum caput ac terris adnare necesse est,
 Et sic fata Jovis poscunt, hic terminus hæret;
 At bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
 Auxilium imploret, videatque indigna suorum
 Funera: nec, cum se sub leges pacis iniquæ
 Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
 Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena. 620
 Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
 Tum vos, O Tyrii, stirpem et genus omne futurum

Exercete odiis, cinerique hæc mittite nostro
 Munera. Nullus amor populis, nec fœdera sunt.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
 Hæc ait, et partes animum versabat in omnes; 630
 Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.
 Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
 Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 Annam, cara, mihi, nutrix, huc siste sororem:
 Dic corpus properet fluviali spargere lympa, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat:
 Sic veniat. Tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
 Perficere est animus, finemque imponere curis;
 Dardaniique rogam capitis permittere flammæ. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
 At trepida, et cœptis immanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus irrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensesque recludit
 Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 Conspexit, paulum lacrimis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque novissima verba: 650
 Dulces exuviæ, dum fata Deusque finebant,
 Accipite hanc animam, meque his exsolve curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi;
 Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi: 655
 Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:

Felix, heu nimium felix! si litora tantum
 Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
 Dixit, et, os impressa toro: Moriemur inultæ?
 Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
 Dixerat, atque illam media inter talia ferro
 Collapsam aspiciunt comites, ensaque cruore
 Spumantem, sparsaque manus. It clamor ad alta 665
 Atria: concussam bacchatur Fama per urbem.
 Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
 Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther.
 Non aliter, quam si immixtis ruat hostibus omnis
 Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes 670
 Culmina perque hominum volvantur perque Deorum.
 Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
 Unguibus ora soror scedans et pectora pugnīs,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
 Quid primum deserta querar? comitemne sororem
 Sprexisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
 Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce Deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Extincti me teque, soror, populumque, patresque
 Sidonios, urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
 Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
 Illa, graves oculos conata attollere, rursus
 Deficit. Infixum stridet sub pectore vulnus.
 Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit: 690
 Ter

Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
 Quæsit coelo lucem, ingemuitque reperta.
 Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem,
 Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
 Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per cælum roseida pennis, 700
 Mille trahens varios adverso sole colores,
 Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, et dextra crinem fecat: omnis et una
 Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

ÆNEIDOS LIB. V.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat;
 Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
 Collucent flammis. Quæ tantum accenderit ignem,
 Causa latet; duri magno sed amore dolores 5
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
 Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
 Occurrit tellus, maria undique et undique cælum;
 Olli cæruleus supra caput adstitit imber, 10
 Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
 Colligere arma jubet, validisque incumbere remis; 15

Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
 Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
 Mutati transversa fremunt et Vespere ab atro
 Confurgunt venti, atque in nubem cogitur aer. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur;
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicānos;
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
 Quove magis fessas optem demittere naves,
 Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten, 30
 Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
 Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri. Fertur cita gurgite classis;
 Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
 At procul excelsa miratus vertice montis 35
 Adventum socialque rates, occurrit Acestes,
 Horridus in jaculis et pelle Libystidis ursæ;
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 Quem genuit. Verum non immemor ille parentum
 Gratatur reduces, et gaza lætus agresti 40
 Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
 Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 Clara dies; socios in cœtum litore ab omni
 Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
 Dardanidæ magni, genus alto a sanguine Divum, 45
 Annuus exactis completur mensibus orbis,
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra, mœstasque sacravimus aras.
 Jamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
 Semper

Semper honoratum (sic Di voluistis) habebo. 50
 Hunc ego Gætulis agerem si Syrtibus exul,
 Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenæ;
 Annua vota tamen solennesque ordine pompas
 Exequerer, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente, reor, sine numine Divum
 Adfumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem:
 Poscamus ventos, atque hæc me sacra quotannis
 Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina boum vobis Troja generatus Acestes
 Dat numero capita in naves. Adhibete Penates
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Præterea, si nona diem mortalibus almum
 Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem; 65
 Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax,
 Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis,
 Seu crudo fidit pugnam committere cæstu;
 Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ. 70
 Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
 Sic fatus, velat materna tempora myrto.
 Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius: sequitur quos cætera pubes.
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro;
 Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
 Salve, sancte parens, iterum: salvete, recepti 80
 Nequidquam cineres, animæque umbræque paternæ.
 Non licuit fines Italos fataliaque arva,
 Nec tecum Ausonium, quicumque est, quarere Tybrim.
 Dixerat

Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
 Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
 Cæruleæ cui terga notæ, maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor; ceu nubibus arcus
 Mille trahit varios adverſo ſole colores.
 Obſupuit viſu Æneas. Ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras, et levia pocula ſerpens,
 Libavitque dapes, ruſſusque innoxius imo
 Succellit tumulo, et depaſta altaria liquit.
 Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
 Incertus Geniumne loci, famulumne parentis 95
 Eſſe putet. Cædit quinas de more bidentes,
 Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos;
 Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchifæ magni, Manesque Acheronte remiſſos.
 Nec non et focii, quæ cuique eſt copia, læti 100
 Dona ferunt, onerantque aras, maſtantque juvencos.
 Ordine ahena locant alii, ſuſque per herbam
 Subjiciunt veribus prunas, et viſcera torrent.
 Expectata dies aderat, nonamque ſerena
 Auroram Phaethontis equi jam luce vehebant; 105
 Famaque finitimos et clari nomen Aceſtæ
 Excierat. Læto complerant litora cœtu
 Viſuri Æneadas, pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio; ſacri tripodes, virideſque coronæ, 110
 Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et oſtro
 Perfuſæ veſtes, argenti auriſque talenta:
 Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
 Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quatuor, ex omni delectæ claſſe, carinæ. 115
 Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
 Mox Italus Mneſtheus, genus a quo nomine Memmi:
 Ingentemque

Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
 Urbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt, terno consurgunt ordine remi. 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
 Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
 Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori:
 Tranquillo filet, immotaque attollitur unda
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
 Constituit signum nautis pater; unde reverti 130
 Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
 Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori.
 Cætera populea velatur fronde juvenus,
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
 Confidunt transitis, intentaque brachia remis:
 Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
 (Haud mora) profluere suis: ferit æthera clamor 140
 Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
 Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Convulsum remis rostrisque tridentibus æquor.
 Non tam præcipites bijugo certamine campum
 Corripuere, ruuntque effusi carcere currus; 145
 Nec sic immissis aurigæ undantia lora
 Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
 Litora: pulsati colles clamore resultant. 150
 Effugit ante alios, primisque elabitur undis

Turbam

Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
 Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
 Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem. 155
 Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens
 Centaurus: nunc una ambæ junctisque feruntur
 Frontibus, et longa fulcant vada falsa carina.
 Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,
 Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 Rectorem navis compellat voce Menœten:
 Quo tantum mihi dexter abis? Huc dirige cursum.
 Litus ama, et lævas stringat sine palmula cautes:
 Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœtes
 Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas: 165
 Quo diversus abis? iterum, Pete saxa, Menœte,
 Cum clamore Gyas revocabat: et ecce Cloanthum
 Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyæ scopulosque sonantes
 Radit iter lævum interior, subitusque priorem 170
 Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
 Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens,
 Nec lacrimis caruere genæ; segnemque Menœten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare præcipitem puppi deturbat ab alta. 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister;
 Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
 Jam senior, madidaque fluens in veste, Menœtes
 Summa petit scopuli, siccaque in rupe refedit. 180
 Illum et labentem Teucri et risere natantem,
 Et falsos rident revomentem pectore fluctus.
 Hic lata extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnestheoque, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat: 185
 Nec

Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
 Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
 At media socios incedens nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis,
 Hectoris focii, Trojæ quos sorte suprema 190
 Delegi comites: nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
 Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
 Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
 Quanquam O! Sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti. 195
 Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
 Subtrahiturque solum. Tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit: sudor fluit undique rivis. 200
 Attulit ipse viris optatum casus honorem.
 Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget
 Interior, spatioque subit Sergeſtus iniquo;
 Infelix faxis in procurrentibus hæſit.
 Concuffæ cautes, et acuto in murice remi 205
 Obnixi crepuere, illisæque prora pependit.
 Confurgunt nautæ, et magno clamore morantur;
 Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
 At lætus Mnestheus ſucceſſuque acrior ipſo, 210
 Agmine remorum celeri, ventisq̃ue vocatis,
 Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
 Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
 Cui domus et dulces latebroſo in pumice nidi,
 Fertur in arva volans, plauſumq̃ue exterrita pennis 215
 Dat teſto ingentem; mox aere lapſa quieto
 Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas.
 Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Priſtis
 Equora: ſic illam fert impetus ipſe volantem.

Et

Et primum in scopulo luctantem deferit alto 220
 Sergeſtum, brevibuſque vadis, fruſtraque vocantem
 Auxilia, et fractis diſcentem currere remis.
 Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
 Conſequitur. Cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
 Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthuſ; 225
 Quem petit, et ſummis adnexus viribus urget.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
 Inſtigant ſtudiis, reſonatque fragoribus æther.
 Hi proprium decus, et partum indignantur honorem
 Ni teneant; vitamque volunt pro laude paciſci. 230
 Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
 Et forſ æquatis cepiſſent præmia roſtris;
 Ni palmas ponto tendens utraſque, Cloanthuſ
 Fudiſſetque preceſ, Divoſque in vota vocaſſet:
 Di, quibus imperium eſt pelagi, quorum æquora curro, 235
 Vobis lætuſ ego hoc candentem in litore taurum
 Conſtituam ante aras voti reuſ, extaque falſoſ
 Porriciam in fluctuſ, et vina liquentia fundam.
 Dixit, eumque imis ſub fluctibus audiit omniſ
 Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo; 240
 Et pater ipſe manu magna Portunuſ euntem
 Impulit. Illa Noto citiuſ voluerique ſagitta
 Ad terram fugit, et portu ſe condidit alto.
 Tum ſatuſ Anchiaſ, cunctiſ ex more vocatiſ,
 Victorem magna præconiſ voce Cloanthum 245
 Declarat, viridique advelat tempora lauro;
 Muneraque in naveſ ternoſ optare juvencoſ,
 Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
 Ipſiſ præcipuoſ ductoribuſ addit honoreſ:
 Victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
 Purpura mæandro duplici Melibœa cucurrit,
 Intextuſque puer frondosa regiſ Ida
 Veloceſ jaculo cervoſ curſuque fatigat

Acer,

Acer, anhelanti similis; quem præpes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis. 255
 Longævi palmas nequidquam ad sidera tendunt
 Custodes; sævitque canum latratus in auras.
 At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Levibus huic hamis confertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
 Demoleus cursu palantes Troas agebat. 265
 Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
 Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
 Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant evincti tempora tæniis;
 Cum sævo e scopulo multa vix arte revulsus, 270
 Amissis remis, atque ordine debilis uno,
 Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens,
 Ærea quem obliquum rota transit, aut gravis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator, 275
 Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus;
 Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
 Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
 Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
 Tali remigio navis se tarda movebat: 280
 Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Æneas promisso munere donat,
 Servatam ob navem lætus, sociosque reductos.
 Olli ferva datur, operum haud ignara Minervæ,
 Cressa genus Pholoe, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Æneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 Cingebant

Cingebant silvæ; mediaque in valle theatri
 Circus erat, quo se multis cum millibus heros
 Confessu medium tulit, exstructoque refedit. 290
 Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
 Undique conveniunt Teucris, mistique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi:
 Euryalus forma insignis viridique juvena, 295
 Nisus amore pio pueri. Quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Dioces.
 Hunc Salius, simul et Patron; quorum alter Acarnan,
 Alter ab Arcadio Tegeæ sanguine gentis.
 Tum duo Trinacrii juvenes Helymus Panopesque, 300
 Afflueti silvis, comites senioris Aestæ.
 Multi præterea, quos fama obscura recondit.
 Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes:
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Cnossia bina dabo levato lucida ferro
 Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.
 Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
 Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
 Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310
 Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
 Threiciis; lato quam circumplectitur auro
 Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
 Tertius Argolica hac galea contentus abito.
 Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente 315
 Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
 Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
 Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
 Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
 Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 Insequitur Salius: spatium post deinde relicto

Tertius

Tertius Euryalus.

Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso

Ecce volat, calcemque terit jam calce Diore,

Incumbens humero: spatia et si plura superfint,

325

Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.

Jamque fere spatio extremo fessique sub ipsam

Finem adventabant; levi cum sanguine Nifus

Labitur infelix, cæsis ut forte juvenis

Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.

330

Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso

Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso

Concidit immundoque fimo sacroque cruore.

Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:

Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.

335

Ille autem spissa jacuit revolutus arena.

Emicat Euryalus, et munere victor amici

Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.

Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diore.

Hic totum caveæ confectum ingentis, et ora

340

Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;

Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.

Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,

Gratior et pulchro veniens in corpore virtus.

Adjuvat, et magna proclamat voce Diore,

345

Qui subiit palmæ, frustra ad præmia venit

Ultima, si primi Salio redduntur honores.

Tum pater Æneas: Vestra, inquit, munera vobis

Certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:

Me liceat casus miserari infantis amici.

350

Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis

Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.

Hic Nifus: Si tanta, inquit, sunt præmia victis,

Et te lapsorum miseret; quæ munera Niso

Digna dabis? primam merui qui laude coronam;

355

O

Ni

Ni me, quæ Salium, Fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
 Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
 Et clypeum efferri iussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
 Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
 Post ubi confecti cursus, et dona peregit:
 Nunc, si cui virtus animusque in pectore præsens
 Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
 Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem: 365
 Victori velatum auro vittisque juvenum;
 Ensem atque insignem galeam, solatia victo.
 Nec mora: continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit,
 Solus qui Paridem solitus contendere contra: 370
 Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 Victorem Buten immani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
 Talis prima Dares caput altum in prælia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum, manibusque inducere castus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma, 380
 Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,
 Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
 Nate Dea, si nemo audet se credere pugnæ,
 Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
 Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidæ, reddique viro promissa juebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proximus ut viridante toro confederat herbæ:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,

Tantane tam patiens nullo certamine tolli
 Dona fines? Ubi nunc nobis Deus ille, magister
 Nequidquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senectæ
 Sanguis hebet, frigentque effætæ in corpore vires.
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
 Exultat fidens, si nunc foret illa juventas;
 Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
 Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
 In medium geminos immani pondere cæstus
 Projecit; quibus acer Eryx in prælia fuetus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
 Terga boum plumbo infuto ferroque rigeant.
 Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat;
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vincolorum immensa volumina versat.
 Tum senior tales referebat pectore voces:
 Quid, si quis cæstus ipsius et Herculis arma
 Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
 His magnum Alciden contra stetit: his ego fuetus,
 Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
 Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed, si nostra Dares hæc Troius arma recusat,
 Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes;
 Equemus pugnæ. Erycis tibi terga remitto:
 Solve metus, et tu Trojanos exue cæstus.
 Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
 Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 Exiit, atque ingens media consistit arena.

390

395

400

405

410

415

420

Tum satus Anchisa cæsus pater extulit æquos,
 Et paribus palmas amborum innexuit armis.
 Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
 Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
 Ille pedum melior motu, fretusque juvena:
 Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
 Multa viri nequidquam inter se vulnera jactant,
 Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
 Dant sonitus, erratque aures et tempora circum
 Crebra manus: duro crepitant sub vulnere malæ.
 Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis,
 Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
 Arte locum, et variis assultibus irritus urget.
 Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
 Entellus vires in ventum effudit, et ultro
 Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasso
 Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 Consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes:
 It clamor cælo, primusque accurrit Acestes,
 Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
 At non tardatus casu neque territus heros,
 Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitât ira.
 Tum pudor incendit vires, et conscia virtus;
 Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
 Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.

425

430

435

440

445

450

455

Nec

Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 Creber utraque manu pulsat versatque Dareta. 460
 Tum pater Æneas procedere longius iras,
 Et favire animis Entellum haud passus acerbis;
 Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
 Infelix, quæ tanta animum dementia cepit? 465
 Non vires alias, conversa que numina sentis?
 Cede Deo. Dixitque, et prælia voce diremit.
 At illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
 Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore ejectantem, missosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad naves; galeamque ensēque vocati
 Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
 Nate Dea, vosque hæc, inquit, cognoscite, Teucri;
 Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires, 475
 Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
 Dixit, et adversi contra fletit ora juveni,
 Qui donum adstabat pugnae; duosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua cæstus
 Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super tales effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 Perfolvo: hic victor cæstus artemque repono.
 Protinus Æneas celeri certare sagitta 485
 Lavitat, qui forte velint, et præmia ponit;
 Ingentique manu malum de nave Serefti
 Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
 Quo ferrum tendant, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, dejectamque ærea sortem 490
 Accepit galea: et primus clamore secundo

Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis ;
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 Tertius Eurytion, tuus, O clarissime, frater, 495
 Pandare ; qui, quondam jussus confundere sædus,
 In medios telum torfisti primus Achivos.
 Extremus, galeaque ima subsedit Acestes ;
 Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per cælum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras ;
 Et venit, adversique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens ; pariterque oculos telumque tetendit.
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 Non valuit : nodos et vincula linea rupit, 510
 Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
 Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Jam vacuo lætam cælo speculatus ; et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Æthereis, fixamque refert delapsa sagittam.
 Amissa solus palma superabat Acestes :
 Qui tamen aerias telum contendit in auras, 520
 Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.
 Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum. Docuit post exitus ingens ;
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, 525
 Signavitque

Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
 Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
 Transcurreunt crinemque volantia fidera ducunt.
 Attonitis hædere animis, superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri. Nec maximus omen 530
 Abnuat Æneas; sed lætum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis; 535
 Cratera impressum signis, quem Thracius olim
 Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
 Et primum ante omnes victorem appellat Acesten. 540
 Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
 Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.
 At pater Æneas nondum certamine misso, 545
 Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 Vade age, et Ascanio, si jam puerile paratum
 Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
 Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum, et campos jubet esse patentes.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
 Trinacriæ mirata fremit Trojæque juvenus. 555
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
 Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro:
 Pars leves humero pharetras: et pectore summo
 Flexilis obtorti per collum it circulus auri.

Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur 560
 Duces: pueri bis seni quemque secuti
 Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
 Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
 Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auclura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis: vestigia primi
 Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini:
 Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus 570
 Sidonio est invehctus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes 575
 Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam omnem læti confessum oculosque suorum
 Lustravere in equis; signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
 Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris; rursusque vocati
 Convertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios incunt cursus aliosque recursum
 Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
 Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis. 585
 Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
 Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
 Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprentus et irremeabilis error.
 Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Impediunt, texuntque fugas et prælia ludo;

Delphinum fimiles, qui per maria humida nando
 Carpathium Libycumque secant, luduntque per undas. 595
 Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 Retulit, et præcos docuit celebrare Latinos.
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
 Albani docuere suos. Hinc maxima porro 600
 Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
 Trojaque nunc pueri Trojanum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
 Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
 Dum variis tumulo referunt solennia ludis, 605
 Irim de cælo misit Saturnia Juno
 Iliacam ad classem, ventosque aspirat eunti
 Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
 Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus, classemque relictam.
 At procul in sola secretæ Troades acta
 Amisum Anchisen flebant, cunctæque profundum
 Pontum aspectabant flentes. Heu tot vada fessis 615
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
 Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
 Conjicit, et faciemque Deæ vestemque reponit.
 Fit Beroe, Tmarii conjux longæva Dorycli, 620
 Cui genus, et quondam nomen, natiq̃ue fuissent;
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
 Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus! O gens
 Infelix, cui te exitio Fortuna reservat? 625
 Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas,
 Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa

Sideraque

Sideraque emensæ ferimur; dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes. 630
 Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
 O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
 Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? Nusquam
 Hecloreat amnes Xanthum et Simoenta videbo?
 Quin agite, et mecum infauſtas exurite puppes. 635
 Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
 Ardentes dare viſa faces. Hic quærite Trojam,
 Hic domus eſt, inquit, vobis: jam tempus agi res:
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor aræ
 Neptuno. Deus ipſe faces animumque miniſtrat. 640
 Hæc memorans, prima inſenſum vi corripit ignem,
 Sublataque procul dextra connixa coruſcat,
 Et jacit. Arrectæ mentes, ſtupeſactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quæ maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroe vobis, non hæc Rhœteia, matres,
 Eſt Dorycli conjux. Divini ſigna decoris,
 Ardentesque notate oculos; qui ſpiritus illi,
 Qui vultus, vocisve ſonus, vel grefſus eunti.
 Ipſa egomet dudum Beroen digreſſa reliqui 650
 Ægram, indignantem tali quod ſola careret
 Munere, nec meritos Anchifæ inferret honores.
 Hæc effata.
 At matres primo ancipites, oculisque malignis
 Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter amorem 655
 Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna;
 Cum Dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
 Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
 Tum vero attonitæ monſtris, actæque furore
 Conclamant, rapiuntque focus penetralibus ignem: 660
 Pars ſpoliant aras, frondem, ac virgulta, faceſque

Conjiciunt.

Conjiciunt. Furit immixtis Vulcanus habenis
 Transtra per et remos, et pictas abiete puppes.
 Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneosque theatri
 Incensas perfert naves Eumelus; et ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestres
 Ducebat, sic acer equo turbata petivit
 Castra; nec exanimis possunt retinere magistri.
 Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit, 670
 Heu! miseræ cives? Non hostem, inimicaque castra
 Argivum, vestras spes uritis. En ego vester
 Ascanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
 Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrum. 675
 Ast illæ diversa metu per litora passim
 Diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
 Saxa petunt. Piget incepti, lucisque; suosque
 Mutatæ agnoscunt, excussaque pectore Juno est.
 Sed non idcirco flammæ atque incendia vires 680
 Indomitas posuere: udo sub robore vivit
 Stupa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
 Nec vires heroum infusaque flumina profunt.
 Tum pius Æneas humeris abscindere vestem, 685
 Auxilioque vocare Deos, et tendere palmas:
 Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Trojanos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos; da flammam evadere classi
 Nunc, pater, et tenues Teucrum res eripe leto. 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
 Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
 Vix hæc ediderat, cum effusis imbris atra
 Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
 Ardua terrarum, et campi: ruit æthere toto 695
 Turbidus

Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris;
 Implenturque super puppes; semusta madescunt
 Robora: restinctus donec vapor omnis, et omnes,
 Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.

At pater Æneas, casu concussus acerbo,
 Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
 Mutabat; versans, Siculifne resideret arvis
 Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.

700

Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit, multaue insignem reddidit arte,
 Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
 Magna Deum, vel quæ fatorum posceret ordo.

705

Isque his Ænean solatus vocibus infit:

Nate Dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur,
 Quidquid erit: superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:

710

Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem:
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est;

Longævofque senes, ac fessas æquore matres,
 Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
 Delige; et his habeant terris sine mœnia fessi.

715

Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
 Talibus incensus dictis senioris amici,

Tum vero in curas animum diducitur omnes:
 Et nox atra polum bigis subvecta tenebat.

720

Visa dehinc cælo facies delapsa parentis
 Anchisæ subito tales effundere voces:

Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis: nate, Iliacis exercite fati,

725

Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
 Depulit, et cælo tandem miseratus ab alto est.

Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
 Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,

Defer

Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu
 Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante 730
 Infernas accede domos, et Aversa per alta
 Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
 Tartara habent, tristes umbræ; sed amœna piorum
 Concilia Elysiūque colo. Huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, disces.
 Jamque vale. Torquet medios nox humida cursus:
 Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
 Dixerat, et tenues fugit, ceu fumus, in auras. 740
 Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Hæc memorans cinerem et sopitos suscitât ignes,
 Pergameumque Larem et canæ penetralia Vestæ
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745
 Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
 Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
 Edocet, et quæ nunc animo sententia conslet.
 Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
 Transcribunt urbi matres, populumque volentem 750
 Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
 Ipsi transtra novant, flammisque ambesâ reponunt
 Robora navigiis: aptant remosque rudentesque,
 Exigui numero, sed bello vivida virtus.
 Interea Æneas urbem designat aratro, 755
 Sortiturque domos: hoc Ilium, et hæc loca Trojam
 Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes,
 Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliæ; tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late facer additur Anchisæo.
 Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
 Factus honos: placidi straverunt æquora venti,

Creber et aspirans rursus vocat Auster in altum.
 Exoritur procurva ingens per litora fletus: 765
 Complexi inter se noctemque diemque morantur.
 Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies et non tolerabile numen,
 Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
 Quos bonus Æneas dictis solatur amicis, 770
 Et confanguineo lacrimans commendat Acestæ.
 Tres Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
 Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque falsos 775
 Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.
 Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.
 At Venus interea Neptunum exercita curis
 Alloquitur, talesque effundit pectore questus: 780
 Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
 Nec Jovis imperio fatilve infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
 Urbem odiis satis est, nec pœnam traxe per omnem
 Reliquias: Trojæ cineres atque ossa peremtæ
 Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 Quam molem subito excierit. Maria omnia cælo 790
 Miscuit, Æoliis nequidquam freta procellis,
 In regnis hoc ausa tuis.
 Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
 Exussit fœde puppes; et classe subegit
 Amissa socios ignotæ linquere terræ. 795
 Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
 Vela tibi: liceat Laurentem attingere Tybrim;

Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:

Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800

Unde genus ducis: merui quoque. Sæpe furores

Compressi et rabiem tantam cœlique marisque.

Nec minor in terris (Xanthum Simoentaque testor)

Æneæ mihi cura tui. Cum Troia Achilles

Exanimata sequens impingeret agmina muris, 805

Millia multa daret leto, generentque repleti

Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset

In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti

Congressum Ænean, nec Dis nec viribus æquis,

Nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo 810

Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.

Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem.

Tutus, quos optas, portus accedet Averni.

Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret:

Unum pro multis dabitur caput. 815

His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis;

Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit

Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.

Cæruleo per summa levis volat æquora curru.

Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti 820

Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.

Tum variæ comitum facies; immania cete,

Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,

Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.

Læva tenent Thetis et Melite, Panopeaque virgo, 825

Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim

Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnes

Attolli malos, intendi brachia velis.

Una omnes fecere pedem, pariterque sinistros, 830

Nunc dextros solvere finus: una ardua torquent

Cornua,

Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina classem.
 Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
 Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi. 835
 Jamque fere mediam cœli nox humida metam
 Contigerat; placida laxabant membra quiete
 Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
 Cum levis æthereis delapsus Somnus ab astris
 Aera dimovit tenebrosam, et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Infanti; puppique Deus confedit in alta,
 Phorbanti similis, funditque hæc ore loquelas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem:
 Equatæ spirant auræ: datur hora quieti.
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
 Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
 Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
 Ænean credam quid enim fallacibus Austris, 850
 Et cœli toties deceptus fraude sereni?
 Talia dicta dabat, clavumque affixus et hærens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
 Vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus;
 Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
 Cumque gubernaculo liquidas projecit in undas
 Præcipitem, ac socios nequidquam sæpe vocantem. 860
 Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras.
 Currit iter tutum non secius æquore classis,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat;
 Difficiles quondam, multorumque offibus albos. 865
 Tum

Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant;
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis
Multa gemens, casuque animum concussus amici:
O nimium cælo et pelago confide sereno!
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

870

ÆNEIDOS LIB. VI.

SIC fatur lacrimans, clasque immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.

Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Anchora fundabat naves, et litora curvæ
Prætexunt puppes. Juvenum manus emicat ardens

5

Litus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis filicis; pars densa ferarum
Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.

At pius Æneas arces, quibus altus Apollo

Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,

10

Antrum immane, petit; magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.

Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.

Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,

Præpetibus pennis ausus se credere cælo,

15

Insuetum per iter gelidas enavit ad Arcios,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.

Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacravit

Remigium alarum, posuitque immania templa.

In foribus letum Androgeo: tum pendere pœnas

20

Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis

Corpora natorum: stat ductis fortibus urna.

Contra elata mari respondet Cnossia tellus.

Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto

P

Pasiphae,

Pasiphae, mistumque genus, prolesque biformis
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ:
 Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
 Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
 Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
 Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro:
 Bis patriæ cecidere manus. Quin protinus omnia
 Perlegerent oculis; ni jam præmissus Achates
 Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos,
 Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
 Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
 Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
 Talibus affata Ænean (nec sacra morantur
 Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
 Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
 Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
 Ventum erat ad limen, cum virgo: Poscere fata
 Tempus, ait. Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
 Ante fores subito non vultus, non color unus,
 Non comæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument, majorque videri,
 Nec mortale sonans, afflata est numine quando
 Jam propiore Dei. Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Attonitæ magna ora domus. Ac talia fata
 Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
 Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras

25

30

35

40

45

50

55

100

Tot maria intravi duce te, penitusque repostas
 Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva. 60
 Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
 Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
 Vos quoque Pergamæ jam fas est parcere genti,
 Dique Dæque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
 Gloria Dardaniæ. Tuque, O sanctissima vates, 65
 Præcia venturi, da (non indebita posco
 Regna meis fatis) Latio confidere Teucros,
 Errantesque Deos, agitataque numina Trojæ.
 Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templum
 Institutam, festosque dies de nomine Phœbi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
 Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
 Dicta meæ genti ponam, lectosque sacramento,
 Alma, viros. Foliiis tantum ne carmina manda;
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75
 Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
 At, Phœbi nondum patiens, immanis in antro
 Bacchatur vates, magnum si pectore possit
 Excussisse Deum. Tanto magis ille fatigat
 Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo. 80
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
 Sed terra graviora manent. In regna Lavini
 Dardaniæ venient; mitte hanc de pectore curam: 85
 Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
 Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
 Natus et ipse Dea. Nec Teucris addita Juno 90
 Usquam aberit: cum tu supplex in rebus egenis
 Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes!

Causa mali tanti conjux, iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

95

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens. Ea fræna furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

100

Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.

105

Unum oro, quando hic inferni janua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso;
Ire ad conspectum cari genitoris et ora

Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammæ et mille frequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.

110

Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natique patrisque,
Alma, precor, miserere: potes namque omnia; nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.

115

Si potuit Manes arcessere conjugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris:

120

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat,

Cum sic orsa loqui vates: Sate sanguine Divum,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno.

125

Nocte

Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
 Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos æquus amavit
 Jupiter, aut ardens exexit ad æthera virtus, 130
 Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvæ,
 Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tætaræ, et infano juvat indulgere labori; 135
 Accipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
 Aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Junoni infernæ dictus sacer. Hunc tegit omnis
 Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140
 Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 Instituit. Primo avulso non deficit alter
 Aureus; et simili frondescit virga metallo.
 Ergo alte vestigia oculis, et rite repertum 145
 Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
 Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
 Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
 Heu nescis totamque incessat funere classem; 150
 Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
 Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
 Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
 Aspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155
 Æneas mœsto defixus lumina vultu
 Ingreditur, linquens antrum, cæcosque volutat
 Eventus animo secum: cui fidus Achates
 It comes, et paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant;

160

Quem

Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
 Ut venere, vident indigna morte peremtum:
 Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
 Ære ciere viros, Martemque accendere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
 Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 Sed tum, forte cava dum perfonat æquora concha,
 Demens et cantu vocat in certamina Divos,
 Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa immerferat unda.
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant, 175
 Præcipue pius Æneas. Tum iussa Sibyllæ
 (Haud mora) festinant flentes, aramque sepulcri
 Congerere arboribus cœloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceæ: sonat ic̃ta securibus ilex: 180
 Fraxineæque trabes, cuneis et fissile robur
 Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
 Nec non Æneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque accingitur armis.
 Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat, 185
 Aspectans silvam immensam, et sic voce precatur:
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
 Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.
 Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ 190
 Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes,
 Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
 Maternas agnoscit aves, lætusque precatur:
 Este duces O, si qua via est, cursumque per auras

Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque O dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus vestigia preffit;

195

Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
Pascens illæ tantum prodire volando,

Quantum acie possent oculi servare sequentum.

200

Inde, ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aera lapsæ
Sedibus optatis gemina super arbore fidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.

Quale solet filvis brumali frigore viscum

205

Fronde virere nova, quod non sua feminat arbor,
Et croceo sætu teretes circumdare truncos:

Talis erat species auri frondentis opaca

Illic: sic leni crepitabat bractea vento.

Corripit Æneas extemplo, avidusque refringit

210

Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.

Nec minus interea Misenum in litore Teucris

Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.

Principio pinguem tædis et robore secto

Ingentem struxere pyram; cui frondibus atris

215

Intexunt latera, et ferales ante cupressos

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.

Pars calidos latices et athena undantia flammis

Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.

Fit gemitus. Tum membra toro dessecta reponunt;

220

Purpureasque super vestes, velamina nota,

Conjiciunt. Pars ingenti subiere feretro,

Triste ministerium, et subjectam more parentum

Aversi tenuere facem. Congesta cremantur

Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.

225

Postquam collapsi cineres, et flamma quievit;

Reliquias vino et bibulam lavere favillam,

Ossaque lecta cado texit Corynæus atheno.

Idem ter socios pura circumtulit unda,
 Spargens rore levi et ramo felicitis olivæ; 230
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
 Imponit, suaque arma viro, remumque tubamque,
 Monte sub aërio; qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, æternumque tenet per secula nomen. 235
 His actis propere exequitur præcepta Sibyllæ.
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
 Quam super haud ullæ poterant impune volantes
 Tendere iter pennis, talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 [Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.]
 Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
 Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
 Et, summas carpens media inter cornua fetas, 245
 Ignibus imponit sacris libamina prima,
 Voce vocans Hecaten cœloque Ereboque potentem.
 Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Æneas matri Eumenidum magnæque sorori 250
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
 Et solida imponit taurorum viscera flammis,
 Pingue superque oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
 Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
 Silvarum, visæque canes ululare per umbram,
 Adventante Dea. Procul O, procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque abstistite luco:
 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum. 260
 Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furens antro se immisit aperto.

Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
 Di, quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
 Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late; 265
 Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
 Pandere res alta terra et caligineertas.
 Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
 Quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis; ubi cœlum condidit umbra
 Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curæ:
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus, 275
 Et Metus, et maleuada Fames, ac turpis Egestas,
 Terribiles visu formæ; Letumque, Labosque:
 Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
 Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens, 280
 Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
 In medio ramos annosaque brachia pandit
 Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgo
 Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
 Multaque præterea variarum monstra ferarum 285
 Centauri in foribus stabulant Scyllæque biformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra;
 Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ.
 Corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Æneas, strictamque aciem venientibus offert;
 Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
 Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
 Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.
 Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas. 295
 Turbidus hic cœno vastaque voragine gurges
 Æstuat,

Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
 Portitor has horrendus aquas et flumina servat
 Terribili squalore Charon; cui plurima mento
 Canities inculta jacet, stant lumina flamma, 300
 Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
 Ipse ratein conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferruginea subvectat corpora cymba,
 Jam senior; sed cruda Deo viridisque senectus.
 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
 Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
 Quam multa in filvis autumnî frigore primo
 Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto 310
 Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
 Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere cursum,
 Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
 Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos: 315
 Ast alios longe submotos arcet arena.
 Æneas (miratus enim motusque tumultu)
 Dic, ait, O virgo, quid vult concursus ad amnem?
 Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
 Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt? 320
 Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
 Anchisa generate, Deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Di cujus jurare timent et fallere numen.
 Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est: 325
 Portitor illè, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluentia
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
 Tum demum admissi stagna exoptata revisunt. 330
 Constitit

Constatit Anchisa satus, et vestigia preflit;
 Multa putans, fortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi mæstos, et mortis honore carentes,
 Leucaspim et Lyciæ ductorem classis Oronten;
 Quos, simul a Troja ventosa per æquora vectos, 335
 Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.
 Ecce gubernator sese Palinurus agebat;
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
 Hunc ubi vix multa mæstum cognovit in umbra, 340
 Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, Deorum
 Eripuit nobis, medioque sub æquore merfit?
 Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc uno responso animum delusit Apollo;
 Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat 345
 Venturum Ausonios. En hæc promissa fides est?
 Ille autem: Neque te Phæbi cortina fefellit,
 Dux Anchisiade, nec me Deus æquore merfit.
 Namque gubernaculum multa vi forte revulsum,
 Cui datus hærebam custos, cursusque regebam, 350
 Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tres Notus hibernas immensa per æquora noctes 355
 Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
 Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
 Paulatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;
 Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
 Prenfantemque uncis manibus capita aspera montis 360
 Ferro invalisset, prædamque ignara putasset.
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te per cæli jucundum lumen et auras,
 Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,

Eripe

Eripe me his, invicte, malis; aut tu mihi terram 365
 Injice, namque potes, portusque require Velinos.
 At tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
 Ostendit (neque enim, credo, sine numine Divum
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
 Da dextram misero, et tecum me tolle per undas; 370
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
 Talia fatus erat, coepit cum talia vates:
 Unde hæc, O Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
 Eumenidum aspicias, ripamve injussus abibis? 375
 Define fata Deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 Prodigiiis acti cœlestibus, ossa piabunt;
 Et statuent tumulum, et tumulo solennia mittent, 380
 Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
 His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
 Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
 Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
 Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda 385
 Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ,
 Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias; jam istinc et comprime gressum.
 Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporæ: 390
 Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
 Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
 Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque;
 Dis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, 395
 Ipsi a folio regis traxitque trementem:
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:

Nulla

Nullæ hic infidiæ tales, ablitte moveri;
 Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro 400
 Æternum latrans exfanguis terreat umbras:
 Casta licet patrui servet Proserpina limen.
 Troius Æneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem inas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla movet tantæ pietatis imago, 405
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
 Nec plura his. Ille admirans venerabile domum
 Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
 Cæruleam advertit puppin, ripæque propinquat. 410
 Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
 Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
 Ingentem Ænean. Gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
 Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque 415
 Informi limo glaucaque exponit in ulva.
 Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
 Personat, adverso recubans immanis in antro.
 Gui vates, horriere videns jam colla colubris,
 Melle soporatum et medicatis frugibus offam 420
 Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
 Corripit objectam, atque immania terga resolvit
 Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
 Occupat Æneas aditum custode sepulto,
 Evaditque celer ripam irremeabilis undæ. 425
 Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
 Infantumque animæ flentes in limine primo;
 Quos dulcis vitæ exsortes, et ab ubere raptos
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
 Hos juxta falso damnati crimine mortis. 430
 Nec vero hæc sine sorte datæ, sine judice, sedes.
 Quæsitur Minos urnam movet: ille silentum

Conciliumque

Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
 Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
 Projecere animas. Quam vellent æthere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda
 Alligat, et novies Styx interfusa coercet.
 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440
 Lugentes campi. Sic illos nomine dicunt.
 Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
 Secreti celant calles, et myrtea circum
 Silva tegit. Curæ non ipsa in morte relinquunt.
 His Phædræ Procrinque locis, mœstamque Eriphylen 445
 Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,
 Evadnenque, et Pasiphaen: his Laodamia
 It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cæneus,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Quas inter Phœnissa recens a vulnere Dido 450
 Errabat silva in magna: quam Troius heros
 Ut primum juxta fletit, agnovitque per umbras
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt aut vidisse putat per nubila lunam;
 Demisit lacrimas, dulcique affatus amore est: 455
 Infelix Dido! verus mihi nuntius ergo
 Venerat extinctam, ferroque extrema secutam.
 Funeris heu! tibi causa fui. Per fidera juro,
 Per superos, et si qua fides tellure sub ima est,
 Invitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 Sed me jussa Deum, quæ nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 Imperiis egere suis; nec credere quivi
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Sisle gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 Quem fugis? Extremum fato quod te alloquor hoc est.
 Talibus

Talibus Æneas ardentem et torva tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos averſa tenebat;
 Nec magis incepto vultum ſermone movetur, 470
 Quam ſi dura filex aut flet Marpeſia cautes.
 Tandem corripuit ſeſe, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum; conjux ubi priſtinus illi
 Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
 Nec minus Æneas, caſu percuffus iniquo, 475
 Proſequitur lacrimans longe, et miſeratur euntem.
 Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
 Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
 Parthenopæus, et Adraſti pallentis imago. 480
 Hic multum ſleti ad ſuperos, belloque caduci
 Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
 Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochumque,
 Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybœten,
 Idæumque etiam curruſ, etiam arma tenentem. 485
 Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.
 Nec vidiffe ſemel ſatis eſt. Juvat uſque morari,
 Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſas.
 At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges,
 Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu. Pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
 Exiguam. Inceptus clamor fruſtratur hiantes.
 Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manuſque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, et truncas inhoneſto vulnere nares.
 Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:
 Deiphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri, 500
 Quis

Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
 Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
 Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgum
 Procubuisse super confusæ stragis acervum.
 Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem 505
 Constitui, et magna Manes ter voce vocavi.
 Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
 Conspicere, et patria decedens ponere terra.
 Ad quæ Priamides: Nihil O tibi, amice, relictum:
 Omnia Deiphobo solvisti, et funeris umbris. 510
 Sed me fata mea et scelus exitiale Lacænæ
 His mersere malis: illa hæc monumenta reliquit.
 Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est:
 Cum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo.
 Illa chorum simulans evantes Orgia circum
 Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
 Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
 Tum me confectum curis somnoque gravatum 520
 Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
 Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
 Egregia interea conjux arma omnia tectis
 Emovet, et fidum capiti subduxerat ensē:
 Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
 Et famam extinguī veterum sic posse malorum.
 Quid moror? Irrumpunt thalamo. Comes additus una
 Hortator scelerum Æolides. Di, talia Graiis
 Inflaurate; pio si pœnas ore reposito. 530
 Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
 Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
 An monitu Divum? an quæ te fortuna fatigat,
 Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?

Hæc

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
 Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
 Et fors omne datum traherent per talia tempus;
 Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
 Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas: 540
 Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
 Hac iter Elysium nobis: at læva malorum
 Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos:
 Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris. 545
 I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
 Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.
 Respicit Æneas subito, et sub rupe sinistra
 Mœnia lata videt, triplici circumdata muro;
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ;
 Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
 Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras;
 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
 Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
 Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit:
 Quæ scelerum facies, O virgo, effare; quibusve 560
 Urgentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
 Ipsa Deum pœnas docuit, perque omnia duxit. 565
 Cnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
 Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,

Q

Distulit

Distulit in feram commissa piacula mortem.
 Continuo fontes ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 Intentans angues vocat agmina sæva sororum.
 Tum demum horrifono stridentes cardine sacræ
 Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat; facies quæ limina servet? 575
 Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
 Sævior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
 Hic genus antiquum terræ, Titania pubes, 580
 Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
 Hic et Aloidas geminos immania vidi
 Corpora; qui manibus magnum rescindere cœlum
 Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
 Vidi et crudeles dantem Salmonea pœnas, 585
 Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic in vectus equis, et lampada quassans,
 Per Graium populos mediæque per Elidis urbem
 Ibat ovans, Divumque sibi poscebat honorem:
 Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 Ære et cornipedum pulsu simularat equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
 Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
 Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum, 595
 Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
 Porrigitur; rostroque immanis vultur obunco
 Immortale jecur tundens, sæcundaque pœnis
 Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
 Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
 Quos super atra flix jam jam lapsura, cadentique

Imminet

Imminet assimilis. Lucent genialibus altis
 Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
 Regifico luxu. Furiarum maxima juxta 605
 Accubat, et manibus prohibet contingere mensas;
 Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
 Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 Pulsatufve parens, et fraus innexa clienti;
 Aut qui divitiis soli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est;
 Quique ob adulterium cæsi; quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri
 Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave merfit. 615
 Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
 Districti pendent. Sedet, æternumque sedebit
 Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
 Admonet, et magna testatur voce per umbras:
 Discite justitiam moniti, et non temnere Divos. 620
 Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Imposuit; fixit leges pretio atque refixit.
 Hic thalamum invasit natæ, vetitosque Hymenæos.
 Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum, 625
 Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
 Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
 Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
 Sed jam age, carpe viam, et susceptum perface munus:
 Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis 630
 Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas;
 Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
 Dixerat; et pariter gressi per opaca viarum
 Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Æneas aditum, corpusque recenti 635
 Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere Divæ,
 Devenere locos lætos, et amœna vireta
 Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
 Largior hic campos æther et lumine vestit
 Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palæstris,
 Contendant ludo, et fulva luctantur arena;
 Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
 Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
 Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
 Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 Ilusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auctor.
 Arma procul, currusque virum miratur inanes.
 Stant terra defixæ hastæ, passimque soluti
 Per campum pascuntur equi. Quæ gratia currum
 Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
 Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
 Conspicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam
 Vescentes, lætumque choro Pæana canentes,
 Inter odoratum lauri nemus; unde superne
 Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi,
 Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
 Quique sui memores alios fecere merendo:
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
 Quos circumfusus sic est affata Sibylla,
 Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
 Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
 Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
 Quæ regio Anchisen, quis habet locus? Illius ergo

640

645

650

655

660

665

670

Venimus

Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros et prata recentia rivis
 Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
 Hoc superate jugum, et facili jam tramite sistam.
 Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentes
 Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquant.
 At pater Anchises penitus convalle virenti
 Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
 Lustrabat studio recolens; omnemque suorum
 Forte recensibat numerum, carosque nepotes,
 Fataque, fortunæque virum, moresque, manusque.
 Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Ænean; alacris palmas utraque tetendit, 685
 Effusæque genis lacrimæ, et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum, 690
 Tempora dinumerans: nec me mea cura tefellit.
 Quas ego te terras et quanta per æquora vectum
 Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
 Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago, 695
 Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
 Stant fæle Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
 Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
 Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum: 700
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
 Interea videt Æneas in valle reducta
 Seclusum nemus, et virgulta sonantia filvis,

Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem. 705
 Hunc circum innumeræ gentes populique volabant.
 Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serena
 Floribus infidunt variis, et candida circum
 Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, causasque requirit 710
 Infcius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
 Quive viri tanto complerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
 Securos latices et longa oblivia potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 Jam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
 Quo magis Italia mecum lætere reperta.
 O pater, anne aliquas ad cælum hinc ire putandum est
 Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti 720
 Corpora? Quæ lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
 Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
 Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra 725
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
 Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
 Igneus est ollis vigor et cælestis origo 730
 Seminibus; quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras
 Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæco.
 Quin et supremo cum lumine vita reliquit, 735
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo

Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes 740
 Suspendæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur Manes. Exinde per amplum
 Mittimur Elysiū, et pauci læta arva tenemus;
 Donec longa dies, perfectō temporis orbe, 745
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.
 Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
 Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
 Scilicet immemores sup̄era ut convexa revisant, 750
 Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
 Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
 Conventus trahit in medios turbamque sonantem;
 Et tumultum capit, unde omnes longo ordine possit
 Adversos legere, et venientum discere vultus. 755
 Nunc age, Dardaniā prolem quæ deinde sequatur
 Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediam dictis, et te tua fata docebo.
 Ille (vides) pura juvenis qui nititur hasta, 760
 Proxima forte tenet lucis loca, primus ad auras
 Æthereas Italo commistus sanguine surget
 Silvius, Albanum nomen, tua posthuma proles;
 Quem tibi longævo ferum Lavinia conjux
 Educet filvis regem, regumque parentem: 765
 Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
 Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
 Silvius Æneas, pariter pietatē vel armis
 Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam. 770
 Qui juvenes quantas ostendant, aspice, vires!
 Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
 Hi Collatinas imponent montibus arces,
 [Laude pudicitiae celebres, addentque superbos] 775
 Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
 Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
 Quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
 Educet. Viden' ut geminae flant vertice cristæ, 780
 Et pater ipse suo superum jam signat honore?
 En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
 Imperium terris, animos æquabit Olympo;
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum. Qualis Berecynthia mater 785
 Invehitur curru Phrygias turrata per urbes,
 Læta Deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
 Huc geminas nunc flecte acies: hanc aspice gentem,
 Romanosque tuos. Hic Cæsar, et omnis Iuli 790
 Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
 Augustus Cæsar, Divi genus; aurea condet
 Secula qui rursus Latio, regnata per arva
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos 795
 Proferet imperium. Jacet extra sidera tellus,
 Extra anni solisque vias, ubi cœlifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
 Responsis horrent Divum, et Mæotia tellus, 800
 Et septemgemi turbant trepida ostia Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
 Fixerit aripedem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu:
 Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis, 805
 Liber, agens cello Nyfæ de vertice tigres.

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
 Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
 Sacra ferens? Nosco crines incanaque menta 810
 Regis Romani; primus qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
 Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
 Tullus in arma viros, et jam defueta triumphis 815
 Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
 Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
 Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
 Consulis imperium hic primus sævasque secures 820
 Accipiet; natosque pater, nova bella moventes,
 Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
 Infelix. Utcunque ferent ea facta minores;
 Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
 Quin Decios, Drususque procul, sævumque securi 825
 Aspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
 Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
 Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
 Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt! 830
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monæci
 Descendens; gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella;
 Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo: 835
 Projice tela manū, sanguis meus.
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos, Agamemnoniaque Mycenæ,
 Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achillei; 840
 Ultus

Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Colles, relinquat?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas cladem Libyæ, parvoque potentem
 Fabricium; vel te fulco, Serrane, ferentem? 845
 Quo fessum rapitis, Fabii? Tu Maximus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius æra,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
 Orabunt causas melius; cœlique meatus 850
 Describent radio, et surgentia fidera dicent:
 Tu regere imperio populos, Romane, memento,
 (Hæ tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
 Parcere subjæctis, et debellare superbos.
 Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit: 855
 Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
 Hic rem Romanam magno turbante tumultu
 Sistet eques, sternet Pœnos Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
 Atque hic Æneas; una namque ire videbat
 Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
 Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu:
 Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 Filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum? 865
 Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
 Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
 Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
 O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
 Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultra 870
 Esse finent. Nimium vobis Romana propago
 Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
 Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
 Funera,

Funera, cum tumulum præterlabere recentem! 875
 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 In tantum spe tollet avos; nec Romula quondam
 Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 Dextera! Non illi se quisquam impune tulisset 880
 Obvius armato: seu cum pedes iret in hostem,
 Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
 His saltem accumulem donis, et fungar inani
 Munere. Sic tota passim regione vagantur
 Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famæ venientis amore; 890
 Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
 Laurentesque docet populos urbemque Latini,
 Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
 Sunt geminæ Somni portæ; quarum altera fertur
 Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris: 895
 Altera candenti perfecta nitens elephanto,
 Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.
 His ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 Prosequitur dictis, portaque emittit eburna.
 Ille viam secat ad naves, sociosque revisit. 900
 Tum se ad Caietæ recto fert litore portum.
 Anchora de prora jacitur: stant litore puppes.

ÆNEIDOS LIB. VII.

TU quoque litoribus nostris, Æncia nutrix,
 Æternam moriens famam, Caieta, dedisti.
 Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
 Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signant.
 At pius exequiis Æneas rite solutis, 5
 Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
 Aspirant auræ in noctem, nec candida cursus
 Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
 Proxima Circææ raduntur litora terræ; 10
 Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
 Affiduo resonat cantu, tectisque superbis
 Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenues percurrrens pectine telas.
 Hinc exaudiri gemitus iræque leonum 15
 Vincla recusantum, et fera sub nocte rudentum;
 Setigerique fues atque in præsepibus urfi
 Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
 Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
 Induerat Circe in vultus ac terga ferarum. 20
 Quæ ne monstra pii paterentur talia Troes
 Delati in portus, neu litora dira subirent;
 Neptunus ventis implevit vela secundis,
 Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
 Jamque rubescebat radiis mare, et æthere ab alto 25
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
 Cum venti posuere, omnisque repente resedit
 Flatus, et in lento luctantur marmore tonæ.
 Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
 Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amæno, 30
 Vorticibus

Vorticibus rapidis et multa flavus arena,
 In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
 Assuetæ ripis volucres et fluminis alveo
 Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
 Fleſcere iter ſociis, terræque advertere proras 35
 Imperat, et lætus fluvio ſuccedit opaco.
 Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
 Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
 Cum primum Auſoniis exercitus appulit oris,
 Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ. 40
 Tu vatem, tu, Diva, mone. Dicam horrida bella:
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
 Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo:
 Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbes 45
 Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica
 Accipimus. Fauno Picus pater; iſque parentem
 Te, Saturne, refert: tu ſanguinis ultimus auctor.
 Filius huic, fato Divum, proleſque virilis 50
 Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt.
 Sola domum et tantas ſervabat filia ſedes,
 Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Auſonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes 55
 Turnus, avis ataviſque potens, quem regia conjux
 Adjungi generum miro properabat amore;
 Sed variis portenta Deum terroribus obſtant.
 Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu ſervata per annos; 60
 Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
 Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
 Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
 Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu,

Stridore

Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
 Obsedere apicem; et pedibus per mutua nexis
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates: Externum cernimus, inquit,
 Adventare virum, et partes petere agmen eandem
 Partibus ex istdem, et summa dominarier arce. 70
 Præterea, castis adolet dum altaria tædis,
 Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo;
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 Regalesque accensa comas, accensa coronam 75
 Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
 Involvi, ac totis Vulcanum spargere testis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri.
 Namque fore illustrem fama fatisque canebant
 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum. 80
 At rex sollicitus monstris oracula Fauni
 Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
 Consultit Albunea; nemorum quæ maxima sacro
 Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.
 Hinc Italiæ gentes omnisque OEnotria tellus 85
 In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
 Cum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
 Multa modis simulacra videt volitantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque Deorum 90
 Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
 Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
 Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
 Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est: 95
 Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum

Nomen in astra ferent; quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens 100
 Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
 Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
 Sed circum late volitans jam Fama per urbes
 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
 Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altæ;
 Instituantque dapes, et adorea liba per herbam
 Subjiciunt epulis (sic Jupiter ille monebat) 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris; 115
 Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
 Nec plura alludens. Ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine preffit.
 Continuo: Salve fati mihi debita tellus, 120
 Vosque, ait, O fidi Trojæ salvete Penates.
 Hic domus, hæc patria est. Genitor mihi talia (namque
 Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
 Cum te, nate, famas ignota ad litora vectum
 Accisis coget dapibus consumere mensas; 125
 Tum sperare domos defessus, ibique memento
 Prima locare manu molirique aggere tecta.
 Hæc erat illa famas: hæc nos suprema manebat,
 Exitiis positura modum.
 Quare agite, et primo læti cum lumine solis, 130
 Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis
 Velligemus, et a portu diversa petamus.
 Nunc

Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
 Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135
 Implicat, et Geniumque loci, primamque Deorum
 Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
 Flumina: tum Noctem, noctisque orientia signa,
 Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
 Invocat, et duplices Cœloque Ereboque parentes. 140
 Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
 Intonuit; radiisque ardentem lucis et auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
 Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
 Advenisse diem, quo debita mœnia condant. 145
 Certatim instaurant epulas, atque omine magno
 Crateras læti statuunt, et vina coronant.
 Postera cum prima lustrabat lampade terras
 Orta dies; urbem, et fines, et litora gentis
 Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici, 150
 Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
 Tum fatus Anchisa delectos ordine ab omni
 Centum oratores angusta ad mœnia regis
 Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
 Dona que ferre viro, pacemque exposcere Teucris. 155
 Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
 Passibus. Ipse humili designat mœnia fossa,
 Moliturque locum; primasque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum 160
 Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri et primævo flore juventus
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
 Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque icuque lacescunt; 165
 Cum prævectus equo longævi regis ad aures

Nuntius

Nuntius ingentes ignota in veste reportat
 Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
 Imperat, et solio medius confedit avito.
 Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis, 170
 Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 Horrendum silvis et religione parentum.
 Hic sceptrâ accipere, et primos attollere fasces
 Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
 Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso 175
 Perpetuis soliti patres confidere mensis.
 Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
 Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,
 Saturnusque senex, Janique bifrontis imago, 180
 Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
 Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
 Multaque præterea sacris in postibus arma,
 Captivi pendent currus, curvæque secures,
 Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra, 185
 Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
 Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat,
 Picus equum domitor; quem capta cupidine conjux
 Aurea percussum virga, versumque venenis, 190
 Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
 Tali intus templo Divum patriaque Latinus
 Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit,
 Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
 Dicite Dardanidæ (neque enim nescimus et urbem 195
 Et genus, auditique advertitis æquore cursum)
 Quid petitis? Quæ causa rates, aut cujus egentes
 Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
 Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
 (Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

R

200
Fluminis

Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetiſ;
 Ne fugite hoſpitiū, neve ignorete Latinoſ
 Saturni gentem, haud vincolo nec legibꝯ æquam,
 Sponte ſua veteriſque Dei ſe more tenentem.
 Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis) 205
 Auruncos ita ferre ſeneſ, hiſ ortuſ ut agriſ
 Dardanuſ Idæaſ Phrygiæ penetrarit ad urbeſ,
 Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede proſeſſum
 Aurea nunc folio ſtellantis regia cœli 210
 Accipit, et numero Divorū altaribuſ addit.
 Dixerat, et dicta Ilioneuſ ſic voce ſecutuſ:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibuſ actōſ
 Atra ſubegit hiemſ veſtriſ ſuccedere terriſ,
 Nec ſiduſ regione viæ lituſve ſefellit. 215
 Conſilio hanc omneſ animiſque volentibuſ urbem
 Afferimur, pulſi regniſ, quæ maxima quondam
 Extremo venienſ Sol aſpiciebat Olympo.
 Ab Jove principium generiſ: Jove Dardana pubeſ
 Gaudet avo. Rex ipſe Joviſ de gente ſuprema 220
 Troiuſ Æneuſ tua noſ ad limina miſit.
 Quanta per Idæoſ ſæviſ effuſa Mycenis
 Tempeſtaſ ierit campoſ; quibuſ actuſ uterque
 Europæ atque Aſiæ fatiſ concurrerit orbis;
 Audiit, et ſi quem telluſ extrema reſuſo 225
 Submovet Oceano, et ſi quem extenta plagaruſ
 Quatuor in medio dirimit plaga ſoliſ iniqui.
 Diluvio ex illo tot vaſta per æquora veſti
 Diſ ſedem exiguaſ patriiſ lituſque rogaſ
 Innocuum, et cunctiſ undamque auramque patentem. 230
 Non erimꝯ regno indecoreſ; nec veſtra feretur
 Fama leviſ, tantive aboleſcet gratia facti;
 Nec Trojam Auſonioſ gremio excepiſſe pigebit.
 Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,

Sive

Sive fide, seu quis bello est expertus et armis; 235

Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro

Præferimus manibus vittas ac verba precantia)

Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.

Sed nos fata Deum vestras exquirere terras

Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus 240

Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo

Tyrrhenum ad Tybrim, et fontis vada sacra Numici.

Dat tibi præterea fortunæ parva prioris

Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.

Hoc pater Anchises auro libabat ad aras: 245

Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis

More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,

Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus

Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret, 250

Intentos volvens oculos. Nec purpura regem

Picta movet, nec sceptrum movent Priameia tantum,

Quantum in connubio natæ thalamoque moratur,

Et veteris Fauni volvit sub pectore fortem.

Hunc illum fatis externa ab sede profectum 255

Portendi generum, paribusque in regna vocari

Auspiciis: huic progeniem virtute futuram

Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.

Tandem lætus ait: Di nostra incepta secudent;

Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas. 260

Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,

Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.

Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,

Si jungi hospitio properat, sociusve vocari)

Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos: 265

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Vos contra regi mea nunc mandata referte.

Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ

Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
 Monstra finunt: generos externis affore ab oris, 270
 Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et (si quid veri mens augurat) opto.
 Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis. 275
 Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
 Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
 Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
 Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
 Absenti Æneæ currum geminosque jugales 280
 Semine ab æthereo, spirantes naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos dædala Circe
 Supposita de matre nothos furata creavit.
 Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant. 285
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 Sæva Jovis conjux, aurasque invecsta tenebat;
 Et lætum Ænean, classemque ex æthere longo
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ, 290
 Deferuisse rates. Stetit acri fixa dolore.
 Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta:
 Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
 Fata Phrygum! Num Sigeis occumbere campis,
 Num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troja viros? Medias acies mediosque per ignes
 Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
 Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
 Quin etiam patria excussos infesta per undas
 Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto. 300
 Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque.
 Quid Syrtès, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis

Profuit?

Profuit? Optato conduntur Tybridis alveo,
 Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 Immanem Lapithum valuit: concessit in iras 305
 Ipse Deum antiquam genitor Calydonā Dianæ:
 Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonā merentem?
 Ast ego magna Jovis conjux, nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 Vincor ab Ænea. Quod si mea numina non sunt 310
 Magna fatis; dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
 Fletere si nequeo superos, Acheronta movebo.
 Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manet fatis Lavinia conjux;
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus: 315
 At licet amborum populos exscindere regum.
 Hac gener atque focer coeant mercede suorum.
 Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo,
 Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
 Cisseis prægnans ignes enixa jugales; 320
 Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
 Funestæque iterum recidiva in Pergamā tædæ.
 Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
 Ludificam Alecō Dirarum ab sede sororum
 Infernisque ciet tenebris; cui tristia bella, 325
 Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
 Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartaræ monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
 Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne nosser honos infractave cedat
 Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
 Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
 Tu potes unanimos armare in prælia fratres, 335
 Atque odiis versare domos: tu verbera tectis

Funereaſque inferre faces: tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. Fœcundum concute pectus,
 Disjice compoſitam pacem, fere crimina belli:
 Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus. 340
 Exin Gorgoneis Aleô infecta venenis
 Principio Latium et Laurentis tecla tyranni
 Celfa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ;
 Quam ſuper adventu Teucrum Turnique Hymenæis
 Femineæ ardentem curæque iræque coquebant. 345
 Huic Dea cæruleis unum de crinibus anguem
 Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit;
 Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
 Ille inter veſtes et levia peçtora lapſus
 Volvitur attactu nullo, fallitque furentem, 350
 Vipeream inſpirans animam. Fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
 Inneſcitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
 Pertentat ſenſus, atque offibus implicat ignem, 355
 Necdum animus toto percepit peçtore flammam;
 Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt,
 Multa ſuper nata lacrimans Phrygiſque Hymenæis:
 Exulibuſine datur ducenda Lavinia Teucris,
 O genitor? nec te miſeret natæque tuique? 360
 Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
 Perfidus alta petens abducta virgine prædo?
 At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
 Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
 Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum, 365
 Et conſanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis,
 Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
 Diſſidet externam reor, et ſic dicere Divos. 370
 Et

Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
 His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt,* penitusque in viscera lapsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstis,
 Immenfam sine more furit lymphata per urbem.
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent; ille aclus habena
 Curvatis fertur spatiiis: stupet infcia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum:
 Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo
 Per medias urbes agitur populosque feroces.
 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
 Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem
 Evolat, et natam frondosis montibus abdit,
 Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur;
 Evoe Bacche fremens, solum te virgine dignum
 Vociferans. Etenim molles tibi fumere thyrsos,
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat: Furiisque accensas pectore matres
 Idem omnes simul ardor agit nova quærere tecta.
 Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
 Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
 Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
 Sanguineam torquens aciem, torvumque repente
 Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.
 Si qua piis animis manet infelicitis Amatæ
 Gratia, si juris materni cura remordet;
 Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
 Talem inter silvas, inter deserta ferarum,

375

380

385

390

395

400

Reginam Aleſto ſtimulis agit undique Bacchi. 405
 Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
 Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini;
 Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur aliſ
 Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 Acrifioneis Danae fundaiſſe colonis, 410
 Præcipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
 Diſtus avis; et nunc magnum manet Ardea nomen.
 Sed fortuna fuit. Teſtis hic Turnus in altis
 Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Aleſto torvam faciem et furialia membra 415
 Exiit: in vultus ſeſe transformat aniles,
 Et frontem obſcœnam rugis arat. Induit albos
 Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ.
 Fit Chalybe, Junonis anus templique ſacerdos,
 Et juveni ante oculos hiſ ſe cum vocibus offert: 420
 Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
 Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis?
 Rex tibi conjugium et quæſitas ſanguine dotes
 Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.
 I nunc, ingratis offer te, irriſe, pericliſ: 425
 Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
 Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
 Ipſa palam ſari omnipotens Saturnia juiſſit.
 Quare age, et armari pubem portique moveri
 Lætuſ in arma para, et Phrygiuſ, qui flumine pulchro 430
 Conſedere, duceſ, pictaſque exure carinaſ.
 Cœleſtuſ viſ magna jubet. Rex ipſe Latinuſ,
 Ni dare conjugium et diſto parere fatetur,
 Sentiât, et tandem Turnuſ experiatur in armis.
 Hiſ juveniſ, vatem irridenſ, ſic orſa viciffim 435
 Ore reſert: Claſſeſ inveſtaſ Tybridis alveo
 Non (ut rere) meaſ effugit nuntiuſ aureſ.
 Ne tantuſ mihi finge metuſ: nec regia Juno

Immemor

Immemor est nostri.

Sed te victa situ verique effœta senectus, 440

O mater, curis nequidquam exercet, et arma

Regum inter falsa vatem formidine ludit.

Cura tibi, Divum effigies et templa tueri:

Bella viri pacemque gerant, quicis bella gerenda.

Talibus Aleto dictis exarsit in iras. 445

At juveni oranti subitos tremor occupat artus:

Deriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,

Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens

Lumina cunctantem et quærentem dicere plura

Repulit, et geminos erexit crinibus angues, 450

Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:

En ego victa situ, quam veri effœta senectus

Arma inter regum falsa formidine ludit,

(Respice ad hæc) adsum Dirarum ab sede fororum:

Bella manu letumque gero. 455

Sic effata facem juveni conjecit, et atro

Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.

Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus

Perfudit toto proruptus corpore sudor.

Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit. 460

Sævit amor ferri, et scelerata infania belli;

Ira super. Magno veluti cum flamma sonore

Virgea suggeritur collis undantis alieni,

Exultantque æstu latices; furit intus aquæ vis,

Fumidus atque alte spumis exuberat amnis: 465

Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.

Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum

Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,

Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:

Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470

Hæc ubi dicta dedit, Divosque in vota vocavit;

Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.

Hunc

Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ:
 Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet, 475
 Aleſto in Teucros Stygiis ſe concitat aliſ;
 Arte nova ſpeculata locum, quo litore pulcher
 Inſidiis curſuque feras agitabat Iulus.
 Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Objicit, et noto nares contingit odore, 480
 Ut cervum ardentem agerent: quæ prima laborum
 Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
 Cervus erat forma præſtanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
 Nutribant, Tyrrhuſque pater, cui regia parent 485
 Armenta, et lati cuſtodia credita campi.
 Aſſuetum imperiis ſoror omni Silvia cura
 Molliſ intexens ornabat cornua fertis,
 Peſcebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
 Ille, manum patiens, menſæque aſſuetus herili, 490
 Errabat filviſ; ruſuſque ad limina nota
 Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidæ venantiſ Iuli
 Commovere canes; fluvio cum forte ſecundo
 Deſlueret, ripaque æſtus viridante levaret. 495
 Ipſe etiam, eximiæ laudiſ ſuccenſus amore,
 Aſcaniuſ curvo direxit ſpicula cornu;
 Nec dextræ erranti Deuſ abſuit, actaque multo
 Perque uterum ſonitu perque ilia venit arundo.
 Sauciuſ at quadrupex nota intra teſta refugit, 500
 Succeditque gemens ſtabuliſ, queſtuque cruentuſ
 Atque imploranti ſimiliſ teſtum omne replebat.
 Silvia prima ſoror, palmiſ percuffa lacertuſ,
 Auxiliuſ vocat, et duroſ conclamat agreſteſ.
 Olli (peſtiſ enim tacitiſ latet aſpera filviſ) 505
 Improviſi adſunt; hic torre armatuſ obuſto,

Stipitiſ

Stipitis hic gravidi nodis. Quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.

510

At fœva e speculis tempus Dea nacta nocendi
Ardua tecta petit, stabuli et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem; qua protinus omne
Contremuit nemus, et silvæ intonuere profundæ.

515

Audiit et Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.

520

Direxere acies. Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur sudibusve præuulsis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit stridis seges ensibus, æraque fulgent
Sole laceffita, et lucem sub nubila jactant.

525

Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Albo
Sternitur: hæsit enim sub gutture vulnus, et udæ
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.

530

Corpora multa virum circa, seniorque Galæus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

535

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur;

540

Promissi

Promissi Dea facta potens, ubi sanguine bellum
 Imbuit, et primæ commisit funera pugnæ,
 Deserit Hesperiam, et cœli convexa per auras
 Junonem victrix affatur voce superba :
 En perfecta tibi bello discordia tristi. 545
 Dic, in amicitiam coeant, et fœdera jungant ;
 Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.
 Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
 Accendamque animos infani Martis amore ; 550
 Undique ut auxilio veniant. Spargam arma per agros.
 Tum contra Juno : Terrorum et fraudis abunde est.
 Stant belli causæ : pugnatur comminus armis.
 Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
 Talia connubia et tales celebrent Hymenæos 555
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super æthereas errare licentius auras
 Haud pater ille velit summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiæ medio sub montibus altis,
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amfancti valles. Densis hunc frondibus atrum 565
 Urget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum faxis et torto vertice torrens.
 Hic specus horrendum, fœvi spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit fauces ; queis condita Erinnyes, 570
 Invisum numen, terras cœlumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant

Almonem

Almonem puerum fœdatique ora Galæsi; 575

Implorantque Deos, obtestanturque Latinum.

Turnus adest, medioque in crimine cædis et igni

Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,

Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.

Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres 580

Insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatæ)

Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.

Illicet infandum cuncti contra omina bellum,

Contra fata Deum, perverso numine poscunt.

Certatim regis circumstant tecta Latini. 585

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:

Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,

Quæ sese, multis circum latrantibus undis,

Mole tenet: scopuli nequidquam et spumea circum

Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga. 590

Verum, ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas

Consilium, et sævæ nutu Junonis eunt res,

Multa Deos aurasque pater testatus inanes:

Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!

Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas, 595

O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit

Supplicium; votisque Deos venerabere seris.

Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:

Funere felici spoliior. Nec plura locutus

Sepit se tectis, rerumque reliquit habenas. 600

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes

Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum

Roma colit, cum prima movent in prælia Martem;

Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum

Hyrعانisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos, 605

Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

Sunt geminæ Belli portæ (sic nomine dicunt)

Religione sacræ, et sævi formidine Martis:

Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
 Robora; nec custos abstulit limine Janus. 610
 Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 Insignis referat stridentia limina Consul,
 Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes,
 Æreaque assensu conspirant cornua rauco. 615
 Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
 More jubebatur, tristesque recludere portas.
 Abstulit tactu pater, aversusque refugit
 Fœda ministeria, et cæcis se condidit umbris.
 Tum regina Deum cælo delapsa morantes 620
 Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 Belli ferratos rupit Saturnia postes.
 Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante.
 Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
 Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt. 625
 Pars leves clypeos et spicula lucida tergent
 Arvina pingui, subiguntque in cote secures;
 Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
 Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum, 630
 Ardea, Crustumerique, et turrigeræ Antemnæ.
 Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
 Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
 Aut leves ocreas lento ducunt argento.
 Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
 Classica jamque sonant: it bello tessera signum.
 Hic galeam teclis trepidus rapit; ille frementes
 Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
 Loricam induitur, fidoque accingitur ense. 640
 Pandite nunc Helicon, Deæ, cantusque movete,
 Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ

Complerint

Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
 Floruerit terra alina viris, quibus arserit armis.
 Et meminissis enim, Divæ, et memorare potestis : 645
 Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
 Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 Contemtor Divum Mezentius, agminaque armat.
 Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650
 Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,
 Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
 Mille viros; dignus, patriis qui lætior esset
 Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
 Post hos insignem palma per gramina curram 655
 Victoresque ostentat equos fatus Hercule pulchro
 Pulcher Aventinus, clypeoque insigne paternum
 Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram;
 Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 Furtivum partu sub luminis edidit oras, 660
 Mistâ Deo mulier, postquam Laurentia victor
 Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
 Pila manu sævosque gerunt in bella dolones,
 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
 Ipse pedes tegumen torquens immane leonis,
 Terribili impexum seta cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat
 Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
 Tum gemini fratres Tiburtia mœnia relinquunt, 670
 Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque, acerque Coras, Argiva juvenus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur.
 Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen Othrynque nivalem 675
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens

Silva

Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
 Vulcano genitum pecora inter agrestia regem
 Inventumque focis omnis quem credidit ætas, 680
 Cæculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
 Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
 Hernica saxa colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma, 685
 Nec clypei, currusve sonant. Pars maxima glandes
 Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
 Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
 Instituire pedis; crudus tegit altera pero. 690
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 Jam pridem refides populos desuetaque bello
 Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos, 695
 Hi Soraclis habent arces, Flaviniæque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant æquati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
 Cum sese e pastu referunt, et longa canoros 700
 Dant per colla modos, sonat amnis et Asia longe
 Pulsa palus.
 Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet; aeriam sed gurgite ab alto
 Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem. 705
 Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
 Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors, prisque Quirites, 710
 Ereti

Ereti manus omnis, oliviferæque Mutusæ;
 Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
 Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellæ;
 Qui Tiberim Fabarimque bibunt; quos frigida misit 715
 Nursia, et Hortinæ classes, populique Latini,
 Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.
 Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
 Sævus ubi Orion hibernis conditur undis;
 Vel cum sole novo densæ torrentur aristæ 720
 Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
 Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
 Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
 Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos; vertunt felicia Baccho 725
 Massica qui rastris, et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
 Æquora, quique Cales linguunt, amnisque vadosi
 Accola Volturni, pariterque Saticulus asper,
 Ostorumque manus. Teretes sunt acides illis 730
 Tela; sed hæc lento mos est aptare flagello.
 Lævas cetra tegit: falcati comminus enses.
 Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 OEbale; quem generasse Telon Sebethide Nympha
 Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret 735
 Jam senior: patriis sed non et filius arvis
 Contentus late jam tum ditione premebat
 Sarraestes populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
 Quique Rufas Batulumque tenent atque arva Celennæ,
 Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ, 740
 Teutonico ritu soliti torquere cateias,
 Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,
 Eratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
 Et te montosæ misere in prælia Nerfæ,

Ufens, insignem fama et felicibus armis; 745
 Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Æquicula glebis
 Armati terram exercent, semperque recentes
 Conveclare juvat prædas, et vivere raptò.
 Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, 750
 Fronde super galeam et felici comtus oliva,
 Archippi regis missu, fortissimus Umbro;
 Vipereo generi, et graviter spirantibus hydrys,
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 Mulcebatque iras, et morsus arte levabat. 755
 Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
 Evaluit; neque cum juvere in vulnera cantus
 Somniferi, et Marfis quæsitæ montibus herbæ.
 Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
 Te liquidi flevere lacus. 760
 Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
 Virbius; insignem quem mater Aricia misit,
 Eductum Egeriæ lucis, humentia circum
 Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
 Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ 765
 Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas
 Turbatus distractus equis, ad sidera rursus
 Ætherea et superas cœli venisse sub auras,
 Pæoniis revocatum herbis et amore Dianæ.
 Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris 770
 Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
 Ipse repertorem medicinæ talis et artis
 Fulmine Phœbigenam Stygias detrussit in undas.
 At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
 Sedibus, et Nymphæ Egeriæ nemorique relegat; 775
 Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratæ

Cornipedes arcentur equi; quod litore currum.
 Et juvenem monstris pavidī effudere marinīs. 780
 Filius ardentēs haud secius æquore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
 Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
 Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram 785
 Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.
 Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudeſcunt sanguine pugnae.
 At levem clypeum sublatiſ cornibus Io
 Auro inſignibat, jam ſetiſ obſita, jam boſ, 790
 (Argumentum ingens) et cuſtoſ virginis Arguſ,
 Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
 Inſequitur nimbuſ peditum, clypeataque totiſ
 Agmina denſentur campis, Argivaque pubeſ,
 Auruncæque manuſ, Rutuli, vetereſque Sicani, 795
 Et Sacranæ acieſ, et piſci ſcuta Labici;
 Qui ſaltuſ, Tiberine, tuoſ, ſacrumque Numici
 Lituſ arant, Rutuloſque exercent vomere colleſ,
 Circæumque jugum; queiſ Jupiter Anxuruſ arviſ
 Præſidet, et viridi gaudenſ Feronia luco; 800
 Qua Saturæ jacet atra paluſ, geliduſque per imas
 Quærit iter valleſ atque in mare conditur Uſenſ.
 Hoſ ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
 Agmen agenſ equitum, et florenteſ ære catervæſ,
 Bellatrix. Non illa colo calathiſve Minervæ 805
 Femiſneâſ affueta manuſ; ſed prælia virgo
 Dura pati, curſuque pedum prævertere ventoſ.
 Illa vel intactæ ſegetiſ per ſumma volaret
 Gramina, nec teneraſ curſu læſiſſet ariſtaſ;
 Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumentī, 810
 Ferret iter, celerēſ nec tingeret æquore plantâſ.
 Illam omniſ teſtiſ agriſque effuſa juventuſ,

Turbaque miratur matrum, et prospebat euntem,
 Attonitis inhians animis; ut regius ostro
 Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
 Auro internebat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
 Et pastorem præfixa cuspide myrtum.

815

ÆNEIDOS LIB. VIII.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
 Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
 Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
 Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
 Conjurat trepido Latium, sævitque juvenus
 Effera. Ductores primi Messapus et Ufens,
 Contemtorque Deum Mezentius, undique cogunt
 Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium; et Latio consistere Teucros,
 Advectum Ænean classi, victosque Penates
 Inferre, et fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
 Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
 Quid fluat his cœptis, quem, si Fortuna sequatur,
 Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
 Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
 Talia per Latium. Quæ Laomedontius heros
 Cuncta videns magno curarum fluctuat æstu;
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 In partesque rapit varias, perque omnia versat.
 Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
 Sole percussus, aut radiantis imagine lunæ,
 Omnia pervolat late loca, jamque sub auras
 Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

5

10

15

20

25

NON

Nox erat, et terras animalia fessa per omnes
 Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
 Cum pater in ripa gelidique sub ætheris axe
 Æneas tristi turbatus pectora bello
 Procubuit, feramque dedit per membra quietem. 30
 Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
 Populcas inter senior se attollere frondes
 Vifus. Eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbasus, et crines umbrosa tegebat arundo.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis: 35
 O fate gente Deum, Trojanam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
 Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
 Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates;
 Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ 40
 Concessere Deum.
 Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus fus
 Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 [Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inflat,
 Expedias victor, paucis (adverte) docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
 Delegere locum, et posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina: 55
 Hos castris adhibe socios, et fœdera junge.
 Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge age, nate Dea; primisque cadentibus astris

Junoni fer rite preces, iramque minasque
 Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 Perfolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, et pingua culta secantem,
 Cæruleus Tybris, cælo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.
 Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
 Ima petens. Nox Ænean somnusque reliquit.
 Surgit, et, ætherei spectans orientia solis
 Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
 Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces:
 Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
 Tuque, O Tybri tuo genitor cum flumine sancto,
 Accipite Ænean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
 Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis;
 Semper honore meo, semper celebrare donis,
 Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
 Adsis O tantum, et propius tua numina firmes.
 Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
 Remigioque aptat; socios simul instruit armis.
 Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,
 Candida per silvam cum fœtu concolor albo
 Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
 Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
 Mactat sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
 Tybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 Leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
 Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
 Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
 Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ,
 Miratur nemus infuctum fulgentia longe
 Scuta virum, fluvio pictasque innare carinas.

Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 Et longos superant flexus, variisque teguntur 95
 Arboribus, viridesque secant placido æquore silvas.
 Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
 Cum muros arcemque procul ac rara domorum
 Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
 Equavit: tum res inopes Evandrus habebat. 100
 Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
 Forte die solennem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadæ magno Divisque ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 Una omnes juvenum primi, pauperque senatus 105
 Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
 Ut celtas videre rates, atque inter opacum
 Allabi nemus, et tacitis incumbere remis;
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Consurunt mensis. Audax quos rumpere Pallas 110
 Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
 Et procul e tumulo: Juvenes, quæ causa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta, 115
 Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
 Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
 Dardaniæ venisse duces, focia arma rogantes. 120
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
 Egredere O, quicumque es, ait, coramque parentem
 Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes:
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt. 125
 Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
 Optime Grajugenum, cui me Fortuna precari,

Et vitta comtos voluit prætere ramos;
 Non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas,
 Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis; 130
 Sed mea me virtus et sancta oracula Divum,
 Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
 Electra (ut Graii perhibent) Atlantide cretus, 135
 Advelitur Teucros: Electram maximus Atlas
 Edidit, æthereos humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit:
 At Maïam, auditis si quidquam credimus, Atlas, 140
 Idem Atlas generat, cæli qui fidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me me ipse meumque
 Objecit caput, et supplex ad limina veni. 145
 Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
 Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant,
 Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
 Accipe daque fidem. Sunt nobis fortia bello 150
 Pectora, sunt animi, et rebus spectata Juventus.
 Dixerat Æneas. Ille os oculosque loquentis
 Jamdudum, et totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrum,
 Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis 155
 Et vocem Anchisæ magni vultumque recordor!
 Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.
 Tum mihi prima genas vestibat flore Juventus; 160
 Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden:

Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
 Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
 Compellare virum, et dextræ conjungere dextram.
 Accessi, et cupidus Phenei sub mœnia duxi. 165
 Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frænæque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.
 Ergo et, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra;
 Et, lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
 Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
 Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
 Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.
 Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi 175
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
 Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
 Accipit Ænean, folioque invitat acerno.
 Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
 Viscera tostæ ferunt taurorum, onerantque canistris 180
 Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
 Vescitur Æneas simul et Trojana juvenus
 Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.
 Postquam exempta fames, et amor compressus edendi,
 Rex Evandrus ait: Non hæc solennia nobis, 185
 Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 Vana superstitio veterumque ignara Deorum
 Imposuit. Sævis, hospes Trojane, periclis
 Servati facimus, meritosque novamus honores.
 Jam primum saxi suspensam hanc aspice rupem; 190
 Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
 Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
 Hic spelunca fuit vasto submota recessu
 Semihominis Caci, facies quam dira tenebat
 Solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 Cæde

Cæde tepebat humus, foribusque affixa superbis
 Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
 Ore vomens ignes magna se mole ferebat.
 Attulit et nobis aliquando optantibus ætas 200
 Auxilium adventumque Dei. Nam maximus ultor,
 Tergemini nece Geryonæ spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
 Avertit, totidem forma superante juvencas:
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, cum jam stabulis saturata moveret
 Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
 Discessu mugire boves, atque omne querelis 215
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
 Mugit, et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum 220
 Robur, et aerii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem,
 Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
 Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
 Ut sese includit, ruptisque immane catenis 225
 Dejecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit objice postes;
 Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,

Dentibus

Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
 Lustrat Aventini montem: ter faxea tentat
 Limina nequidquam: ter fessus valle refedit.
 Stabat acuta filex, præcis undique saxi
 Speluncæ dorso infurgens, altissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 Hanc, ut prona iugo lævum incumbibat ad amnem,
 Dexter in adversum nitens concussit, et imis
 Avulsam solvit radicibus: inde repente
 Impulit. Impulsu quo maximus insonat æther,
 Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta apparuit ingens
 Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ.
 Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas referet sedes, et regna recludat
 Pallida, Dis invisa; superque immane barathrum 245
 Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
 Ergo insperata deprensum in luce repente,
 Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem
 Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 Advocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
 Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli)
 Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 Evomit, involvitque domum caligine cæca,
 Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem commistis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Præcipiti injecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 Corripit in nodum complexus, et angit inhærens 260
 Elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra revulsis;
 Abstractæque boves abjuratæque rapinæ

Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
 Ex illo celebratus honos, lætique minores
 Servavere diem; primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri 270
 Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
 Dicitur nobis, et erit quæ maxima semper.
 Quare agite, O juvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, et pocula porcite dextris,
 Communemque vocate Deum, et date vina volentes. 275
 Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
 Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
 Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
 In mensam læti libant, Divosque precantur.
 Devexo interea propior fit Vesper Olympo; 280
 Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant
 Pellibus in morem cincti, flammæque ferebant.
 Instaurant epulas, et mensæ grata secundæ
 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285
 Populeis adsunt evincti tempora ramis;
 Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferant; ut prima novercæ
 Monstra manu geminosque premens eliserit angues;
 Ut bello egregias idem disjecerit urbes, 290
 Trojamque OEchaliæque; ut duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
 Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres
 Hylæumque Pholæumque manu, tu Cressia mactas
 Prodigia, et vastum Nemeæ sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
 Ossa super recubans antro semesa cruento.

Ncc

Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus
 Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
 Lernaëus turba capitem circumfletit anguis. 300
 Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
 Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
 Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant. 305
 Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt. Ibat rex oblitus ævo,
 Et comitem Ænean juxta natumque tenebat
 Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
 Miratur, facilesque oculos fert omnia circum 310
 Æneas, capiturque locis; et singula lætus
 Exquirique auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Evandrus Romanæ conditor arcis:
 Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
 Genfque virum truncis et duro robore nata, 315
 Queis neque mos, neque cultus erat; nec jungere tauros,
 Aut componere opes norant, aut parcere parto:
 Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
 Arma Jovis fugiens, et regnis exul ademptis. 320
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea, quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
 Secula; sic placida populos in pace regebat: 325
 Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
 Et belli rabies, et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ;
 Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque immani corpore Tybris, 330
 A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim

Diximus:

Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis; matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphæ monita, et Deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam;
 Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
 Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros 340
 Æneadas magnos, et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
 Nec non et sacri monstrat nemus Argileti, 345
 Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpeiam fedem, et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
 Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
 (Quis Deus, incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
 Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.
 Hæc duo præterea disiectis oppida muris 355
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Evandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
 Alcides subiit: hæc illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
 Finge Deo, rebusque veni non asper egenis. 365
 Dixit,

Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Ænean duxit, stratisque locavit
 Effultum foliis et pelle Libyſtidis urſæ.
 Nox ruit, et fulcis tellurem amplectitur alis.
 At Venus haud animo nequidquam exterrita mater, 370
 Laurentumque minis et duro mota tumultu,
 Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
 Incipit, et dictis divinum aspirat amorem:
 Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces; 375
 Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
 Artis opifque tuæ; nec te, cariffime conjux,
 Incallumve tuos volui exercere labores:
 Quamvis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem. 380
 Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris.
 Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
 Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
 Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjux.
 Aſpice, qui coeant populi, quæ mœnia clauſis 385
 Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
 Dixerat, et niveis hinc atque hinc Diva lacertis
 Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
 Acepit ſolitam flammam; notuſque medullas
 Intravit calor, et labefacta per oſſa cucurrit. 390
 Non ſecus atque olim, tonitru cum rupta coruſco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Senſit læta dolis et formæ conſcia conjux.
 Tum pater æterno fatur devinctus amore:
 Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit 395
 Quo tibi, Diva, mei? Similis ſi cura fuiſſet,
 Tum quoque ſas nobis Teucros armare fuiſſet.
 Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.

Et

Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est; 400
 Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
 Quod fieri ferro liquidove potest electro,
 Quantum ignes animæque valent; absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit 405
 Conjugis infusus gremio per membra soporem.
 Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
 Curriculo expulerat fomnum, cum femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
 Impositum, cinerem et sopitos suscitât ignes, 410
 Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut servare cubile
 Conjugis, et possit parvos educere natos.
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 Insula Sicaniû juxta latus Æoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
 Quam subter specus et Cyclopuû exesa caminis
 Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis 420
 Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
 Vulcani domus, et Vulcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon. 425
 His informatum manibus jam parte polita
 Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
 Dejicit in terras; pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
 Addiderant; rutuli tres ignis et alitis Austri. 430
 Fulgores nunc horridos, sonitumque metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque rotasque volucres

Instabant,

Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
 Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma, 435
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
 Gorgona defecto vertentem lumina collo.
 Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
 Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem. 440
 Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Præcipitate moras. Nec plura effatus. At illi
 Ocios incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti. Fluit æs rivis, aurique metallum; 445
 Vulnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
 Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
 Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
 Impediunt. Alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque; alii stridentia tingunt 450
 Æra lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
 Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
 Evandrum ex humili tecto lux suscitât alma, 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
 Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensẽm,
 Demissa ab læva pantheræ terga retorquens. 460
 Nec non et gemini custodes limine ab alto
 Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Æneæ sedem et secreta petebat
 Sermonum memor et promissi muneris heros.
 Nec minus Æneas se matutinus agebat. 465
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi jungunt dextras, mediisque residunt

Ædibus, et licito tandem sermone fruuntur.

Rex prior hæc:

Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam 470

Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;

Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto

Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,

Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.

Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis 475

Jungere castra paro; quam Fors inopina salutem

Ostentat. Fatis huc te poscentibus affers.

Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto

Urbis Agyllinæ fedes; ubi Lydia quondam

Gens, bello præclara, jugis infedit Etruscis. 480

Hanc multos florentem annos rex deinde superbo

Imperio et sævis tenuit Mezentius armis.

Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni

Effera? Di capiti ipsius generique reservent.

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis, 485

Componens manibusque manus atque oribus ora,

(Tormenti genus) et sanie taboque fluentes

Complexu in misero longa sic morte necabat.

At fessi tandem cives infanda furentem

Armati circumstunt ipsumque domumque: 490

Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.

Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros

Confugere, et Turni defendier hospitis armis.

Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:

Regem ad supplicium præsentem Marte reposcunt. 495

His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.

Toto namque fremunt condensæ litore puppes,

Signaque ferre jubent. Retinet longævus haruspex,

Fata canens: O Mæoniæ delecta juvenus,

Flos veterum virtusque virum, quos justus in hostem 500

Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira;

Nulli

Nulli fas Italo tantam subungere gentem:
 Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita Divum.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam.
 Sed mihi tarda gelu seclisque effœta senectus
 Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni mistus matre Sabella 510
 Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, O Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 Hunc tibi præterea, spes et solatia nostri,
 Pallanta adjungam. Sub te tolerare magistro 515
 Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 Affuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
 Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant 520
 Æneas Anchisiades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
 Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
 Namque improvise vibratus ab æthere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
 Suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 Arma inter nubem cœli in regione serena
 Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
 Obstupuere animis alii; sed Troius heros 530
 Agnovit sonitum, et Divæ promissa parentis.
 Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quære profecto,
 Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix,
 Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras 535

Laturam auxilio.

Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant!

Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas

Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volves,

Tybri pater! Poscant acies, et fœdera rumpant.

540

Hæc ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;

Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penates

Lætus adit. Maculant lectas de more bidentes

Evandrus pariter, pariter Trojana juvenus.

545

Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit;

Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,

Præstantes virtute legit: pars cætera prona

Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,

Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

550

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:

Ducunt exsortem Æneæ; quem fulva leonis

Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito vulgata per urbem,

Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.

555

Vota metu duplicant matres, propiusque periclo

It timor, et major Martis jam apparet imago.

Tum pater Evandrus dextram complexus euntis

Hæret inexpletum lacrimans, ac talia fatur:

O mihi præteritos referat si Jupiter annos!

560

Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa

Stravi, scutorumque incendi victor acervos,

Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi;

Nascenti cui tres animas Feronia mater

(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda:

565

Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnes

Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.

Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,

Nate, tuo; neque finitimo Mezentius unquam

Hic

Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, O superi, et Divum tu maxime rector
 Jupiter, Arcadii quæso miserefcite regis,
 Et patrias audite preces. Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
 Si visurus eum vivo, et venturus in unum,
 Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
 Nunc O nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
 Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
 Complexu teneo; gravior ne nuntius aures
 Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
 Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
 Jamque adeo exierat portis equitatus apertis,
 Æneas inter primos et fidus Achates;
 Inde alii Trojæ proceres. Ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis.
 Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 Quem ~~Venus~~ ante alios astrorum diligit ignes,
 Extulit os sacrum cælo, tenebrasque resolvit.
 Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem, et fulgentes ære catervas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
 Religione patrum late facer: undique colles
 Inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingunt.
 Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
 Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,
 Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant

570

575

580

585

590

595

600

Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis. 603
 Huc pater Æneas et bello lecta Juventus
 Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
 Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
 Ut procul egelido secretum flumine vidit, 610
 Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
 En perfecta mei promissa conjugis arte
 Munera; ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
 Dixit, et amplexus nati Cytheræ petivit: 615
 Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
 Ille Deæ donis et tanto lætus honore
 Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
 Miraturque, interque manus et brachia versat
 Terribilem cristis galeam flammæque vomentem, 620
 Fatiferumque ensẽ, loricam ex ære rigentem,
 Sanguineam, ingentem; qualis, cum cærule nubes
 Solis inardescit radiis, longeque refulget.
 Tum leves ocreas electro auroque recocto,
 Hastamque, et clypei non enarrabile textum. 625
 Illic res Italas Romanorumque triumphos,
 Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
 Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
 Stirpis ab Ascanio, pugnatæque in ordine bella.
 Fecerat et viridi fœtam Mayortis in antro 630
 Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
 Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
 Impavidos; illam tereti cervice reflexam
 Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
 Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas 635
 Confessu cavæ, magnis Circensibus actis,
 Addiderat; subitoque novum consurgere bellum

Romulidis,

Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
 Post idem inter se posito certamine reges
 Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes 640
 Stabant, et cæsa jungebant fœdera porca.
 Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ
 Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres)
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per silvam, et sparſi rorabant sanguine vepres. 645
 Nec non Tarquinius ejectum Porſenna jubebat
 Accipere, ingentique urbem obſidione premebat:
 Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
 Aſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles, 650
 Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
 In ſummo cuſtos Tarpeïæ Manlius arcis
 Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 Atque hic auratis volitans argenteus anſer 655
 Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat:
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
 Deſenſi tenebris et dono noctis opacæ.
 Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
 Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla 660
 Auro innectuntur. Duo quiſque Alpina coruſcant
 Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
 Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et lapſa ancilia cœlo
 Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem 665
 Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam ſedes, alta oſſia Ditis;
 Et ſclerum pœnas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem jura Catonem. 670
 Hæc inter tumidi late maris ibat imago

Aurea, sed fluctu spumabant cœrula cano;
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
 In medio classes æratas Actia bella 675
 Cernere erat; totumque instructo Marte videres
 Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
 Cum patribus populoque, Penatibus et magnis Dis,
 Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammæ 680
 Lætæ vomunt, patriumque aperitur vertice fidus.
 Parte alia ventis et Dis Agrippa secundis
 Arduus agmen agens; cui belli insigne superbum
 Tempora navali fulgent rostrata corona.
 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis 685
 Victor ab Auroræ populis et litore rubro
 Ægyptum, viresque Orientis, et ultima secum
 Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
 Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 Convulsum remis rostrisque tridentibus æquor. 690
 Alta petunt. Pelago credas innare revulsas
 Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.
 Stupea flamma manu, telique volatile ferrum
 Spargitur. Arva nova Neptunia cæde rubescunt. 695
 Regina in mediis patrio vocat agmina fistro;
 Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
 Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis,
 Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam
 Tela tenent. Sævitur medio in certamine Mavors 700
 Cælatus ferro, tristisque ex æthere Diræ;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi, 705
 Omni-

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, et laxos jam jamque immittere funes.
 Illam inter cædes pallentem morte futura
 Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri: 710
 Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus, ac tota veste vocantem
 Cæruleum in gremium latebrofaque flumina victos.
 At Cæsar, triplici invecus Romana triumpho
 Mœnia, Dis Italis, votum immortale, sacrabat 715
 Maxima ter centum totam delubra per urbem.
 Lætitia ludisque viæ plausuque fremebant:
 Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
 Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi, 720
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Possibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
 Quam variæ linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,
 Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos 725
 Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
 Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.
 Talia per clypeum Vulcani dona parentis
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet, 730
 Attollens humero famamque et fata nepotum.

ÆNEIDOS LIB. IX.

ATQUE ea diversa penitus dum parte geruntur,
 Irim de cælo misit Saturnia Juno
 Audacem ad Turnum. Iuoco tum forte parentis
 Pylumni Turnus sacrata valle sedebat.

Ad

Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est :
 Turne, quod optanti Divum promittere nemo
 Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
 Æneas, urbe et fociis et classe relicta,
 Sceptra Palatini sedemque petit Evandri.
 Nec fatis. Extremas Corythi penetravit ad urbes,
 Lydorumque manum collectos armat agrestes.
 Quid dubitas? Nunc tempus equos, nunc poscere currus.
 Rumpe moras omnes, et turbata arripe castra.
 Dixit, et in cælum paribus se sustulit alis,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
 Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus cæli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
 Tempestas? Medium video discedere cælum,
 Palantesque polo stellas. Sequor omina tanta,
 Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
 Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
 Multa Deos orans; oneravitque æthera votis.
 Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
 Dives equum, dives pictæ vestis et auri.
 Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus.
 [Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.]
 Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
 Per tacitum Ganges; aut pingui flumine Nilus,
 Cum refluit campis, et jam se condidit alveo.
 Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
 Prospiciunt Teucrici, ac tenebras insurgere campis.
 Primus ab adversa conclamat mole Caius:
 Quis globus, O cives, caligine volvitur atra?
 Ferte citi ferrum, date tela, et scandite muros.
 Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnes

Conduunt

Conduunt se Teuc̃ri portas, et mœnia complent.
 Namque ita discedens præceperat optimus armis 40
 Æneas: Si qua interea Fortuna fuisset,
 Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
 Castra modo, ac tutos fervarent aggere muros.
 Ergo, et si conferre manum pudor iraque monstrat,
 Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt, 45
 Armatique cavis expectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus et urbi
 Improvisus adest; maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
 Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?
 En, ait. Et jaculum attorquens emittit in auras
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 Horrisono. Teucrum mirantur inertia corda; 55
 Non æquo dare se campo, non obvia ferre
 Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
 Ac veluti pleno lupo insidiatus ovili
 Cum fremit ad caulas, ventos perpeffus et imbres, 60
 Nocte super media, tuti sub matribus agni
 Balatum exercent; ille asper et improbus ira
 Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti, 65
 Ignescunt iræ: duris dolor ossibus ardet,
 Qua tentet ratione aditus, et quæ via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
 Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
 Aggeribus septam circum et fluvialibus undis 70
 Invadit, sociosque incendia poscit ovantes;
 Atque manum pinu flagranti fervidus implet.

Tum

Tum vero incumbunt; urget præsentia Turni;
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 Diripuerunt focos: piceum fert fumida lumen
 Tæda, et commistam Vulcanus ad astra favillam. 75
 Quis Deus, O Musæ, tam fæva incendia Teucris
 Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
 Dicite. Prisca fides factæ, sed fama perennis.
 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
 Æneas classem, et pelagi petere alta parabat;
 Ipsa Deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
 Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
 Pinca filva mihi, multos dilecta per annos, 85
 Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 Nigranti picea trabibusque obscurus acernis.
 Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
 Lætæ dedi: nunc sollicitam timor anxius angit.
 Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem; 90
 Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
 Vincantur. Profit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 Mortaline manu factæ immortale carinæ 95
 Fas habeant? certusque incerta pericula lussret
 Æneas? cui tanta Deo permixta potestas?
 Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
 Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva, 100
 Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
 Æquoris esse Deas; qualis Nereia Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat; idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atraque voragine ripas 105
 Annuit, ac totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcæ
 Debita complerant, cum Turni injuria matrem
 Admonuit ratibus facris depellere tædas.
 Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens 110
 Vifus ab Aurora cælum transcurrere nimbus,
 Idaïque chori: tum vox horrenda per auras
 Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet:
 Ne trepidate meas, Teuceri, defendere naves,
 Neve armate manus: maria ante exurere Turno, 115
 Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
 Ite, Deæ pelagi; Genetrix jubet. Et sua quæque
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demersis æquora rostris
 Ina petunt. Hinc virginæ, mirabile monstrum, 120
 [Quot prius æratæ fleterant ad litora proræ]
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
 Obstupere animi Rutulis; conterritus ipse
 Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 At non audaci cessit fiducia Turno;
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
 Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse
 Auxilium solitum eripuit: non tela, neque ignes
 Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris, 130
 Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera ademta est:
 Terra autem in nostris manibus, tot millia gentes
 Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
 Si qua Phrygès præ se jactant responsa Deorum.
 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva 135
 Fertilis Ausoniæ Troes. Sunt et mea contra
 Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
 Conjuge præcepta; nec solos tangit Atridas
 Ille dolor, solisque licet capere arina Mycenis.
 Sed periisse semel fatis est. Peccare fuisset 140
 Ante

Ante fatis, penitus modo non genus omne perosos
 Feminæ; quibus hæc mediæ fiducia valli,
 Fossarumque moræ, leti discrimina parva,
 Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
 Neptuni fabricata manu considerare in ignes? 145
 Sed vos, O lecti, ferro quis scindere vallum
 Apparat, et mecum invadit trepidantia castra?
 Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
 Est opus in Teucros. Addant se protinus omnes
 Etrusci socios: tenebras, et inertia furta 150
 Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
 Ne timeant. Nec equi cæca condemur in alvo:
 Luce palam certum est igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danaïs rem faxo et pube Pelasga
 Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum. 155
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
 Procurate, viri; et pugnam sperate parari.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo, et mœnia cingere flammis. 160
 Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,
 Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis juvenes, auroque corusci.
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos. 165
 Collucent ignes: noctem custodia ducit
 Infomnem ludo.
 Hæc super e vallo prospectant Troes, et armis
 Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
 Explorant, pontesque et propugnacula jungunt: 170
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Scestus;
 Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
 Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, sortita periculum,

Excubat,

Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est. 175
 Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
 Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
 Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma; 180
 Ora puer prima signans intonsa juventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale? an sua cuique Deus sit dira cupido? 185
 Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
 Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
 Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant: somno vinoque sepulti
 Procubuerunt: silent late loca. Percipe porro, 190
 Quid dubitem, et quæ nunc animo sententia surgat.
 Ænean acciri omnes, populusque patresque,
 Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quæ posco, promittunt (nam mihi facti
 Fama sat est) tumulto videor reperire sub illo 195
 Posse viam ad muros et mœnia Pallantea.
 Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
 Mene igitur socium summis adjungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
 Argolicum terrorem inter Trojæque labores
 Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Ænean et fata extrema secutus.
 Est hic, est animus lucis contemtor, et isum 205
 Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
 Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
 Nec fas. Non. Ita me referat tibi magnus ovantem
 Jupiter,

Jupiter, aut quicumque oculis hæc aspicit æquis.
 Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali) 210
 Si quis in adversum rapiat, casusve, Deusve,
 Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
 Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
 Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro: 215
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris;
 Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa
 Persequitur, magni nec mœnia curat Acestor.
 Ille autem: Causas nequidquam nectis inanes,
 Nec mea jam mutata loco sententia cedit: 220
 Acceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt, servantque vices. Statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
 Cætera per terras omnes animalia somno
 Laxabant curas, et corda oblita laborum. 225
 Ductores Teucrum primi, delecta juvenus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset:
 Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite O mentibus æquis,
 Æneadæ; neve hæc nostris spectentur ab annis, 235
 Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Procubuerunt. Locum infidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur. Si fortuna permittitis uti; 240
 Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
 Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,

Affore

Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 Venatu assiduo, ac totum cognovimus amnem. 245
 Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 Di patrii, quorum semper sub numine Troja est,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Cum tales animos juvenum, et tam certa tulistis
 Pectora. Sic memorans, humeros dextraſque tenebat 250
 Amborum, et vultum lacrimis atque ora rigabat:
 Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iſtis
 Præmia poſſe rear ſolvi? Pulcherrima primum
 Di moreſque dabunt veſtri; tum cætera reddet
 Aſcutum pius Æneas, atque integer ævi 255
 Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
 Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
 Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
 Aſſaracique Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
 Obteſtor. Quæcunque mihi fortuna fideſque eſt, 260
 In veſtris pono gremiis. Revocate parentem:
 Reddite conſpectum. Nihil illo triſte recepto.
 Bina dabo argento perfectæ atque aſpera ſignis
 Pocula, deviſta genitor quæ cepit Arisba;
 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
 Contigerit victori, et prædæ ducere fortem;
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipſum illum clypeum criſtaſque rubentes 270
 Excipiam forti, jam nunc tua præmia, Niſe.
 Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
 Corpora captivosque dabit, ſuaque omnibus arma:
 Inſuper hiſ, campi quod rex habet ipſe Latinus.
 Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas 275
 Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto

Accipio, et comitem casus complector in omnes.
 Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
 Seu pacem, seu bella geram, tibi maxima rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit; tantum fortuna secunda,
 Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona
 Unum oro. Genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non mœnia regis Aestæ.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque pericli est,
 Inque salutatam linquo: nox et tua testis
 Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
 In casus omnes. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas: ante omnes pulcher Iulus;
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur:
 Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
 Solum defuerit; nec partum gratia talem
 Parva manet, casus factum quicumque sequentur.
 Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat;
 Quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
 Sic ait illacrimans: humero simul exiit ensẽm
 Auratum, mira quem fecerat arte Lyeaon
 Cnossius, atque habilem vagina aptarat eburna.
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 Exuvias: galeam sidus permutat Aletes.
 Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
 Primorum manus ad portas juvenumque senumque
 Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,

280

285

290

295

300

305

310
Aute

Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri portanda dabat mandata; sed auræ
 Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.
 Egredi superant fossas, noctisque per umbram
 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, arrectos litore currus,
 Inter lora rotasque viros; simul arma jacere,
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
 A tergo possit, custodi, et consule longe.
 Hæc ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit: simul ense superbum
 Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
 Exstructus toto proslabat pectore somnum;
 Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
 Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
 Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
 Natus equis; ferroque secat pendentia colla.
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque reliquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
 Luferat insignis facie, multoque jacebat
 Membra Deo victus: felix, si protinus illum
 Equasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (Suadet enim vesana fames) manditque trahitque
 Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali cades. Incensus et ipse
 Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem
 Fadumque Hebesumque subit Rhætumque Abarimque

Ignaros; Rhætum vigilantem, et cuncta videntem; 345
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui comminus ens
 Condidit assurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine missa
 Vina refert moriens. Hic furto fervidus inflat. 350
 Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos; breviter cum talia Nisus,
 (Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
 Abistamus, ait; nam lux inimica propinquat. 355
 Pœnarum exhaustum fatis est: via facta per hostes.
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
 Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
 Post mortem bello Rutuli prædaque potiti.
 Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram 365
 Induit. Excedunt castris, et tuta capeffunt.
 Interea præmissi equites ex urbe Latina,
 Cætera dum legio campis instructa moratur,
 Ilant, et Turno regi responsa ferebant,
 Ter centum, sentati omnes, Volscente magistro. 370
 Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
 Cum procul hos lævo fledentes limite ceruunt;
 Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 Prodidit inmemorem, radiisque adversa refulsit.
 Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens: 375
 State, viri. Quæ causa viæ? quive estis in armis?
 Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
 Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.

Objiciunt

Objiciunt equites sese ad divortia nota
 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant. 380
 Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
 Horrida, quam denfi complebant undique fentes:
 Rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum. 385
 Nisus abit; jamque imprudens evaserat hostes,
 Atque lacus, qui post Albæ de nomine dicti
 Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Ut fletit, et frustra absentem respexit amicum:
 Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
 Quæve sequar? Rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvæ, simul et vestigia retro
 Observata legit, dumisque silentibus errat;
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures 395
 Pervenit, ac videt Euryalum; quem jam manus omnis
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam lunam, sic voce precatur:
 Tu, Dea, tu præsens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos. 405
 Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat, ac toto connixus corpore ferrum 410
 Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique

Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat. 415
 Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure,
 Dum trepidant. Iit hasta Tago per tempus utrumque
 Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
 Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam 420
 Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
 Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
 Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
 Conclamat Nifus; nec se celare tenebris 425
 Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
 Me, me (adsum qui feci) in me convertite ferrum,
 O Rutuli. Mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,
 Nec potuit; cælum hoc et conscia sidera testor.
 Tantum infelicem nimium dilexit amicum. 430
 Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
 Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
 Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit.
 Purpureus veluti cum flos succisus aratro 435
 Languescit moriens; lassove papavera collo
 Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
 At Nifus ruit in medios, solumque per omnes
 Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
 Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc 440
 Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensen
 Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
 Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimem sese projecit amicum
 Confossus, placidaque ibi demum morte quievit. 445
 Fortunati ambo! Si quid mea carmina possunt,

Nulla

Nulla dies unquam memori vos eximet ævo;
 Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
 Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
 Victores præda Rutuli spoliisque potiti 450
 Vollescentem exanimem flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
 Exsangui, et primis una tot cæde peremtis,
 Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
 Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem 455
 Cæde locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
 Agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
 Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
 Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
 Jam sole infuso, jam rebus luce reiectis,
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 Suscitât, æratasque acies in prælia cogit;
 Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
 Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis 465
 Præfigunt capita, et multo clamore sequuntur,
 Euryali et Nisi.
 Æneadæ duri murorum in parte sinistra
 Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni)
 Ingentesque tenent fossas, ac turribus altis 470
 Stant mœsti: simul ora virum præfixa movebant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
 Interea pavidam volitans pennata per urbem
 Nuntia Fama ruit, matrisque allabatur aures
 Euryali. At subitus miseræ calor ossa reliquit. 475
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, et femineo ululatu,
 Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 Prima petit. Non illa virum, non illa pericli
 Telorumque memor: cœlum dehinc questibus implet: 480

Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune illa senectæ
 Sera meæ requies potuisti linquere solam,
 Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 Affari extremum miseræ data copia matri?
 Heu, terra ignota canibus date præda Latinis 485
 Alitibusque jaces! nec te tua funera mater
 Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
 Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
 Urgebam, ac tela curas solabar aniles.
 Quo sequar? aut quæ nunc artus avulsaque membra 490
 Et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
 Conjicite, O Rutuli. Me primam absumite ferro.
 Aut tu, magne pater Divum, miserere, tuoque 495
 Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo;
 Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
 Hoc fletu concussi animi, mæstusque per omnes
 It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
 Illam incendensem luctus Idæus et Actor, 500
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
 Corripiunt, interque manus sub tectâ reponunt.
 At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
 Increpuit. Sequitur clamor, cælumque remugit.
 Accelerant acta pariter testudine Volsci, 505
 Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
 Quærunt pars aditum, et scalis ascendere muros;
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 Omne genus Teuceri, ac duris detrudere contis, 510
 Affueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
 Possent tectam aciem perrumpere; cum tamen omnes
 Ferre libet subter densa testudine casus.

Nec

Nec jam sufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens, 515
Immanem Teucris molem volvuntque ruuntque;
Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant. 520

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes.
At Mellapus equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in mœnia poscit.
Vos, O Calliope, precor aspirate canenti, 525
Quas ibi tunc ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.

Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis.
Tarris erat vasto suspectu et pontibus altis, 530
Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus, 535
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, et possibus hæsit adæsis.

Turbati trepidare intus, frustra que malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem quæ pelle caret; tum pondere turris 540
Procubuit subito, et cælum tonat omne fragore.

Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno veniunt. Vix unus Helenor
Et Lycus elapsi; quorum primævus Helenor, 545
Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.

Itque

Ifque ubi se Turni media inter millia vidit,
 Hinc acies atque hinc acies adflare Latinas;
 Ut fera, quæ densa venantum septa corona
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit, et saltu supra venabula fertur:
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
 Irruit, et, qua tela videt densissima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostes,
 Inter et arma, fuga muros tenet; altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
 Sperasti te posse manus? Simul arripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte revellit.
 Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cyenum,
 Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis;
 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 Tollitur. Invadunt, et fossas aggere complent.
 Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.
 Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portæ subeuntem, ignesque ferentem;
 Emathiona Liger, Corynæum sternit Afylas:
 Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta.
 Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
 Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
 Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan;
 Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Temillæ
 Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit. Ergo alis allapsa sagitta,
 Et lævo affixa est lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Ibera,

Insignis

Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
 Eductum Martis luo, Symæthia circum
 Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici. 585
 Stridentem fundam positis Mezentius hastis
 Ipse ter adducta circum caput egit habena;
 Et media adversi liquefacto tempora plumbo
 Dissidit, ac multa porrectum extendit arena.
 Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
 Ascanius; fortemque manu fuisse Numanum,
 Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo fociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu 595
 Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
 Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
 Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 Bis capti Phryges, et morti prætere muros?
 En, qui nostra sibi bello connubia possunt! 600
 Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
 Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses.
 Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
 Deferimus, favoque gelu duramus et undis.
 Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant: 605
 Fletere ludus equos, et spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque affueta juvenus
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne ævum ferro teritur, verlaque juvenum
 Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus 610
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus; semperque recentes
 Comportare juvat prædas, et vivere rapto.
 Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 Desidia cordi; juvat indulgere choreis: 615
 Et tunice manicas, et habent redimicula mitræ.

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma; ubi affuctis biforem dat tibia cantum.
 Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
 Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro. 620
 Talia jactantem dictis, ac dira canentem
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
 Intendit telum, diversaque brachia ducens
 Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
 Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 625
 Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte juvenum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
 Audiit, et cœli genitor de parte serena 630
 Intonuit lævum: sonat una fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta;
 Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
 Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.
 Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt. 635
 Hoc tantum Ascanius. Teuceri clamore sequuntur,
 Lætitiæque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
 Ætherea tum forte plaga crinitus Apollo
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat
 Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum: 640
 Macte nova virtute, puer. Sic itur ad astra,
 Dis genite, et geniture Deos. Jure omnia bella
 Gente sub Assaraci fato ventura resident:
 Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
 Æthere se mittit, spirantes dimovet auras, 645
 Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
 Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchise
 Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
 Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
 Omnia longævo similis, vocemque coloremque, 650

Et crines albos, et sæva sonoribus arma;
 Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
 Sit satis, Æneide, telis impune Numanum
 Oppetiisse tuis. Primam hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem, et paribus non invidet armis. 655
 Cætera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
 Mortales medio aspectus sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Agnovere Deum proceres divinaque tela
 Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem. 660
 Ergo avidum pugnae, dictis ac numine Phœbi,
 Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris.
 Intendunt acres arcus, amentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum telis; tum scuta cavæque
 Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.
 Quantus ab occasu veniens pluvialibus Hædis
 Verberat imber humum: quam multa grandine nimbis
 In vada præcipitant, cum Jupiter horridus Austris 670
 Torquet aquosam hiemem, et cælo cava nubila rumpit.
 Pandarus et Bitias Idæo Alcanore creti,
 Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera
 Abietibus juvenes patriis in montibus æquos,
 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt 675
 Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac leva pro turribus adsunt
 Armati ferro, et cristis capita alta corusci.
 Quales aeris liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum, 680
 Confurgunt geminæ quercus, intonsæque cælo
 Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
 Continno Quercens, et pulcher Aquicolus armis,

Et

Et præceps animi Tmarus, et Mavortius Hæmon, 685
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus iræ;
 Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
 Et conferre manum, et procurrere longius audent. 690
 Ductori Turno, diversa in parte furenti,
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Fervere cade nova, et portas præbere patentes.
 Deferit inceptum, atque immani concitus ira
 Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos; 695
 Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti
 Conjecto sternit jaculo. Volat Ithaca cornus
 Aera per tenerum, stomachoque infixæ sub altum
 Pectus abit: reddit specus atrî vulneris undam 700
 Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit Aphidnum:
 Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
 Non jaculo; neque enim jaculo vitam ille dedisset:
 Sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705
 Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
 Nec duplici squama lorica fidelis et auro
 Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
 Dat tellus gemitum, et clypeum super intonat ingens.
 Qualis in Euboico Baiarum litore quondam 710
 Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 Constructam ponto jaciunt; sic illa ruinam
 Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
 Miscet se maria, et nigræ attolluntur arenæ.
 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile 715
 Inarime Jovis imperiis imposta Typhoeo.
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 Addidit, et stimulos acres sub pectore vertit;

Immisitque

Iminisique fugam Teucris, atrumque timorem.
 Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae, 720
 Bellatorque animos Deus incidit.
 Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
 Et quo sit Fortuna loco, qui casus agat res,
 Portam vi multa converso cardine torquet
 Obnixus latis humeris, multosque suorum 725
 Mœnibus exclusos duro in certamine linquit,
 Ast alios secum includit recipitque ruentes:
 Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit irrupentem, ultroque incluserit urbi,
 Immanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730
 Continuo nova lux oculis offulsit, et arma
 Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
 Sanguineæ, clypeoque micantia fulmina mittunt.
 Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
 Turbati subito Æneadæ. Tum Pandarus ingens 735
 Emicat, et mortis fraternæ fervidus ira
 Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus: 740
 Incipe, si qua animo virtus, et confere dextram:
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnixus viribus hastam.
 Excepere auræ vulnus (Saturnia Juno 745
 Detorsit veniens) portæque infigitur hasta.
 At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte confurgit in ensen,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Dividit, inpubesque immani vulnere malas.
 Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.

Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens; atque illi partibus æquis
 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit. 755
 Diffugiunt verſi trepida formidine Troes.
 Et ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
 Rumpere clauſtra manu, ſociosque immittere portis;
 Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
 Sed furor ardentem cædiſque infana cupido 760
 Egit in adverſos.
 Principio Phalerim, et ſuccifo poplite Gygen
 Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
 In terguſ. Juno vires animumque miniſtrat.
 Addit Halyn comitem, et confixa Phegea parma; 765
 Ignaros deinde in muris Martemque cientes
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque,
 Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem,
 Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
 Occupat: huic uno dejectum comminus ictu 770
 Cum galea longe jacuit caput. Inde ſerarum
 Vaſtatores Amycum, quo non felicior alter
 Ungere tela manu, ferrumque armare veneno,
 Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Muſis;
 Crethea Muſarum comitem, cui carmina ſemper 775
 Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis:
 Semper equos, atque arma virum, pugnaſque canebat.
 Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
 Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus;
 Palanteſque vident ſocios, hoſtemque receptum. 780
 Et Mneſtheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
 Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
 Unus homo, et veſtris, O cives, undique ſeptus
 Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
 Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco? 785
 Non infelicis patriæ veterumque Deorum,

Et

Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?
 Talibus accensi firmanantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
 Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur unda. 790
 Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum. Ceu sævum turba leonem
 Cum telis premit infensis: at territus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
 Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra 795
 Ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque.
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Improperata refert, et mens exæstuat ira.
 Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
 Bis confusa fuga per muros agmina vertit. 800
 Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
 Nec contra vires audet Saturnia Juno
 Sufficere; aeriam cælo nam Jupiter Irim
 Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis. 805
 Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
 Nec dextra valet; injectis sic undique telis
 Obruitur. Strepit affiduo cava tempora circum
 Tinnitu galea, et saxi solida æra fatiscunt,
 Discussæque jubæ capiti; nec sufficit umbo 810
 Ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse
 Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
 Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
 Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
 Tum demum præceps saltu sese omnibus armis 815
 In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
 Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
 Et lætum fociis abluta cæde remisit.

ÆNEIDOS LIB. X.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
 Conciliumque vocat Divum pater atque hominum rex
 Sideream in sedem; terras unde arduus omnes,
 Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.
 Confidunt tectis bipatientibus. Incipit ipse: 5
 Cœlicolæ magni, quianam sententia vobis
 Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
 Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 Aut hos arma sequi, ferrumque laceffere suasit? 10
 Adveniet justum pugnæ (ne arcessite) tempus,
 Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
 Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 Nunc finite; et placitum læti componite fœdus. 15
 Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
 Pauca refert.
 O pater, O hominum Divumque æterna potestas,
 (Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)
 Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur 20
 Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat? Non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
 Quin intra portas atque ipsis prœlia miscent
 Aggeribus mœrorum, et inundant sanguine fossas.
 Æneas ignarus abest. Nunquamne levare 25
 Obsidione fines? Muris iterum imminet hostis
 Nascentis Trojæ, nec non exercitus alter;
 Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
 Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant;
 Et tua progenies mortalia demoror arma. 30

Si sine pace tua, atque invito numine, Troes
 Italiam petiere; luant peccata: neque illos
 Juveris auxilio. Sin tot responsa secuti,
 Quæ Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
 Vertere iussa potest? aut cur nova condere fata? 35
 Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentes
 Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
 Sors rerum) movet; et superis immissa repente 40
 Alesto medias Italum bacchata per urbes.
 Nil super imperio moveor: speravimus ista,
 Dum Fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
 Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
 Dura; per everſæ, genitor, fumantia Trojæ 45
 Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Æneas fane ignotis jactetur in undis;
 Et, quamcunque viam dederit Fortuna, sequatur.
 Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnæ. 50
 Est Amathus, est cella mihi Paphos atque Cythera,
 Idaliæque domus. Positis inglorius armis
 Exigat hic ævum. Magna ditione jubeto
 Carthago premat Aufoniam. Nihil urbibus inde
 Oblabit Tyriis. Quid pestem evadere belli 55
 Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignes,
 Totque maris vastæque exhausta pericula terræ,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quærunt?
 Non satius cineres patriæ infedisse supremos,
 Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoenta 60
 Redde, oro, miseris; iterumque revolvere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
 Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
 Rumpere, et obduclum verbis vulgare dolorem?

Ænean hominum quisquam Divumque subegit 65
 Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam fatis petiit auctoribus: esto:
 Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
 Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
 Num puero summam belli, num credere muros; 70
 Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
 Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostri
 Egit? Ubi hic Juno, demissæ nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
 Nascentem, et patria Turnum consistere terra; 75
 Cui Pilumnus avus, cui Diva Venilia mater.
 Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
 Arva aliena iugo premere, atque avertere prædas?
 Quid foceros legere, et gremiis abducere pactas?
 Pacem orare manu, præfigere puppibus arma? 80
 Tu potes Ænean manibus subducere Graium,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes,
 Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
 Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est.
 Æneas ignarus abest: ignarus et absit. 85
 Est Paphos Idaliūque tibi, sunt alta Cythera:
 Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
 Conamur? Nos? an miseros qui Troas Achivis
 Objecit? Quæ causa fuit confurgere in arma 90
 Europamque Asiamque, et fœdera solve re furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
 Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
 Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
 Haud iustis assurgis, et irrita jurgia jactas. 95
 Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
 Cœlicolæ assensu vario. Ceu flamina prima
 Cum deprensa fremunt silvis, et cæca volutant

Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
 Tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100
 Infit. Eo dicente Deum domus alta filefcit,
 Et tremefacta solo tellus; filet arduus æther:
 Tum Zephyri posuere: premit placida æquora pontus.
 Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris 105
 Haud licitum, nec vestra capit discordia finem;
 Quæ cuique est Fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebø;
 Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Trojæ monitisque sinistris. 110
 Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorfa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
 Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atraque voragine ripas
 Annuit, ac totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi. Solio tum Jupiter aureo
 Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.
 At legio Æneadum vallis obfessa tenetur: 120
 Nec spes ulla fugæ. Miseri stant turribus altis
 Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
 Afius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymætes,
 Affaracique duo, et senior cum Callore Tybris,
 Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus et Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto connixus corpore faxum,
 Haud partem exiguam montis, Lyrneffius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 Hi jaculis, illi certant defendere faxis, 130
 Moliri que ignem, nervoque aptare sagittas.
 Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,

Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
 Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
 Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem 135
 Inclusum buxo aut Oricia terebintho
 Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
 Accipit, et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
 Vulnera dirigere, et calamos armare veneno, 140
 Mæonia generose domo; ubi pingua culta
 Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, pulsi quem pristina Turni
 Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
 Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi. 145
 Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
 Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis
 Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
 Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma 150
 Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
 Admonet, immiscetque preces. Haud fit mora: Tarchon
 Jungit opes, sædusque ferit. Tum libera fati
 Classem conscendit jussis gens Lydia Divum, 155
 Externo commissa duci. Æneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
 Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
 Eventus belli varios; Pallasque sinistro 160
 Affixus lateri jam quærit sidera, opacæ
 Noctis iter, jam quæ passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicon, Deæ, cantusque movete,
 Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165
 Massicus ærata princeps secat æquora Tigri:
 Sub

Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
 Quique urbem liquere Cosas; queis tela sagittæ,
 Corytique leves humeris, et letifer arcus.
 Una torvus Abas. Huic totum insignibus armis 170
 Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli juvenes; ast Ilva trecentos
 Infula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 Tertius, ille hominum Divumque interpret Asylas, 175
 Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
 Et linguæ volucrum, et præfagi fulminis ignes,
 Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
 Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur; 180
 Astur equo fidens, et versicoloribus armis.
 Ter centum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
 Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;
 Et Pyrgi veteres, intempestæque Gravisçæ.
 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
 Transferim, Cinyra; et paucis comitate Cupavo,
 Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.
 Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
 Namque ferunt, luctu Cycnum Phaethontis amati,
 Populeas inter frondes umbramque sororum 190
 Dum canit, et mœstum Musa solatur amorem,
 Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linqwentem terras, et sidera voce sequentem.
 Filius, æquales comitatus classe catervas,
 Ingentem remis Centaurum promovet: ille 195
 Instat aquæ, faxumque undis immane minatur
 Arduus, et longa fulcat maria alta carina.
 Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 Fatidicæ Mantus et Tusci filius amnis,
 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen; 200

Mantua

Mantua dives avis. Sed non genus omnibus unum.
 Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
 Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 Quos patre Benaco velatus arundine glauca
 Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
 It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
 Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit immanis Triton, et cærula concha
 Exterrens freta; cui laterum tenuis hispida nanti
 Frons hominem præfert, in pristin definit alvus,
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
 Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojæ, et campos salis ære secabant.
 Jamque dies cælo concefferat, almaque curru
 Noctivago Phœbe medium pulfabat Olympum:
 Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
 Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
 Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
 Occurrit comitum: Nymphæ (quas alma Cybele
 Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
 Jusserat) innabant pariter, fluctusque secabant,
 Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.
 Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea
 Pone sequens dextra puppim tenet; ipsaque dorso
 Eminent, ac læva tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, Deum gens,
 Ænea? Vigila, et velis immitte rudentes.
 Nos fumus Idææ sacro de vertice pinus,
 Nunc pelagi Nymphæ, classis tua. Perfidus ut nos
 Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat;
 Rupinus invitæ tua vincula, teque per æquor
 Quærimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,

205

210

215

220

225

230

Et

Et dedit esse Deas, ævumque agitare sub undis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentes Marte Latinos.
 Jam loca jussa tenent forti permistus Etrusco
 Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 Ne castris jungant, certa est sententia Turno. 240
 Surge age, et Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma jube; et clypeum cape, quem dedit ipse
 Invidum ignipotens, atque oras ambiit auro.
 Craffina lux, mea si non irrita dicta putaris,
 Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos. 245
 Dixerat; et dextra discedens impulit altam,
 Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
 Ocior et jaculo, et ventos æquante sagitta.
 Inde aliæ celerant cursus. Stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit. 250
 Tum breviter supera aspectans convexa precatur:
 Alma parens Idæa Deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 Augurium, Phrygibusque adsis pede, Diva, secundo. 255
 Tantum effatus; et interea revoluta ruebat
 Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
 Principio fociis edicit, signa sequantur,
 Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
 Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
 Stans celsa in puppi; clypeum cum deinde sinistra
 Extulit ardentem. Clamorem ad fidera tollunt
 Dardanidæ e muris. Spes addita suscitât iras.
 Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
 Strymonia dant signa grues, atque æthera tranant 265
 Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
 At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis; donec versas ad litora puppes

Respiciunt,

Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
 Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270
 Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.
 Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
 Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
 Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
 Nascitur, et lævo contristat lumine cælum. 275
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora præcipere, et venientes pellere terra.
 [Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:]
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
 In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto 280
 Quisque suæ tectique memor; nunc magna referto
 Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
 Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
 Audentes Fortuna juvat.
 Hæc ait; et secum versat, quos ducere contra, 285
 Vel quibus obsessos possit concredere muros.
 Interea Æneas socios de puppibus altis
 Pontibus exponit: multi fervare recursus
 Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
 Per remos alii. Speculatus litora Tarchon, 290
 Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
 Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
 Advertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, O lecta manus, validis incumbite remis;
 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, fulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso,
 Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
 Effatus Tarchon, focii consurgere tonfis,
 Spumantesque rates arvis inferre Latinis; 300
 Donec rostra tenent siccum, et sedere carinæ
 Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarchon.

Namque

Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis; 305
 Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora; sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
 Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes 310
 Æneas, omen pugnae; stravitque Latinos,
 Occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Ænean petit. Huic gladio perque ærea suta,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta, 315
 Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
 Quod licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
 Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
 Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
 Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus, 320
 Alcidaë comes, usque graves cum terra labores
 Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
 Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 Dum sequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon, 325
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres;
 Ni fratrum stipata cohors foret obvia Phorci
 Progenies, septem numero, septenaque tela
 Conjiciunt. Partim galea clypeoque resultant 330
 Irrita; deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
 Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
 Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graium
 Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam, 335
 Et jacet. Illa volans clypei transverberat æra

Mæonis,

Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem; 340
 Dexteræque ex humero nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptō,
 Ænean petiit: sed non et figere contra
 Est licitum, magnique semur perstrinxit Achatæ.
 Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus 345
 Advenit, et rigida Dryopen ferit eminus hasta
 Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit trajecto gutture: at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema, 350
 Et tres, quos Idas pater et patria Ilinara mittit,
 Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
 Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso 355
 Ausoniæ. Magno discordes æthere venti
 Prælia ceu tollunt, animis et viribus æquis;
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
 Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra.
 Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ 360
 Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
 At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
 Arcadas insuetos acies inferre pedestres
 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci, 365
 Aspera queis natura loci dimittere quando
 Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 Quo fugitis, socii? Per vos et fortia facta,
 Per ducis Evandri nomen, devictæque bella, 370
 Spemque

Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virum densissimus urget:

Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposit.

Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste

375

Mortales: totidem nobis animæque manusque.

Ecce, maris magna claudit nos objice pontus:

Deest jam terra fugæ. Pelagus Trojamne petemus?

Hæc ait, et medius densos prorumpit in hostes.

Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,

380

Fit Lagos. Hunc, magno illic dum pondere saxum,

Intorto figit telo, discrimina collis

Per medium qua spina dedit; hastamque receptat

Offibus hærentem. Quem non super occupat Hisbo,

Ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem,

385

Dum furit incautum crudeli morte sodalis,

Excipit, atque ens tumido in pulmone recondit.

Hinc Sthenelum petit, et Rhæti de gente vetusta

Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.

Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,

390

Daucia, Laride Thymerque, simillima proles,

Indiscreta suis, gratulque parentibus error.

At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.

Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis:

Te decisa suum, Laride, dextera quærit;

395

Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Arcadas accensos monitu, et præclara tuentes

Facta viri, mistus dolor et pudor armat in hostes.

Tum Pallas bijugis fugientem Rhætæa præter

Trajicit. Hoc spatium, tantumque moræ fuit illo.

400

Illo namque procul validam direxerat hastam;

Quam medius Rhæteus intercipit, optime Teuthra,

Te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus

Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.

Ac

Ac velut, optato ventis æstate coortis, 405
 Disperfa immittit filvis incendia pastor;
 Correptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Vulcania campos:
 Ille sedens victor flammæ despectat ovantes.
 Non aliter socium virtus coit omnis in unum, 410
 Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Hæfusus
 Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
 Hic mactat Ladonæ, Pheretaque, Demodocumque:
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque disperfit cerebro permixta cruento.
 Fata canens filvis genitor celarat Hæfusum:
 Ut senior leto canentia lumina solvit;
 Injecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
 Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Hæfusi.
 Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa Deus. Dum texit Imaona Hæfusus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiæ proles; sternuntur Etrusci;
 Et vos, O Graiis imperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus æquis.
 Extremi addensent acies; nec turba moveri
 Tela manusque finit. Hinc Pallas instat et urget,
 Hinc contra Lausus (nec multum discrepat ætas)
 Egregii formæ; sed queis Fortuna negarat 435
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
 Mox illos sua fata manent majore sub hoste.

Interea

Interea foror alma monet succurrere Lauso
 Turnum, qui volucris curru medium fecat agmen. 440
 Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae.
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
 Hæc ait; et focii cesserunt æquore iusso.
 At Rutulum abscessu juvenis, tum iussa superba 445
 Miratus, stupet in Turno; corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater æquus utrique est. 450
 Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
 Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
 Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
 Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in prælia taurum, 455
 Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
 Ire prior Pallas, si qua Fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas, quas advena adisti, 460
 Te precor, Alcide, cæptis ingentibus adsis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes. 465
 Tum genitor natum dictis affatur amicis:
 Stat sua cuique dies. Breve et irreparabile tempus
 Omnibus est vitæ; sed famam extendere facilis,
 Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
 Tot nati cecidere Deum: quin occidit una 470
 Sarpedon, mea progenies. Et jam sua Turnum
 Fata vocant, metæque dati pervenit ad ævi.

Sic

Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,
 Vaginaque cava fulgentem deripit ensem. 475
 Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
 Incidit; atque viam clypei molita per oras
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
 In Pallanta diu librans jacet, atque ita fatur: 480
 Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
 Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
 Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
 Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
 Loricæque moras et pectus perforat ingens. 485
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
 Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere;
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 Quem Turnus super assistens: 490
 Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
 Evandro. Qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 Largior. Haud illi stabunt Æneia parvo
 Hospitia. Et lævo preffit pede, talia fatus, 495
 Exanimem; rapiens immania pondera baltei,
 Impressumque nefas (una sub nocte jugali
 Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti)
 Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus. 500
 Nescia mens hominum fati fortisque futuræ,
 Et servare modum rebus sublata secundis.
 Turno tempus erit, magno cum optaverit euntum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 Oderit. At focii multo gemitu lacrimisque 505
 Impositum scuto referunt Pallanta frequentes:

O dolor atque decus magnum rediture parenti,
 Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
 Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos!
 Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
 Esse suos; tempus versis succurrere Teucris.
 Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
 Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis 515
 Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primas
 Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
 Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
 Viventes rapit; inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat sanguine flammæ. 520
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
 Ille astu subit: at tremebunda supervolat hasta:
 Et genua amplectens effatur talia supplex:
 Per patrios Manes, per spes surgentis Iuli,
 Te precor, hanc animam serves natoque patrique. 525
 Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
 Cælati argenti: sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Æneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
 Natis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.
 Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus.
 Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa 535
 Cervice orantis capulo tenus applicat ensẽ.
 Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
 Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 Totus collucens veste atque insignibus armis:
 Quem congressus agit campo, lapsumque superflans 540
 Y Immolat,

Immolat, ingentique umbra tegit. Arma Sereſtus
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
 Inflaurant acies, Vulcani ſtirpe creatus
 Cæculus, et veniens Marſorum montibus Umbro.
 Dardanides contra furit. Anxuris enſe finiſtram, 545
 Et totum clypei ferro deſecerat orbem.
 Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
 Crediderat, cœloque animum fortasſe ferebat;
 Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
 Tarquitus exultans contra fulgentibus arnis, 550
 Silvicolæ Fauno Dryope quem Nympħa creatar,
 Obvius ardenti ſeſe obtulit. Ille reduſta
 Loricam clypeique ingens onus impedit haſta.
 Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
 Dicere, detinbat terræ; truncumque tepentem 555
 Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
 Iſtic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
 Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
 Unda feret, piſceſque impaſſi vulnera lambent. 560
 Protinus Antæum et Lucan, prima agmina Turni,
 Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volſcente ſatum; ditiffimus agri
 Qui fuit Auſonidum, ac tacitis regnavit Amyclis.
 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt 565
 Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribuſque ariſſe; Jovis cum fulmina contra
 Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
 Sic toto Æneas deſæviti in æquore victor,
 Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi 570
 Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Ut videre, metu verſi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora curruſ.

Inter

Interea bijugis infert se Lucagus albis 575

In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Fleclit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.

Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:

Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.

Cui Liger:

580

Non Diomedis equos, nec currus cernis Achillei,

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi

His dabitur terris. Vefano talia late

Dicta volant Ligeri: sed non et Troius heros

Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hostem.

585

Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo

Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo

Aptat se pugna; subit oras hasta per imas

Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.

Excussus curru moribundus volvitur arvis.

590

Quem pius Æneas dictis affatur amaris:

Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum

Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.

Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus

Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes

595

Infelix palmas, curru delapsus eodem:

Per te, per qui te talem genuere parentes,

Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.

Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum

Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.

600

Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor

Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri

More furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt

Ascanius puer et nequidquam obseffa juvenus.

605

Junonem interea compellat Jupiter ultro:

O germana mihi atque eadem gratissima conjux,

Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Trojanas sustentat opes: non vivida bello
 Dextra viris, animusque ferox patiensque pericli. 610
 Cui Juno submissa: Quid, O pulcherrime conjux,
 Sollicitas ægram, ac tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens, quin et pugna subducere Turnum, 615
 Et Dauno possem incolumem servare parenti.
 Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
 Sæpe manu multisque oneravit limina donis. 620
 Cui rex ætherei breviter sic fatur Olympi:
 Si mora præsentis leti tempusque caduco
 Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Hactenus indulgisse vacat. Sin altior istis 625
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutarive putas bellum; spes pascis inanes.
 Et Juno allacrimans: Quid si, quod voce gravaris,
 Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret?
 Nunc manet infontem gravis exitus; aut ego veri 630
 Vana feror. Quod ut O potius formidine falsa
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
 Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras;
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit. 635
 Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 In faciem Æneæ, visu mirabile monstrum,
 Dardaniis ornat telis, clypeumque jubaſque
 Divini assimulat capitis; dat inania verba,
 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis. 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.

At primas læta ante acies exultat imago,
 Irritatque virum telis, et voce laceffit.
 Inflat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Ænea? Thalamos ne desere pactos:
 Hac dabitur dextra tellus quæsitæ per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, stricturnque coruscet
 Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis, celli conjuncta crepidine saxi,
 Expositis stabat scalis et ponte parato;
 Qua rex Clusinis advectus Ofinius oris. 655
 Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
 Conjicit in latebras: nec Turnus segnior inflat;
 Exsuperatque moras, et pontes transilit altos.
 Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,
 Avulsamque rapit revoluta per æquora navem. 660
 Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
 Obvia multa virum demittit corpora morti.
 Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
 Sed sublimè volans nubi se immiscuit atræ;
 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo. 665
 Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
 Et duplices cum voce manus ad fidera tendit:
 Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, ac tales voluisti expendere pœnas?
 Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet? 670
 Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti;
 Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
 Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
 Accipio. Quid ago? aut quæ jam satis ima dehiscat 675
 Terra mihi? Vos O potius miserescite, venti.

In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtes;
 Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
 Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc; 680
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens
 Induat, et crudum per costas exigit ensem;
 Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
 Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno 685
 Continuit, juvenemque animi miserata repressit.
 Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo,
 Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
 At Jovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugna, Teucrosque invadit ovantes. 690
 Concurrent Tyrrenæ acies; atque omnibus uni,
 Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 Ille (velut rupes, vastum quæ prodit in æquor,
 Obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque, 695
 Ipsa immota manens) prolem Dolicaonis Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem:
 Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
 Succiso volvi segnem finit; armaque Lauso 700
 Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
 Nec non Evanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
 Æqualem comitemque; una quem nocte Theano
 In lucem, genitore Amyco, dedit, et face prægnans
 Cisseis regina Parin. Paris urbe paterna 705
 Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morfu de montibus altis
 Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silva
 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est, 710
 Substitit,

Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
 Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
 Dentibus infrendens, ac tergo decutit hastas. 715
 Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
 Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
 Missilibus longe, et vasto clamore lacessunt.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos. 720
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis et pactæ conjugis ostro:
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
 (Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
 Conspectit capream, aut surgentem in cornua cervum, 725
 Gaudet hians immane, comasque arrexit, et hæret
 Visceribus super incumbens; lavit improba teter
 Ora cruor:
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730
 Tundit humum expirans, infraçtaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
 Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus.
 Obvius adverfoque occurrit, seque viro vir
 Contulit; haud furto melior, sed fortibus armis. 735
 Tum super abjectum posito pede nixus et hasta:
 Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
 Conclamant focii lætum Pæana secuti.
 Ille autem expirans: Non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum latabere: te quoque fata 740
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
 Ad quem subridens mista Mezentius ira:
 Nunc morere. Ast de me Divum pater atque hominum rex
 Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.

Olli dura quies oculos et ferreus urget 745
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
 Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem,
 Partheniumque Rapo, et prædorum viribus Orsen:
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Erichaten;
 Illum infrænis equi lapsu tellure jacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis;
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
 Dejecit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
 Insignis jaculo et longe fallente sagitta.
 Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors 755
 Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
 Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.
 Di Jovis in tectis iram miserantur inanem
 Amborum, ac tantos mortalibus esse labores.
 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno: 760
 Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
 At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
 Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
 Cum pedes incedit medii per maxima Nerci
 Stagna viam scindens, humero supereminet undas; 765
 Aut summis referens annosam montibus ornum
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit:
 Talis se vastis infert Mezentius armis.
 Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
 Obvius ire parat. Manet imperterritus ille, 770
 Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
 Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ:
 Dextra mihi Deus, ac telum quod missile libro,
 Nunc adsint. Voveo prædonis corpore raptis
 Indutum spoliis ipsum te, Lausæ, tropæum 775
 Æneæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
 Injicit: illa volans clypeo est excussa, proculque
 Egregium Antorem latus inter et ilia figit;

Herculis

Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
Hæferat Evandro, atque Itala confederat urbe.

780

Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.

Tum pius Æneas hastam jacet: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque

Transit intextum tauris opus; inaque sedit

785

Inguine, sed vires haud pertulit. Ocius ensem

Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,

Eripit a femine, ac trepidanti fervidus inflat.

Ingemuit cari graviter genitoris amore,

Ut vidit, Lausus; lacrimæque per ora volutæ.

790

Hic mortis duræ casum, tuæque optima facta

(Si qua fidem tanto est operi latura vetustas)

Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.

Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus

Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat.

795

Prorumpit juvenis, seseque immiscuit armis.

Jamque assurgentis dextra plagamque ferentis

Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando

Sustinuit. Socii magno clamore sequuntur,

Dum genitor nati parma protectus abiret;

800

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem

Missilibus. Furit Æneas, tectusque tenet se.

Ac velut, effusa si quando grandine nimbi

Præcipitant, omnis campis diffugit arator,

Omnis et agricola; tuta latet arce viator

805

Aut amnis ripis, aut alti fornice faxi,

Dum pluit; in terris ut possint, sole reducto,

Exercere diem: sic obrutus undique telis

Æneas nubem belli, dum detonet, omnem

Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:

810

Quo morituro ruis, majoraque viribus audes?

Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille

Exultat

Exultat demens. Sævæ jamque altius iræ
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Laufo
 Parcæ filia legunt; validum namque exigit ensen 815
 Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
 Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
 Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
 Concessit mœsta ad Manes, corpusque reliquit. 820
 At vero ut vultum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris,
 Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit;
 Et mentem patriæ strinxit pietatis imago:
 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
 Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
 Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum
 Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
 Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro 830
 Cunctantes socios, ac terra sublevat ipsum,
 Sanguine turpantem comtos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Vulnere siccabat lymphis, corpusque levabat
 Arboris acclinis trunco. Procul ærea ramis 835
 Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
 Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
 Multa super Laufo rogitat, multosque remittit
 Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis. 840
 At Lausum focii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
 Agnovit longe gemitum præfaga mali mens.
 Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
 Ad cælum tendit palmas, et corpore inhæret: 845
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut

Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
 Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera fervor,
 Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 Exilium infelix! nunc alte vulnus adauctum! 850
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem.
 Nunc vivo; neque adhuc homines lucemque relinquo: 855
 Sed linquam. Simul hoc dicens attollit in ægrum
 Se femur; et, quanquam vis alto vulnere tardat,
 Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Alloquitur mœrentem, ac talibus inquit: 860
 Rhæbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Æneæ referes, Lausque dolorum
 Ultor eris mecum; aut, aperit si nulla viam vis,
 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo, 865
 Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locavit
 Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
 Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 Sic cursum in medios rapidus dedit. Æstuat ingens 870
 Imo in corde pudor, mistoque infania luctu,
 [Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus:]
 Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
 Æneas agnovit enim, lætusque precatur:
 Sic pater ille Deum faciat, sic altus Apollo, 875
 Incipias conferre manum.
 Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.
 Ille autem: Quid me erepto, sævissime, nato
 Terres? Hæc via sola fuit, qua perdere posses.
 Nec mortem horremus, nec Divum parcimus ulli. 880

Define,

Desine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto
 Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
 Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
 Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
 Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes, 885
 Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
 Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
 Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
 Vellere, et urgetur pugna congressus iniqua;
 Multa movens animo jam tandem erumpit, et inter 890
 Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
 Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
 Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt cælum Troesque Latinique. 895
 Advolat Æneas, vaginaque eripit ensen,
 Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit cælum, mentemque recepit:
 Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris? 900
 Nullum in cæde nefas. Nec sic ad prælia veni,
 Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
 Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
 Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
 Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem, 905
 Et me consortem nati concede sepulcro.
 Hæc loquitur; juguloque haud inscius accipit ensen,
 Undantique animam diffundit in arma cruore.

ÆNEIDOS LIB. XI.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit.

Æneas, quanquam et fociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
Vota Deum primo victor solvebat Eoo.

Ingentem quercum decisis undique ramis 5

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
Bellipotens. Aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossūque locis; clypeumque ex ære sinistræ 10
Subligat, atque ensē collo suspendit eburnum.

Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri. Timor omnis abesto.

Quod superest, hæc sunt spolia, et de rege superbo 15
Primitiæ; manibusque meis Mezentius hic est.

Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et spe præsumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris, 20
Impediat; segnesque metu sententia tardet.

Interea socios inhumataque corpora terræ
Mandemus; qui solus honos Acheronte sub imo est.

Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25

Muneribus; mæslamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, et funere meruit acerbo.

Sic ait illacrimans, recipitque ad limina gressum;
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acætes 30

Servabat

Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
 Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
 Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulumque manus Trojanaque turba,
 Et mœstum Iliades crinem de more solutæ. 35
 Ut vero Æneas foribus sese intulit altis;
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
 Ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
 Ut vidit, levique patens in pectore vulnus 40
 Cuspидis Ausonia, lacrimis ita fatur obortis:
 Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
 Invidit Fortuna mihi; ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non hæc Evandro de te promissa parenti 45
 Discedens dederam; cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acres esse viros, cum dura prælia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis. 50
 Nos juvenem exanimum, et nil jam cœlestibus ullis
 Debentem, vano mœsti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis.
 Hi nostri reditus, expectatque triumphus?
 Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis 55
 Vulneribus pulsum aspicias; nec sospite dirum
 Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
 Præsidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!
 Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
 Imperat, ac toto lectos ex agmine mittit 60
 Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
 Interfintque patris lacrimis; solatia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii crates et molle feretrum

Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem
 Seu mollis violæ seu languentis hyacinthi,
 Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit;
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes
 Extulit Æneas; quas illi læta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, ac tenui telas discreverat auro.
 Harum unam juveni supremum mæstus honorem
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu;
 Multaque præterea Laurentis præmia pugnae
 Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
 Addit equos ac tela, quibus spoliaverat hostem.
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, caelo sparsuros sanguine flammam;
 Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix ævo confectus Acetæus,
 Pectora nunc scindans pugnis, nunc unguibus ora;
 Sternitur ac toto projectus corpore terræ.
 Ducunt et Rutulo perfosos sanguine currus.
 Post bellator equus positus insignibus Æthon
 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cætera Turnus
 Victor habet. Tum mæsta phalanx Teucrique sequuntur,
 Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla;
 Æternumque vale. Nec plura effatus ad altos

Tendebat

Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
 Jamque oratores aderant ex urbe Latina, 100
 Velati ramis oleæ, veniamque rogantes;
 Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
 Redderet, ac tumulo fineret succedere terræ:
 Nullum cum victis certamen et æthere cassis:
 Parceret hospitibus quondam focerisque vocatis. 105
 Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
 Prosequitur venia, et verbis hæc insuper addit:
 Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis 110
 Oratis? Equidem et vivis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
 Nec bellum cum gente gero. Rex nostra reliquit
 Hospitia, ac Turni potius se credidit armis.
 Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Apparat; his mecum decuit concurrere telis:
 Vixet, cui vitam Deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
 Dixerat Æneas. Olli obstupere silentes, 120
 Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus juveni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
 Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem? 125
 Justitiæne prius mirer belline laborum?
 Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem;
 Et te, si qua viam dederit Fortuna, Latino
 Jungemus regi. Quærat sibi fœdera Turnus.
 Quin et fatales murorum attollere moles, 130
 Saxaque subvestare humeris Trojana juvabit.
 Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis senos pepigere dies; et pace sequestra
 Per silvas Teucris, mistique impune Latini,
 Erravere jugis. Ferro sonat ista bipenni
 Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus: 135
 Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
 Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
 Evandrum Evandrique domos et mœnia complet, 140
 Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
 Funereas rapuere faces. Lucet via longo
 Ordine flammaram, et late discriminat agros.
 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt 145
 Agmina. Quæ postquam matres succedere tectis
 Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
 At non Evandrum potis est vis ulla tenere;
 Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
 Procumbit super, atque hæret lacrimansque gemenisque; 150
 Et via vix tandem voci laxata dolore est:
 Non hæc, O Palla, dederas promissa parenti,
 Cautius ut sævo velles te credere Marti.
 Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
 Et prædulce decus primo certamine posset. 155
 Primitiæ juvenis miseræ, bellicque propinqui
 Dura rudimenta, et nulli exaudita Deorum
 Vota, precesque meæ! tuque, O sanctissima conjux,
 Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
 Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem;
 Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
 Nec vos arguerim, Teucris, nec fœdera, nec quas
 Junximus hospitio dexteras: fors ista senectæ 165
 Debita erat nostræ. Quod si immatura manebat

Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
 Tu quoque nunc flares immanis truncus in armis,
 Effet par ætas, et idem si robur ab annis,
 Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 Vadite, et hæc memores regi mandata referte:
 Quod vitam moror invifam, Pallante peremto,
 Dextera causa tua est; Turnum natoque patrique
 Quam debere vides meritis. Vacat hic tibi solus
 Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quaro, 180
 Nec fas; sed nato Manes perferre sub imos.
 Aurora interea miseris mortalibus alnam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
 Conflituere pyras. Hue corpora quisque suorum 185
 More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine cælum.
 Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos: ter mæstum funeris ignem
 Lustravere in equis, ululatusque ore dedere. 190
 Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
 It cælo clamorque virum clangorque tubarum.
 Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
 Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
 Frænaque, ferventesque rotas; pars munera nota, 195
 Ipsorum clypeos, et non felicia tela.
 Multa bouum circa maclantur corpora Morti;
 Setigerosque fues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes. Tum litore toto
 Ardentes spectant socios, semustaque servant 200

Bulla:

Busta; neque avelli possunt, nox humida donec
 Invertit cælum stellis fulgentibus aptum.
 Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, et corpora partim
 Multa virum terræ infodiunt, avestaque partim 205
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
 Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
 Nec numero nec honore cremant. Tunc undique vasti
 Certatim crebris collucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram: 210
 Mœrentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
 Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
 Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseræque nurus, hic cara sororum 215
 Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
 Dirum execrantur bellum, Turnique Hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
 Qui regnum Italiæ et primos sibi poscat honores.
 Ingravat hæc sævus Drances; solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno, et magnum reginæ nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama tropæis.
 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
 Ecce super mœsti magna Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt: Nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum: nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam. 230
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Ænean manifesto numine ferri,
 Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum

Imperio accitos, alta intra limina cogit. 235
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. Sedet in mediis et maximus ævo,
 Et primus sceptris, haud læta fronte Latinus.
 Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
 Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier inquit:
 Vidimus, O cives, Diomedem Argivæque castra,
 Atque iter emensi casus superavimus omnes;
 Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus. 245
 Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
 Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
 Munera præferimus, nomen patriamque docemus,
 Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos. 250
 Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
 O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quæ vos Fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota laceßere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros, 255
 (Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
 Supplicia, et scelerum pœnas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus. Scit triste Minervæ
 Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus. 260
 Militia ex illa diversum ad litus adacti,
 Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
 Exulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulyßes.
 Regna Neoptolemi referam, versosque Penates
 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros? 265
 Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum
 Conjugis infandæ prima intra limina dextra
 Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.

Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
 Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem? 270
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur;
 Et focii amissi petierunt æthera pennis,
 Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrimolis vocibus implent.
 Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
 Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnæ.
 Nec mihi cum Teucris ullam post eruta bellum
 Pergama, nec veterum memini lætorve malorum. 280
 Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Ænean. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus. Experto credite, quantus
 In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo præterea tales Idæa tulisset 285
 Terra viros; ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus, et versis lugeret Græcia fati.
 Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ;
 Hectoris Æneæque manu victoria Graium
 Hæsit, et in decimum vestigia retulit annum. 290
 Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
 Hic pietate prior. Coeant in fœdera dextræ,
 Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
 Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis
 Audisti, et quæ sit magno sententia bello. 295
 Vix ea legati; vtriusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
 Cum rapidos annes, sit clauso gurgite murmur,
 Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
 Ut primum placati animi, ac trepida ora quierunt; 300
 Præfatus Divos folio rex infit ab alto:
 Ante equidem summa de re statuisset, Latini,

Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
 Cogere concilium, cum muros assidet hostis.
 Bellum importunum, cives, cum gente Deorum 305
 Invisisque viris gerimus; quos nulla fatigant
 Prælia, nec victi possunt abscistere ferro.
 Spem, si quam adscitis Ætolum habuistis in armis,
 Ponite: spes sibi quisque. Sed hæc, quam angusta, videtis.
 Cætera qua rerum jaceant percussa ruina, 310
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso. Potuit quæ plurima virtus
 Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
 Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
 Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
 Aurunci Rutulique ferunt, et vomere duos
 Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
 Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis, 320
 Cedat amicitiae Teucrorum; et fœderis æquas
 Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
 Confidant, si tantus amor, et mœnia condant.
 Sin alios fines aliamque capeffere gentem
 Est animus, possuntque solo decedere nostro; 325
 Bis denas Italo texamus robore naves,
 Seu plures complere valent. Jacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
 Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment, 330
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu prætere ramos;
 Munera portantes aurique eborisque talenta,
 Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335
 Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni

Obliqua

Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
 Dexterâ, consiliis habitus non futilis auctor,
 Seditione potens (genus huic materna superbum 340
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
 Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
 Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
 Consulis, O bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 Quid fortuna ferat populi; sed dicere mullant. 345
 Det libertatem fandi, flatuque remittat,
 Cujus ob auspiciu infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 Confedisse urbem luctu; dum Troia tentat 350
 Castra fugæ fidens, et cælum territât armis.
 Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
 Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
 Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
 Quin natam egregio genero dignisque Hymenæis 355
 Des pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
 Quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
 Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
 Quid miseros toties in aperta pericula cives 360
 Projicis, O Latio caput horum et causa malorum?
 Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
 Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, et esse
 Nil moror) en supplex venio. Miserere tuorum: 365
 Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
 Vidimus, ingentes et desolavimus agros.
 Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
 Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est;
 Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem. 370

Scilicet,

Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
 Nos, animæ viles, inhumata infleaque turba,
 Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,
 Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
 Qui vocat.

375

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
 Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
 Tum cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
 Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
 Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger mœrorum, nec inundant sanguine fossæ.

380

Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris
 Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
 Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
 Experiare licet: nec longe scilicet hostes

385

Quærendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos: quid cessas? An tibi Mavors
 Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
 Semper erit?

390

Pulsus ego? aut quisquam merito, scdissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
 Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris hostilique aggere septus.

395

Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires

400

Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum procures Phrygia arma tremiscunt,
 Nunc et Tydides, et Larissæus Achilles;

Amnis

Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit
 Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.
 Nunquam animam talem dextra hac (abfisse moveri)
 Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
 Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor. 410
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
 Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
 Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
 Oremus pacem, et dexteras tendamus inertes.
 Quamquam O, si solitæ quidquam virtutis adesset, 415
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
 Sin et opes nobis, et adhuc intacta juvenus,
 Auxilioque urbes Italæ populique superfunt; 420
 Sin et Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine, sunt illis sua funera, parque per omnes
 Tempestas; cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 Multa dies variusque labor mutabilis ævi 425
 Retulit in melius: multos alterna revivens
 Lufit, et in solido rursus Fortuna locavit.
 Non erit auxilio nobis Ætolus, et Arpi.
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, et florentes ære catervas.
 Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obflo; 435
 Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 Ibo aninns contra; vel magnum præstet Achillem,

Factaque

Factaque Vulcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc foceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. Solum Æneas vocat. Et vocet, oro.
 Nec Drances potius, five est hæc ira Deorum,
 Morte luat; five est virtus et gloria, tollat.
 Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes; castra Æneas aciemque movebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450
 Extemplo turbati animi, concussaue vulgi
 Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
 Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juvenus.
 Flent mæsti mussantque patres. Hic undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit in auras. 455
 Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ
 Confedere avium, piscosove amne Padusæ
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
 Immo, ait, O cives, arrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes: 460
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Corripuit sese, ac tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem Messapus in armis,
 Et cum fratre Coras latis diffundite campis. 465
 Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
 Cætera, qua jussu, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota discurritur urbe.
 Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deferit, ac tristi turbatus tempore differt; 470
 Multaque se inculsat, qui non acceperit ultro
 Dardanium Ænean, generumque adsciverit urbi.

Præfodiunt

Præfodiunt alii portas, aut faxa fudesque
 Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magna matrum regina caterva,
 Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,
 Causa mali tanti, oculos dejecta decoros. 480
 Succedunt matres, ac templum ture vaporant,
 Et mœstas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens belli præses, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Gingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
 Horrebat squamis, furasque incluserat auro,
 Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat ensen,
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce, 490
 Exultatque animis, et spe jam præcipit hostem.
 Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinclis
 Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
 Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
 Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto 495
 Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
 Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Desiluit: quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Audeo, et Æneadum promitto occurrere turnæ,
 Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli: 505
 Tu pedes ad muros subsiste, et mœnia serva.

Turnus

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre parem? Sed nunc, est omnia quando
 Ille animus supra, mecum partire laborem. 510
 Æneas, ut Fama fidem missique reportant
 Exploratores, equitum levia improbus arma
 Premisit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta jugo superans adventat ad urbem.
 Furta paro belli convexo in tramite silvæ, 515
 Ut bivias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
 Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
 Tiburnique manus; ducis et tu concipe curam.
 Sic ait, et paribus Messapum in prælia dictis 520
 Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi
 Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Urget utrinque latus; tenuis quo semita ducit,
 Angustæque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota jacet, tutique receptus;
 Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ,
 Sive inflare jugis, et grandia volvere saxa.
 Huc juvenis nota fertur regione viarum; 530
 Arripuitque locum, et silvis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus sociis sacraque catervæ,
 Compellabat, et has tristi Latonia voces
 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim novus iste Dianæ
 Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 Infantem.

Infantem, fugiens media inter prælia belli,
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.

545

Ecce fugæ medio fummis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia fedit.

550

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:

555

Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, tellor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.

560

Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ. Rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.

At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio; atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.

565

Non illum testis ullæ, non manibus urbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis interque horrentia lustra,

570

Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.

Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto;

Spiculaque

Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum. 575
 Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
 Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu jam tum tenera puerilia torfit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena;
 Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem. 580
 Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optavere nurum. Sola contenta Diana
 Æternum telorum et virginitatis amorem
 Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
 Militia tali, conata laceffere Teucros: 585
 Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
 Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
 Tristis ubi infaussto committitur omine pugna.
 Hæc cape, et ultricem pharetra deprome sagittam: 590
 Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
 Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
 Post ego nube cava miserandæ corpus et arma
 Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
 Dixit: at illa leves cœli delapsa per auras 595
 Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
 At manus interea muris Trojana propinquat,
 Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
 Compositi numero in turmas. Fremit æquore toto
 Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis 600
 Huc obversus et huc: tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
 Adversi campo apparent, hastasque reductis 605
 Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;
 Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
 Jamque intra jactum teli progressus uterque

Sublitterat.

Sublitterat. Subito erumpunt clamore, frementesque
 Exhortantur equos: fundunt simul undique tela 610
 Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus, 615
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatæ acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
 Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas. 620
 Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam 625
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
 Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
 Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:
 Bis rejecti armis respectant terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in prælia, totasque
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque, corporaque, et permixti cæde virorum
 Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit. 635
 Orsilochns Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
 Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan, 640
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 Dejecit Herminium; nudo cui vertice fulva

Cæsaries,

Cæsaries, nudique humeri. Nec vulnere terrent;
 Tantis in arma patet. Latos huic hasta per armos
 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore. 645
 Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per vulnere mortem.
 At medias inter cædes exultat Amazon,
 Unum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla:
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
 Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
 Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianæ.
 Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
 Spicula converfo fugientia dirigit arcu.
 At circum lectæ comites, Larinaque virgo, 655
 Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia securim,
 Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
 Delegit, pacisque bonas bellicque ministras.
 Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis
 Pulsant, et pictis bellantur Amazones armis; 660
 Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 Feminea exultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
 Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
 Adversæ longa transverberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
 Tum Lirim Pagasumque super; quorum alter habenas 670
 Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Præcipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque Harpalycumque, et Demophoonta Chromimque: 675
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,

Tot

Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
 Ignotis et equo venator Iapyge fertur,
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco
 Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus, 680
 Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestisque manus armat sparus. Ipse catervis
 Vertitur in mediis, ac toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
 Trajicit, et super hæc inimico pectore fatur: 685
 Silvius te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
 Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
 Protinus Orsilocho et Buten, duo maxima Teucrum 690
 Corpora; sed Buten aversum cuspide fixit
 Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, et lævo dependet parma lacerto:
 Orsilocho fugiens, magnumque agitata per orbem,
 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem. 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 Altior exurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
 Apenninicolæ bellator filius Auni, 700
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata finebant.
 Ilque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
 Posse, neque instantem reginam avertere cernit;
 Consilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti 705
 Fidis equo? Dimitte fugam, et te comminus æquo
 Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
 Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
 Dixit: at illa furens, acrique accensa dolore,
 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis, 710
 A a Ense

Ense pedes nudo puraque interrita parma.
 At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse
 (Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
 Nequidquam patrias tentasti lubricus artes;
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
 Hæc fatur virgo; et pernicibus ignea plantis
 Transít equum cursu, frænisque adversa prehenfis
 Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit.
 Quam facile accipiter saxo facer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
 Tum cruor, et vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
 At non hæc nullis hominum fator atque Deorum
 Observans oculis summo sedet altus Olympo.
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in prælia sæva
 Suscitât, et stimulis haud mollibus injicit iras.
 Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
 Nomine quemque vocans; reficitque in prælia pulsos.
 Quis metus, O nunquam dolituri, O semper inertes
 Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
 Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
 Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
 At non in Venerem segnes nocturna que bella;
 Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 Expectare dapes et plenæ pocula mensæ.
 Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
 Hæc effatus, equum in medios moriturus et ipse
 Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert;
 Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.

715

720

725

730

735

740

Tollitur

Tollitur in cælum clamor; cunctique Latini 745
 Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarchon,
 Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
 Qua vulnus letale ferat. Contra ille repugnans
 Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit. 750
 Utque volans alte raptum cum fulva draconem
 Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit;
 Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Arrectisque horret squamis, et sibilat ore
 Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco 755
 Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
 Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
 Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
 Velocem jaculo et multa prior arte Camillam 760
 Circuit, et, quæ sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
 Hac Aruns subit, ac tacitus vestigia lustrat:
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
 Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas. 765
 Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
 Undique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
 Forte facer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis;
 Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis 770
 In plumam squamis auro conferta tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
 Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
 Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes 775
 Carbasseos fulvo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma

Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 Venatrix unum ex omni certamine pugnae 780
 Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen
 Femineo prædæ et spoliolum ardebat amore;
 Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 Concitat, et superos Aruns sic voce precatur:
 Summe Deum, sancti custos Soraetis Apollo, 785
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur, et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuvias pulsæve tropæum 790
 Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cætera laudem
 Facta ferent. Hæc dira meo dum vulnere pectus
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 Audiit, et voti Phœbus succedere partem
 Mente dedit; partem volucres disperfit in auras. 795
 Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
 Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos acres, oculosque tulere 800
 Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque auræ,
 Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
 Hasta sub exertam donec perlata papillam
 Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
 Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem 805
 Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Aruns
 Lætitiâ mistoque metu; nec jam amplius hastæ
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 Continuo in montes sese avius abdidit altos 810
 Occiso pastore lupus magnove juvenco,
 Conscius audacis facti, caudamque remulcens

Subject

Subjecit pavitantem utero, filvasque petivit:
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
 Contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
 Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur exfanguis: labuntur frigida leto
 Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
 Tum sic expirans Accam ex æqualibus unam 820
 Alloquitur; fida ante alias quæ sola Camillæ,
 Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
 Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
 Conficit, ac tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge, et hæc Turno mandata novissima perfer: 825
 Succedat pugna, Trojanosque arceat urbe.
 Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
 Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
 Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla
 Et captum leto posuit caput, arma relinquens; 830
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
 Sidera: dejecta crudefcit pugna Camilla.
 Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrum,
 Tyrrhenumque duces, Evandrique Arcades alæ. 835
 At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
 Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnæ.
 Utque procul medio juvenum in clamore furentum
 Proſpexit triſti multatam mortē Camillam;
 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces: 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luiſti
 Supplicium, Teucros conata laceſſere bello!
 Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
 Proſuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 Extrema jam in morte; neque hoc ſine nomine letum

Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
 Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
 Morte luct merita. Fuit ingens monte sub alto
 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis, opacæque ilice tectum.
 Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Siflit, et Aruntem tumulo speculatur ab alto.
 Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
 Cur, inquit, diversus abis? Huc dirige gressum, 855
 Huc periture veni; capias ut digna Camillæ
 Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
 Dixit, et aurata volucrem Threïssa sagittam
 Depromsit pharetra, cornuque insensa tetendit
 Et duxit longe; donec curvata coirent 860
 Inter se capita, et manibus jam tangeret æquis,
 Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
 Audiit una Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
 Illum expirantem focii atque extrema gementem 865
 Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
 Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
 Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
 Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
 Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis averſi ad mœnia tendunt.
 Nec quisquam instantes Teucros letumque ferentes
 Sustentare valet telis, aut sistere contra;
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
 Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 Volvitur ad muros caligine turbidus atra
 Pulvis; et e speculis percussæ pectora matres
 Feminæum clamorem ad cœli sidera tollunt.
 Qui cursu portas primi irrupere patentes,
 Hos inimica super misto premit agmine turba: 880
 Nec

Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
 Confixi expirant animas. Pars claudere portas;
 Nec focis aperire viam, nec mœnibus audent
 Accipere orantes; oriturque miserrima cædes 885
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
 Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
 Volvitur; immixtis pars cæca et concita frænis
 Arietat in portas, et duros objice polles. 890
 Ipse de muris summo certamine matres,
 (Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
 Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent. 895
 Interea Turnum in silvis sævissimus implet
 Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam;
 Ingruere insensos hostes, et Marte secundo
 Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri. 900
 Ille furens (et sæva Jovis sic numina poscunt)
 Deferit obsessos colles, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat;
 Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
 Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca. 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
 Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis, 910
 Adventumque pedum flatuque audivit equorum:
 Continuoque ineant pugnas, et prælia tentent;
 Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Hifero

Tingat equos, noctemque die labente reducat.
 Confidunt castris ante urbem, et mœnia vallant.

915

ÆNEIDOS LIB. XII.

TURNUS ut infractos adverſo Marte Latinos
 Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
 Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
 Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
 Saucius ille gravi venantum vulnere peſtus,
 Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
 Excutiens cervice toros, fixumque latronis
 Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
 Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
 Tum ſic aſſatur regem, atque ita turbidus inſit:
 Nulla mora in Turno: nihil eſt quod diſta retractent
 Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
 Congrediôr. Fer ſacra, pater, et concipe ſœdus.
 Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
 Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini)
 Et ſolus ferro crimen commune reſellam;
 Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
 Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
 O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
 Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt
 Conſulere, atque omnes metuentem expendere caſus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
 Multa manu; nec non aurumque animuſque Latino eſt.
 Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris;
 Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
 Sublatis aperire dolis: ſimul hoc animo hauri.
 Me natam nulli veterum ſociare procorum
 Fas erat, idque omnes Divique homineſque canebant.

Victus

Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Conjugis et mœstæ lacrimis, vincla omnia rupi: 30
 Promissam eripui genero: arma impia sumsi.
 Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
 Bella, vides; quantos primus patiare labores.
 Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta 35
 Sanguine adhuc, campique ingentes offibus alben.
 Quo referor toties? quæ mentem infania mutat?
 Si Turno extincto socios sum adscire paratus;
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid confanguinei Rutuli, quid cætera dicet 40
 Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
 Respice res bello varias: miserere parentis
 Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
 Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni 45
 Flectitur: exsuperat magis ægrescitque medendo.
 Ut primum fari potuit, sic institit ore:
 Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 Deponas, letumque finas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50
 Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
 Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris.
 At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 Flebat; et ardentem generum moritura tenebat: 55
 Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
 Tangit honos animum, (spes tu nunc una, senectæ
 Tu requies misera: decus imperiumque Latini
 Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
 Unum oro: desiste manum committere Teucris. 60
 Qui te cunque manent isto certamine casus,
 Et me, Turne, manent. Simul hæc invisâ relinquam
 Lumina,

Luminina, nec generum Ænean captiva videbo.
 Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
 Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem 65
 Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Si quis ebur, aut missa rubent ubi lilia multa
 Alba rosa; tales virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus: 70
 Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
 Ne, quaeso, ne me lacrimis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno 75
 Haud placitura refer: Cum primum crastina cælo
 Puniceis invecia rotis Aurora rubebit,
 Non Teucros agat in Rutulos: Teucrum arma quiescant,
 Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.
 Illo quaeratur conjux Lavinia campo. 80
 Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
 Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigæ, manibusque laceffunt 85
 Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 Circumdat loricam humeris; simul aptat habendo
 Ensemque clypeumque, et rubræ cornua crissæ:
 Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti 90
 Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
 Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
 Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem,
 Vociferans: Nunc, O nunquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
 Te

Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare revulsam
 Semiviri Phrygis, et sædare in pulvere crines
 Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes. 100
 His agitur Furiis, totoque ardentis ab ore
 Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
 Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 Arboris obnixus trunco, ventosque laceffit 105
 Istibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
 Nec minus interea maternis sævus in armis
 Æneas acuit Martem, et se suscitât ira;
 Oblato gaudens componi sædere bellum.
 Tum socios mœstique metum solatur Iuli, 110
 Fata docens; regique jubet responsa Latino
 Certa referre viros, et pacis dicere leges.
 Postera vix summos spargebat lumine montes
 Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant: 115
 Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos, et Dis communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati lino, et verbena tempora vincli. 120
 Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
 Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 Desigunt tellure hastas, et scuta reclinant. 130

Tum

Tum studio effusæ matres, et vulgus inermum,
 Invalidique senes, turres ac tecta domorum
 Obsedere: alii portis sublimibus adstant.
 At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 (Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti) 135
 Prospiciens tumulo campum aspectabat, et ambas
 Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est affata sororem
 Diva Deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
 Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem 140
 Jupiter erepta pro virginitate sacra vit:
 Nympha decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latine
 Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
 Prætulerim, cœlique libens in parte locarim: 145
 Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
 Qua visa est Fortuna pati, Parcæque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum ac tua mœnia texi:
 Nunc juvenem imparibus video concurrere fati;
 Parcarumque dies, et vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
 Tu, pro germano si quid præsentius audes,
 Perge: decet. Forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea; cum lacrimas oculis Juturna profudit,
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
 Accelera, et fratrem (si quis modus) eripe morti;
 Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
 Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
 Incertam, ac tristi turbatam vulnere mentis. 160
 Interea reges (ingenti mole Latinus
 Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,

Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
 Sidereo flagrans clypeo et cœlestibus armis,
 Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ)
 Procedunt castris; puraque in veste sacerdos
 Setigeri fœtum suis intonsamque bidentem 170
 Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conversi lumina solem
 Dant fruges manibus salsas, ac tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Æneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc Sol testis, et hæc mihi terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre labores;
 Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
 Jam melior, jam, Diva, precor; tuque inclyte Mavors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques: 180
 Fontesque, fluviosque voco, quæque ætheris alti
 Religio, et quæ cœruleo sunt numina ponto.
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
 Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
 Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles 185
 Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceissent.
 Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
 (Ut potius reor, et potius Di numine firment)
 Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
 Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambæ 190
 Inviçtæ gentes æterna in fœdera mittant.
 Sacra Deosque dabo: focer arma Latinus habeto,
 Imperium solenne focer: mihi mœnia Teucri
 Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Æneas. Sequitur sic deinde Latinus 195
 Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
 Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera, juro,
 Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,

Vimque

Vimque Deum infernam, et duri sacraria Ditis.
 Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit. 200
 Tango aras; medios ignes et numina testor:
 Nulla dies pacem hanc Italî nec fœdera rumpet,
 Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
 Avertet; non, si tellurem effundat in undas
 Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat: 205
 Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
 Nunquam fronde levi fundet virgulta neque umbras,
 Cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro 210
 Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant fœdera dictis
 Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215
 At vero Rutulis impar ea pugna videri
 Jamdudum, et vario misceri pectora motu:
 Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
 Adjuvat incessu tacito progressus, et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine Turnus, 220
 Tabentesque genæ, et juvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
 Sermonem, et vulgi variare labantia corda;
 In medias acies, formam affimulata Camerti,
 Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque ferit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, O Rutuli, pro cunctis talibus unam
 Objectare animam? numerone an viribus æqui 230
 Non sumus? En omnes et Troes et Arcades hi sunt,
 Fatalisque manus insensa Etruria Turno.

Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
 Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 Succedet fama, vivusque per ora feretur: 235
 Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti confedimus arvis.
 Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
 Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.
 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. 240
 Qui sibi jam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
 Insectum, ac Turni fortem miserantur iniquam.
 His aliud majus Juturna adjungit, et alto
 Dat signum cœlo; quo non præsentius ullum 245
 Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra
 Litorcas agitabat aves, turbamque sonantem
 Agminis aligeri; subito cum lapsus ad undas
 Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis. 250
 Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
 Convertunt clamore fugam, mirabile visu,
 Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
 Facta nube premunt; donec vi victus et ipso
 Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales 255
 Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
 Accipio agnoscoque Deos. Me, me duce ferrum 260
 Corripite, O miseri, quos improbus advena bello
 Territat, invalidas ut aves, et litora vestra
 Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
 Vela dabit. Vos unanimi densete catervas,
 Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
 Dixit, et adversos telum contorsit in hostes

Procurrens:

Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
 Certa fecat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 Corpora consliterant contra, quos fida crearat
 Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gilippo;
 Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
 Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
 Egregium forma juvenem et fulgentibus armis, 275
 Transadigit costas, fulvaeque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum. Hinc densi rursus inundant 280
 Troes, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
 Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
 Diripuerunt aras: it toto turbida cælo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
 Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus, 285
 Pulsatos referens infecto fœdere Divos.
 Infrænant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adfunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus, 290
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput, inque humeros. At fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.
 Concurrunt Itali, spolianteque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara
 Corripit, et venienti Ebufo plagamque ferenti
 Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque

Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis,

Impressoque genu nitens terræ applicat ipsum;
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum

Pastorem, primaque acie per tela ruentem,

305

Ense sequens nudo superimminet: ille securi

Adversi frontem mediam mentumque reducta

Disjicit, et sparso late rigat arma cruore.

Olli dura quies oculos et ferreus urget

Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.

310

At pius Æneas dextram tendebat inermem

Nudato capite, atque suos clamore vocabat:

Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?

O cohibete iras! Idum jam sædus, et omnes

Compositæ leges: mihi jus concurrere soli:

315

Me finite, atque auferte metus. Ego sædera faxo

Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.

Has inter voces, media inter talia verba,

Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est,

Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacla;

320

Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,

Attulerit. Pressa est insignis gloria facti;

Nec sese Æneæ iactavit vulnere quisquam.

Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,

Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet;

325

Pocit equos atque arma simul, saltuque superbus

Emicat in currum, et manibus molitur habenas.

Multa virum volitans dat fortia corpora leto:

Semineces volvit multos, aut agmina curru

Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.

330

Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri

Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes

Bella movens immittit equos; illi æquore aperto

Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pulsu

Thraca pedum, circumque atræ Formidinis ora, 335
 Iræque, Infidiæque, Dei comitatus, aguntur.
 Talis equos alacer media inter prælia Turnus
 Fumantes sudore quatit, miserabile cæsis
 Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena. 340
 Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
 Hunc congressus et hunc; illum eminus: eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasilus ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
 Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos. 345
 Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
 Antiqui proles bello præclara Dolonis,
 Nomine avum referens, animo manibusque parentem;
 Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus. 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 Ante levi jaculo longum per inane secutus,
 Sistit equos bijuges, et curru defilit, atque 355
 Semianimi lapsoque supervenit; et, pede collo
 Impresso, dextræ mucronem extorquet, et alto
 Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
 En, agros, et, quam bello, Trojane, petisti,
 Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me 360
 Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.
 Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit;
 Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochumque,
 Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
 Ac velut, Edoni Boreæ cum spiritus alto 365
 Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
 Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
 Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
 Converlaque

Conversaque ruunt acies: fert impetus ipsum,
 Et cristam adverso curru quatit aura volentem. 370
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 Objecit sese ad currum, et spumantia frænis
 Ora citatorum dextra detorsit equorum.
 Dum trahitur pendetque jugis, hunc lata resectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixâ bilicem 375
 Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
 Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
 Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
 Cum rota præcipitem et procurfu concitus axis
 Impulit, effuditque solo; Turnusque secutus, 380
 Imam inter galeam summi thoracis et oras,
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenæ.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 Interea Ænean Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385
 Alternos longa nitentem cuspide gressus.
 Sævitur, et infracta luctatur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit;
 Ense secant lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapex
 Iasides; acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artes, sua munera, lætus Apollo
 Augurium, citharamque dabat, celeresque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
 Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
 Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam
 Æneas, magno juvenum et mœrentis Iuli
 Concurfu, lacrimis immobilis. Ille, retorto 400
 Pæonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phœbique potentibus herbis

Nequidquam trepidat; nequidquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo 405
 Subvenit: et sævus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cælum
 Stare vident: subeunt equites, et spicula castris
 Densa cadunt mediis. It tristis ad æthera clamor
 Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum. 410
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo. Non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres hæfere sagittæ. 415
 Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 Detulit: hoc fufum labris splendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans; spargitque salubres
 Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.
 Fovit ea vulnus lymphæ longævus Iapex 420
 Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor, omnis fletit imo vulnere sanguis.
 Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
 Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
 Arma citi properate viro: quid statis? Iapex 425
 Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
 Non hæc humanis opibus, non arte magistra
 Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera servat:
 Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.
 Ille avidus pugnæ furas incluserat auro 430
 Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscantem.
 Postquam habilis lateri clypeus loricaque tergo est,
 Ascanium fufis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem; 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello

Defensum

Defensum dabit, et magna inter præmia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
 Sis memor; et te animo repetentem exempla tuorum
 Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector. 440
 Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt, omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum cæco pulvere campus
 Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
 Videre Ausonii; gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
 Audiit, agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis ubi ad terras abrupto fidere nimbus
 It mare per medium, miseris, heu! præcia longe
 Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque fatis; ruet omnia late:
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti. 455
 Talis in adversos ductor Rhæteius hostes
 Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 Usentemque Gyas. Cadit ipse Tolumnius augur, 460
 Primus in adversos telum qui torserat hostes.
 Tollitur in cælum clamor, versique vicissim
 Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque adversos dignatur sternere morti;
 Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes 465
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Juturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Executit, et longe lapsum temone relinquit. 470

Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum divitis aedes
 Pervolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
 Pabula parva legens nidisque loquacibus escas; 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
 Jamque hic germanum jamque hic ostentat ovantem,
 Nec conferre manum patitur: volat avia longe. 480
 Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
 Vestigatque virum, et disiecta per agmina longa
 Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
 Averfos toties currus Juturna retorlit. 485
 Heu, quid agat? Vario nequidquam fluctuat æstu;
 Diversæque vocant animum in contraria curæ.
 Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
 Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
 Horum unum certo contorquens dirigit ictu. 490
 Substitit Æneas, et se collegit in arma
 Poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero assurgunt iræ, infidiisque subactus,
 Diversos ubi sensit equos currumque referri, 495
 Multa Jovem et læsi testatus fœderis aras,
 Jam tandem invadit medios, et, Marte secundo
 Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
 Suscitât; irarumque omnes effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes 500
 Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
 Inque vicem nunc Turnus agit nunc Troius heros,
 Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
 Jupiter, æterna gentes in pace futuras?

Æneas Rutulum Sacronem (ea prima ruentes 505
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus

Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit collas et crates pectoris ensem.

Turnus equo dejectum Amycum fratremque Diorem 510
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,

Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.

Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum, 515
Tres uno congressu, et mæstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.

Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequidquam bella Menæten
Arcada; piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina: conductaque pater tellure serebat. 520

Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, et virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525

Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.

Murrhanum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos, 530

Præcipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo. Hunc lora et juga subter
Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu

Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animisque immane frementi 535

Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.

Dextera nec tua te, Graium fortissime Creteu,

Eripuit Turno: nec Di texere Cupencum,
 Ænea veniente, sui. Dedit obvia ferro 540
 Pectora; nec misero clypei mora profuit ærei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
 Oppetere, et late terram conslernere tergo.
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priami regnorum everfor Achilles. 545
 Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida;
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Sereflus,
 Et Messapus equum domitor, et fortis Afylas, 550
 Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
 Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
 Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen 555
 Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
 Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
 Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 Immunem tanti belli, atque impune quietam.
 Continuo pugnæ accendit majoris imago: 560
 Mnesthea Sergeflumque vocat fortemque Sereflum
 Duçtores, tumulumque capit; quo cætera Teucrum
 Concurrit legio, nec scuta aut spicula denfi
 Deponunt. Celso medius flans aggere fatur:
 Ne qua meis esto dictis mora. Jupiter hac flat. 565
 Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 Urbem hodie causam belli, regna ipsa Latini,
 Ni frænum accipere, et victi parere fatentur,
 Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.
 Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno 570
 Nostra pati, rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, O cives, hæc belli summa nefandi.

Ferte

Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
 Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur. 575
 Scalæ improvise, subitusque apparuit ignis.
 Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
 Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
 Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
 Æneas, magnaque incusat voce Latinum; 580
 Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi,
 Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia cives:
 Urbem alii referare jubent, et pandere portas
 Dardanidis; ipsumque trahunt in mœnia regem: 585
 Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
 Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras. 590
 Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
 Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
 Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
 Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 Incessi muros, ignes ad tecta volare,
 Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
 Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
 Extinctum, et, subito mentem turbata dolore,
 Se causam clamat crimenque caputque malorum; 600
 Multaque per mœstum demens effata furorem,
 Purpureos moritura manu discindit amictus,
 Et nodum informis leti trabe necit ab alta.
 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
 Filia prima manu flavos Lavinia crines 605
 Et roseas laniata genas; tum cætera circum

Turba

Turba furit: resonant latæ plangoribus ædes.
 Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
 Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
 Conjugis attonitus fatis urbisque ruina, 610
 Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:
 [Multaque se incusat, qui non acceperit ante
 Dardanium Ænean, generumque adsciverit ultro.]
 Interea extremo bellator in æquore Turnus
 Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque 615
 Jam minus atque minus successu lætus equorum.
 Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
 Commistum clamorem; arrectasque impulit aures
 Confusæ sonus urbis, et illætabile murmur.
 Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu? 620
 Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
 Sic ait, adductisq; amens subsistit habenis.
 Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 Aurigæ currumque et equos et lora regebat,
 Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur 625
 Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:
 Sunt alii, qui tectâ manu defendere possint.
 Ingruit Æneas Italis, et prælia miscet:
 Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes. 630
 Turnus ad hæc:
 O soror, et dudum agnovi, cum prima per artem
 Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti;
 Et nunc nequidquam fallis Dea. Sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre labores? 635
 An fratris miseri letum ut crudele videres?
 Nam quid ago? aut quæ jam spondet Fortuna salutem?
 Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
 Murrhanum, quo non superat mihi carior alter,
 Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum. 640
 Occidit

Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
 Aspiceret. Teucris potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos (id rebus defuit unum)
 Perpetiar; dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo? ac Turnum fugientem hæc terra videbit? 645
 Usque adeone mori miserum est? Vos O mihi Manes
 Este boni; quoniam superis averfa voluntas.
 Sancta ad vos anima atque istius infcia culpæ
 Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.
 Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hosles 650
 Vectus equo spumante Saces, adverfa sagitta
 Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 Turne, in te fuprema falus: miferere tuorum.
 Fulminat Æneas armis, fummasque minatur
 Dejecturum arces Italum, excidioque daturum: 655
 Jamque faces ad tefta volant. In te ora Latini,
 In te oculos referunt: miffat rex ipfe Latinus,
 Quos generos vocet, aut quæ fele ad fœdera flectat.
 Præterea regina, tui fidiffima, dextra
 Occidit ipfa fua, lucemque exterrita fugit. 660
 Soli pro portis Meffapus et acer Atinas
 Sufientant aciem. Circum hos utrinque phalanges
 Stant denfæ, ftrictisque feget mucronibus horret
 Ferrea; tu currum deferto in gramine verfas.
 Oblupuit varia confufus imagine rerum 665
 Turnus, et obtutu tacito fletit. Æftuat ingens
 Imo in corde pudor, miftoque infania luctu,
 Et Furiis agitatus amor, et confcia virtus.
 Ut primum difcuffæ umbræ, et lux reddita menti;
 Ardentes oculorum orbes ad mœnia torfit 670
 Turbidus, eque rotis magnam refpexit ad urbem.
 Ecce autem flammis inter tabulata volutus
 Ad cœlum undabat vortex, turrinque tenebat:
 Turrin, compactis trabibus quam eduxerat ipfe,
 Subdideratque

Subdideratque rotas, pontesque intraverat altos. 675
 Jam jam fata, soror, superant; absiste morari:
 Quo Deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Æneæ: stat, quidquid acerbi est,
 Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
 Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem. 680
 Dixit, et e curru saltum dedit ocus arvis;
 Perque hostes, per tela ruit, mœstamque sororem
 Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis faxum de vertice præceps
 Cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exultatque solo, filvas, armenta, virosque
 Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auræ;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore:
 Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini.
 Quæcunque est fortuna, mea est: me verius unum
 Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro. 695
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
 At pater Æneas, audito nomine Turni,
 Deferit et muros, et summas deferit arces;
 Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
 Lætitia exultans, horrendumque intonat armis: 700
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
 Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
 Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
 Jam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
 Convertere oculos Itali; quique alta tenebant 705
 Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros;
 Armaque depofuere humeris. Stupet ipse Latinus,
 Ingentes, genitos diversis partibus orbis,

Inter

Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
 Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi, 710
 Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
 Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
 Congeminant. Fors et virtus miscentur in unum.
 Ac velut, ingenti Sila summove Taburno 715
 Cum duo conversis inimica in prælia tauri
 Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri;
 Siat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur:
 Illi inter sese multa vi vulnera miscunt, 720
 Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lavant: gemitu nemus omne remugit.
 Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
 Concurrunt clypeis. Ingens fragor æthera complet.
 Jupiter ipse duas æquato examine lances 725
 Suffinet, et fata imponit diversa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
 Emicat hic, impune putans, et corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in ensen,
 Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini, 730
 Arrectæque amborum acies. At perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deferit ictu;
 Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
 Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 Fama est, præcipitem, cum prima in prælia juncos 735
 Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,
 Suffecit. Postquam arma Dei ad Vulcania ventum,
 Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
 Diffiluit: fulva resplendent fragmina arena.
 Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus;
 Et

Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
 Undique enim densa Teucris includere corona;
 Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt. 745
 Nec minus Æneas, quanquam tardata sagitta
 Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
 Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
 Inclusum veluti si quando flumine nactus
 Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ, 750
 Venator cursu canis et latratibus inflat;
 Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
 Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
 Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
 Increpuit malis, morsuque elusus inani est. 755
 Tum vero exoritur clamor; ripæque lacusque
 Responsant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensẽ.
 Æneas mortem contra præfensque minatur 760
 Exitium, si quisquam adeat; terretque trementes,
 Excisurum urbem minitans, et faucibus inflat.
 Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
 Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
 Præmia; sed Turni de vita et sanguine certant. 765
 Forte facer Fauno foliis oleaster amaris
 Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
 Servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti Divo, et votas suspendere vestes:
 Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum 770
 Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Æneæ stabat; huc impetus illam
 Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
 Dardanides; teloque sequi, quem prendere cursu 775
 Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
 Faune,

Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
 Terra tene, colui vestros si semper honores,
 Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
 Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit. 780
 Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
 Viribus haud ullis valuit discludere morsus
 Roboris Æneas. Dum nititur acer et inflat,
 Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
 Procurrit, fratrique ensen Dea Daunia reddit. 785
 Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
 Accessit, telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes armis, animisque resecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Assilunt contra certamina Martis anhel. 790
 Junonem interea rex omnipotentis Olympi
 Alloquitur, sulva pagnas de nube tuentem:
 Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
 Indigetem Ænean scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli. 795
 Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
 Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
 Aut ensen (quid enim sine te Juturna valeret?)
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Define jam tandem, precibusque inflectere nostris; 800
 Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ
 Sæpe tuo dulci tristes ex ore recurrant.
 Ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
 Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere Hymenæos. 805
 Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orsus;
 Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
 Illa quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Jupiter, et Turnum et terras invita reliqui.
 Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 Digna

Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem, traheremque inimica in praelia Teucros.
 Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vita majora audere probavi;
 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum: 815
 Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
 Una superstitio superis quæ reddita Divis.
 Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum: 820
 Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
 Component, cum jam leges et fœdera jungent;
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari,
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes. 825
 Sit Latium: sint Albani per secula reges:
 Sit Romana potens Italia virtute propago:
 Occidit, occideritque finas cum nomine Troja.
 Olli subridens hominum rerumque repertor:
 Et germana Jovis, Saturnique altera proles, 830
 Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
 Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
 Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
 Utque est, nomen erit: commissi corpore tanto 835
 Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
 Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
 Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire Deos pietate videbis;
 Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores. 840
 Annuit his Juno, et mentem lætata retorfit.
 Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
 His actis, aliud genitor secum ipse volutat;
 Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur

Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ;

845

Quas et Tartaream Nox intempesta Megæram

Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit

Serpentum spiris, ventosæque addidit alas.

Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis

Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris;

850

Si quando letum horrificum morbosque Deum rex

Molitur, meritas aut bello territat urbes.

Harum unam celerem demisit ab æthere summo

Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.

Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:

855

Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,

Armatam sævi Parthus quam felle veneni,

Parthus, sive Cydon, telum immedicabile torfit;

Stridens et celeres incognita transilit umbras.

Talis se fata Nocte tulit, terrasque petivit.

860

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;

Alitis in parvæ subitam collecta figuram,

Quæ, quondam in bustis aut culminibus desertis

Nocte sedens, serum canit importuna per umbras;

Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora

865

Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.

Illi membra novus solvit formidine torpor;

Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.

At, procul ut Diræ stridorem agnovit et alas,

Infelix crines scindit Juturna solutos,

870

Unguibus ora soror sædans, et pectora pugnis:

Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?

Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem

Arte morer? talin' possum me opponere monstro?

Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,

875

Obscænæ volucres: alarum verbera nosco,

Letalemque sonum. Nec fallunt jussa superba

Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
 Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
 Conditio? Possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
 Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
 Te sine, frater, erit? O quæ satis alta dehiscat
 Terra mihi, Manesque Deam demittat ad imos?
 Tantum effata, caput glauco contexit amictu 885
 Multa gemens, et se fluvio Dea condidit alto.
 Æneas instat contra, telumque coruscet
 Ingens arboreum, et sævo sic pectore fatur:
 Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retrahas?
 Non cursu, sævis certandum est comminus armis. 890
 Verte omnes tete in facies, et contrahe quidquid
 Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
 Ille caput quassans: Non me tua fervida terrent
 Dicta, ferox. Di me terrent, et Jupiter hostis. 895
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens;
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
 Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus. 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
 Altior insurgens, et cursu concitus heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu, saxumque immane moventem.
 Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos ubi languida preffit
 Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus ægri 910
 Succidimus:

Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:

Sic Turno, quacunq[ue] viam virtute petivit,
Successum Dea Dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem,
Cunctaturque metu, telumque inflare tremiscit;
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.

915

Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento sic faxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, ora[que] recludit
Loricæ, et clypei extremos septemplex orbis:
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus

920

Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.

Ille humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit:

930

Utere forte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ;
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
Aufonii videre: tua est Lavinia conjux.

935

Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cæperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis

940

Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus

Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.

Ille oculis postquam sævi monumenta doloris

945

Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira

Terribilis: Tunc hinc spoliis indute meorum

Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas

Immolat, et pœnam scelerato ex sanguine sumit.

Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit

950

Fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra;

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

F I N I S.

